T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİMDALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

KILIÇZÂDE HAKKI'NIN "İTİKADÂT-I BATILAYA İLÂN-I HARB" İSİMLİ ESERİN ÇEVİRİ YAZISI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sıddık ÜNALAN

HAZIRLAYAN
Alkan BEKTAŞ

ELAZIĞ-2020

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kılıçzâde Hakkı'nın İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb İsimli Eserin Çeviri Yazısı ve Değerlendirilmesi

Alkan BEKTAŞ

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi Anabilim Dalı
Elazığ-2020; Sayfa: VI+109

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan batıcılık fikir ve aydın tipinin en önde gelenlerinden biri de Kılıçzâde Hakkı'dır. Yazarın yazmış olduğu "*İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb* "eserinde hurafelerden ve hikâyelerden arındırılarak sade bir siyer yazıcılığının ve dini anlatımın olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kendisi müstakil bir siyer kitabı yazmamıştır. Ancak döneminde ve önceki dönemlerde mevcut yazılmış siyer eserlerini de içine alacak şekilde bazı konuları eleştirerek nasıl siyer kitabı yazılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Kılıçzâde Hakkı, farklı bir bakış açısıyla olaylara yaklaşımı ve Hz. Muhammed'in hayatı ve peygamberliği ile ilgili rivayetleri değerlendirirken de görüşlerini sürdürmüştür. Ayrıca Kılıçzâde, İslâm dininin de bir reforma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Buna ilave olarak dinin gerçeklerinden toplumu uzaklaştıran cahil din adamlarının ve softaların görüşleri hakkında olumsuz belirli yargıları olmuştur. Bu gibi konularda yazar önemli görmüş olduğu bilgilerini Latin harflerine çevirdiğimiz bu kitabında ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber'in aklı ön plana çıkarması ve din akıldan ibarettir, aklı olmayanın dini de yoktur sözüyle vurgulamıştır. Buna göre, akla ve nakle dayanmayan din olamaz. İslâm dini ise, ilk insandan son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar gelmiş ve orada en yüksek ve mükemmelliğe ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kılıçzâde Hakkı, Hz. Muhammed, Meşrutiyet, Din, Siyer

ABSTRACT

Master Thesis

Translation and Evaluation of Kılıçzade Hakkı's Work Titled "Itikadat-ı Batılaya Ilan-ı Harb"

Alkan BEKTAŞ

Fırat University
Social Sciences Institute
Department of Islamic History
Elazığ-2020; Page: VI+109

Kılıçzâde Hakkı is one of the most prominent representatives of the western ideas during the last period of the Ottoman Empire and the declaration of the II. Constitutional Period. In his work "Itikadât-i Batilaya Ilân-i Harb" he emphasizes that there should be simple siyer writing based on religious narration which is free from superstitions and stories. Although he didn´t write his own siyer book, he revealed how it should be written by criticizing some existing works of his time and also previous periods.

He maintained his western view while evaluating the life of the prophet Mohammed.

In his opinion Islam needed a reformation. In addition he judged ignorant clergyman who distanced the society from the realities of religion. There are more of this kind of statements and views in his book.

The Prophet Mohammed said: "Religion consists of the mind, who doesn't have a mind, does not have a religion." Therefore there is no religion that cannot be understood without using the mind.

Islam came with the first human being, developed and reached his absoluteness with the last prophet Mohammed and endures until today and will last forever and ever.

Key Words: Kılıçzâde Hakkı, Hz. Muhammed, Meşrutiyet, Din, Siyer

İÇİNDEKİLER

ÖZET II

ABSTRACT ..... **II**
İÇİNDEKİLER ..... **III**
ÖN SÖZ ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VI**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSMAİL HAKKI'NIN (KILIÇZÂDE) HAYATI VE ESERLERİ **20**
1.1. Hayatı 20
1.2. Eserleri 26

İKİNCİ BÖLÜM

2. İTİKADÂT-I BATILAYA İLÂN-I HARB ESERİ **30**
2.1. Mukaddime 30
2.2. Ne İstiyoruz? 36
2.3. Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlân-ı Harb 42
2.4. Softalık ve Dervişlik Meselesi 49
2.5. Rü'yâ 54
2.6. Kılıçzâdeye 62
2.7. Kadınlar ve Makâtibi İbtidâiyye Mu'allimleri 63
2.8. Kadınlar ve Mekâtib-i İbtidâiyye Mu'allimleri! 64
2.9. Dinsizler 66
2.10. Akvemü's-Siyer 72
2.11. Darbe-i Kat'iyye 80
2.12. Kadın ve Tesettür Meselesi 88
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME **93**
BİBLİYOGRAFYA **100**
EKLER **107**
Ek 1. Orijinallik Raporu 107
ÖZ GEÇMİŞ **109**

ÖN SÖZ

İslam Tarihi boyunca çeşitli zamanlarda ilim adamları veya siyer ve megazi yazarları farklı düşüncelerle fikirler ortaya koymuşlardır. Bu düşünceler ışığında Hz. Peygamber'in hayatını yazarak, İslam tarihini oluşturmuşlardır. Son zamanlarda Osmanlı Devleti'nde siyer ve megazi yazarları çeşitli problemlerle meşgul olarak İslam tarihine katkıda bulunan farklı görüşte olan düşünürler yetişmiştir. Bunlar arasında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış olan ve eserlerinin büyük bir bölümünde Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili eserler kaleme almışlardır. Kaleme alınan bu eserlerin içerisinde bulunan Kılıçzade Hakkı'nın "İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb" kitabını günümüz Türkçesine Latin harfleriyle çevirmeyi ve değerlendirmeyi amaçladık. Bu dönemin önemli özelliklerinden olan ve Batı'da XVIII. yüzyılda ortaya çıkan sanayi inkılabından sonra yayılan materyalist ve pozitivist fikirleri, gerek bazı ünlü materyalistlerden yaptığı çevirilerle, gerekse telif ettiği eserlerle kültürel dünyamıza taşımıştır. Bu konumundan dolayı kullandığı dilin materyalizmin Osmanlıcası olduğu söylenilen bir düşünce çevresinin üyesi sayılmıştır. Kılıçzâde Hakkı, siyasi, sosyal, ilmi, dini ve tarihi konularda ve zamanının güncel meseleleriyle ilgili olarak bazen, Batı'da üretilen düşünceleri kendisinin fikriymiş gibi aktarmıştır.

Çalışmamızın konusunu belirleme aşamasında yaptığımız ön araştırma ve kaynak taraması sonucunda, ülkemizde Kılıçzâde Hakkı hakkında belirli çalışmaların yapıldığını görmekteyiz. Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, dönemin önde gelen sosyal ve siyasal düşüncelerini aktaran Batı düşüncesindeki yazarlardan kısaca bahsetmeyi amaçladık. Bunların dışında bulunan İslamcı düşünürlerin fikirlerine de göz attık.

Birinci bölümde, Kılıçzâde Hakkı'nın hayatı ve eserleri hakkında bulabildiğimiz kadarıyla bilgi vermeye çalıştık. İkinci Bölümde ise Kılıçzâde Hakkı'nın eseri olan "İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb" isimli eserini günümüz Latin harflerine çeviri yazısı ve değerlendirmesini yapmaya gayret ettik. Sonuç kısmında ise araştırmamız sırasında ulaştığımız kanaatleri ortaya koyduk.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğum bu çalışmaya başlangıcından itibaren büyük desteklerini gördüğüm danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sıddık Ünalan'a, Dr. Öğretim Üyesi Hakan Öztürk'e ve Doç. Dr. Sıtkı Nazık hocalarıma teşekkür ederim.

ELAZIĞ-2020 **Alkan BEKTAŞ**

KISALTMALAR

AÜİFD. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

b. : bin. İbn

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

der. : Derleyen

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

edt. : Editör

Ens. : Enstitü

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazret-i

İA. : İslam Ansiklopedisi

İİED. : İslami İlimler Enstitüsü Dergisi

MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı

neşr. : Neşreden

S. : Sayı

s. : Sayfa

Sad. : Sadeleştiren

ss. : Sayfalar Arası

TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı

ter. : Tercüme

trs. : Tarih Yok

TTK. : Türk Tarih Kurumu

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine atf-ı nazar ettiğimizde, toplumların değişimi çok hızlı ve yoğun olarak yaşadığı ve buna bağlı olarak da kırılmaların, farklılaşmaların ve sapmaların vuku bulduğu görülmüştür. Bu dönemin farklılaşmasında en bariz aşamayı ise Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemi oluşturmaktadır. Bu son dönem, hem toplum hem de aydınlar açısından sancılı ve huzursuzluğun yaşandığı bir süreci kapsamaktadır.[1] Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan bu fikir ve değişim hareketlerinin başlangıcı elbette II. Meşrûtiyet ve Lâle Devri döneminden itibaren yavaş yavaş meydana gelmiştir.[2] Öncelikle bu değişimler askeri alanlarda olmak üzere zamanla Batı'nın bütün eğitim ve öğretim müesselerini takip ederek örnek almaya başlamışlardır. Bu alanda ilk ilişkiler ve gelişmeler Lâle Devri'nde görülmüştür. Meydana gelen bu gelişmelere ve yenileşme hareketi neticesinde devletin müesselerinde, özellikle de eğitim-öğretim ve sosyal-kültürel hayatta değişmenin başladığını görmekteyiz.[3] Ancak kültürel alandaki bu değişmeler önemli sonuçlar doğurmuştur.

Özellikle eğitim sisteminde Batı tipi eğitim müesseleri kurulması ile ortaya çıkmıştır. Nitekim kurulan bu eğitim müesseleri hakkında, Batı kültürünü eskiden olduğu gibi sınırlı sayıdaki seçkinlerin yerine bu eğitim değerleriyle yetişen bir seçkinler grubu yetiştirmiştir. Bu grup, Batı ile evvelce tanışanlardan çok daha kuvvetli bir biçimde kültür düzeyinde Batı'yı kendi toplumları içerisinde görme arzusunu taşımışlardır. Toplumu bu şekilde algılama ve onu değiştirme isteği bu seçkinler grubunu toplumsal gelişme ve değişmeyi bir çeşit ilericilik-gericilik mücadelesi olarak kabule yöneltmiştir.[4]

Batılılaşma taraftarları bu noktadan itibaren kuralları din tarafından belirlenen bir yapıda yeni bir sosyal dengeyi kurabilmek için İslâmiyet'in toplumda oynadığı rolü ikinci plana düşürmeye çalışmışlardır. Bu istek özellikle XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı aydınları nezdinde çok yoğun bir biyolojik materyalizm cereyanının yayılması sonucunu doğurmuştur. Şüphesiz bu sebeple bilhassa II. Abdülhamid döneminde bir yandan Batı tipi müesseseler kurulurken öte yandan bu merkezlerde yaygınlaşan biyolojik

---

[1] Türkmen, Zekeriya, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İstanbul 1993, s. 20-21.

[2] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "*1908 Yılında II. Meşrutiyet'in Ne Sûretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar"*, **Belleten**, XX/70, Ankara 1955, s. 135; Âşık, Kaan, "*II. Meşrutiyet Dönemi Basınında Batıcı Aydınların Sosyal Meseleler Üzerine Tartışmları"*, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** c. 12, S. 63, Nisan 2019, ss. 271-278.

[3] Akşin, Sinan, **31 Mart Olayı**, İstanbul 1972, s. 13.

[4] Âşık, s.276-277.

materyalizm cereyanına karşı tedbirler alınmak istenmişdir. Tedbir aldıkları bu kurumlar, yaşadıkları düzenle değer çatışmasına giren ve içinden çıktıkları sosyal gerçekliğin tamamıyla dışında bir diğer gerçekliği hayal eden fertler yetiştirme işlevi görmüşlerdir. Batı'daki bu gelişmeleri yakından takip eden eğitim ve öğretimin önemini anlayan II. Abdulhamid'in salatanat döneminde maarifte Batılılaşma yönünde önemli ilerlemeler ve değişimler kaydedilmiştir. Bu değişimler içerisinde genel hizmetler, askerlik, hukuk, ticaret, tıp, dişçilik ve maliye, gibi birçok alanda yenilikler meydana gelmiştir. Eğitim alanında öğretmenlik, el sanatları ve polislik gibi alanlarda da başarılı çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalar altında maarif politikasının önemli özelliği, daha soğukkanlı, ölçülü ve millî bir tavır takınılması, bilim ve teknik alanlarında Batı'dan mümkün olduğunca faydalanılması sağlanmıştır. Bunları yaparken Batılılaşma'da da ihtiyatlı davranılmıştır. Eğitim ve öğretim kurumlarında millî kültür, gelenek ve değerlerle birlikte çağdaşlaşma yoluna gidilmeye çalışılmasıdır.[5] Bu noktadan itibaren de Batılılaşma ve yaşanılanın dışında bir sosyal düzen kurma fikri eğitimle seçkinlik kazanan toplumun temel arzusu olmuştur.[6]

Bu arzularını da eğitimin nasıl düzeleceğine dâir görüşler ileri sürerek, proplemlerin çözüme katkıda bulunmayı amaçlamışlardır. Bu amaçlarına ulaşmak için dönemin siyasileri ve düşünürleri halkın değişim arzusunu yerine getirmek için, önemli yeniliklere öncülük yapmışlardır. Bu öncülerin başlangıcı olarak II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden yıllarda başlayan bu yenilikler/reformlar, ilk neticesini 1910 yılında kabul edilen Medâris-i İlmiye Nizâmnâmesi ile vermiştir.[7] Bu nizamnâme ile medresedeki eğitim ve öğretim yönetimleri yeniden düzenlenerek öncelikle ders içerikleri değiştirilmiş, eğitim zamanı 12 yıl olarak belirlenmiştir. Eğitimdeki ders içeriklerine pozitif ilimlere dair dersler eklenerek dizayın edilmiştir.[8] Hatta bu değişimin sonunda medresede okutulan derslere Peygamberler Tarihi ve İslam Tarihi dersleri eklenmiştir. Eklenen bu dersler için Cevdet Paşa'nın Kısas-ı Enbiya'sının birinci cildinin okutulması kararlaştırmışlardır. Ayrıca İslam Tarihi için de Efdalüddin Bey'in Muhtasar Tarih-i İslam adlı eserinin okutulması karara bağlanmıştır.[9]

---

[5] Ayhan, Halis, *"Eğitim ve Öğretim*", **İA., TDV**., c. 5, İstanbul 1992, ss.158-162.
[6] Hanioğlu, M. Şükrü, "*Batılılaşma*", **İA.,TDV**., c.5, İstanbul 1992, ss.148-152.
[7] Zengin, Zeki Salih, "*Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi"*, **AÜİFD**., c. XLIII (2002) Sayı 2 ss. 277-313
[8] Ölmez, Adem, "*II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme",* **Vakıflar Dergisi 41** - Haziran 2014, ss. 127-140.
[9] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, TTKY., Ankara 1988, s.20-23; Ayrıca Eğitim tarihi için bkz; Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi MÖ.1000 MS. 2018**, Pegem Akademi, 30.

Bu kararın alınmasınadan sonra özellikle medreselerde siyer ve megazi ile ilgili çalışmalara hız verilmiş olmasıdır. Hız verilen bu çalışmalarda İslam Tarihi ve siyer alanında muhtasar eserler ortaya konulmuştur. Ortaya konulan bu eserler neticesinde geçmişin hikâyesini veya rivayetlerini eleştirerek yeni bir İslam Tarihi yazılmasını önermişlerdir. Ancak yapılan bu çalışmalar özellikle İslam Tarihi özelinde siyer ve megazi gibi eserler üzerinde yoğunlaşmaktadır.[10] Ne var ki bu dönemde yapılan çalışmalar İslâm Tarihi alanında yapılan birkaç muhtasar siyer çalışmaları ve makalelerle sınırlı kalmıştır.[11]

Yapmış olduğumuz araştırmamızda bu dönemde yazılan veya Batı dillerinden çevirileri yapılan İslâm Tarihi çalışmaları -bir bütün olarak düşünüldüğünde- eğitim tarihinde fazla bir yer tutmamaktadır. O dönemde yazılan eserlerde ilmi tarihçilik kurallarına uyulmadan, eski eserlerden hikâye edilerek mevzû haberler aktarılmıştır. Yine buna paralel olarak yazılan eserlerin önceki dönemlerde yazılan eserlerden ne gibi farklılıkları olduğu da izâha muhtaçtır. Çünkü bu eserlerde anlatım tarzı olarak hikâyeci ve abartılı bir yol takip edilmiştir. Ayrıca bu dönem ve daha sonraki yıllarda hızla artacak olan İslâm Tarihi ile ilgili Batı'dan tercümelerin yapılmaya başladığı yıllar olmuştur. Yapılan bu tercümelerin İslâm Tarihi çalışmalarına ne gibi katkıları/etkileri olduğu da belirtilmemiştir. Dolayısıyla medreselerde ve eğitim alanlarında İslâm Tarihi çalışmalarını bir bütün olarak ele aldığımızda, bunların fazla bir yer tutmamadığı görülmektedir. Bilhassa bu dönemin yazarlarından Kılıçzâde Hakkı, Dr. Abdullah Cevdet ve Celâl Nûri İleri gibi yazarlar Hz. Peygamber'in beşeri yönüne vurgu yapılması gerektiği üzerinde durmuşlardır.[12]

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız eğitim-öğretim faaliyetleri farklı grupların veya geleneksel anlayış ve modern anlayış ve yaşam biçimine geçişi temsil eden bu dönemde, aydınlar kendi görüşleri doğrultusunda fikirlerini anlatma çabası içerisinde olmuştur. Bu dönemde değişen fikir haretlerinde gelenekçiler ve batıcılar olmak üzere iki

---

Baskı, Ankara 2018, s. 265-279;Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994, s.249-254.

[10] Göyünç, Nejat, "*Tarihçiliğimizin Dünü Bugünü*", **Felsefe Kurumu Semineri**, İstanbul, 1985, s. 241; Ertürk, Eyüp, **Ali Reşad ve Tarihçiliği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Ünv. Sosyal Bilimler Ens. İzmir 1999.

[11] Kara, İsmail, "*Osmanlı-İslâm Dünyasında Yeni Tarih Telakkileri (Şehbenderzâde Örneği)",* **Dergâh**, S. 126, Mayıs 2000, s. 15-20; Yılmaz, Yasin, **Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hayatı ve Tarihçiliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Ankara 1994.

[12] Öke, Mim Kemal, "*Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu*", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 12, İstanbul, 1989, ss.261-265.

zıt kutuba fikir ve düşünce olarak ayrılmışlardır. Bu düşünceler altında bulunan bu iki zıt grup yola çıkarken veya fikirlerini belirtirken dinî ve Peygamber'in hayatını anlatımlardan hareket etmeyi temel bir yaklaşım tarzı olarak benimsemişlerdir.[13] Değişim taraftarı olarak öne çıkan bu anlayış sahiplerinden bazıları da, düşüncelerinden dolayı ciddi tenkitlere maruz kalmışlardır. Hatta bunlara zındık, dinsiz, kâfir ve Batı hayranı olarak da itham edilmişlerdir.[14]

Batılılaşma hareketinin Osmanlı Devleti bünyesinde en yoğun bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bu tartışmanın II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte kendilerine Garpçılar ismini veren bir grup ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu grubun bazı konular üzerinde önemli tartışmalar başlatmıştır. Hatta bu grupların Cumhuriyet'in kuruluşunda resmi ideolojinin de önemli unsurları olarak belirtilmiştir. Günümüz de bile hala etkileri sürmektedir. Bu etkilerin Osmanlı Devleti'nin Batılılaşması ile doğrudan ilişkili ve onun bir sonucu olarak ortaya çıkardığı değişiklik bakımından da önem arz etmektedir. Bu ideolojinin içerisinde bulunan yazarlar hakkında günümüzde Batıcı olarak düşünülmektedir.[15] Bunlardan Celâl Nûri İleri, Dr. Abdullah Cevdet ve Kılıçzâde Hakkı Bey gibi düşünürlerden kısaca bahsedeceğiz.[16]

Celâl Nûri İleri[17] gibi Batılılaşma konusunda kendi düşünceleri ekseninde bir fikir üretmeye çalışmıştır.[18] Yazara göre düşünceleri ve yenilikleri dışarıdan alacaksın, sonra bu örneklere bakarak yeni bir anlayıştan söz edilmeyeceğini düşüneceksin. Bu düşünce çerçevesinde Celâl Nûri'nin Batı anlayışı, toplumun modernleşme sürecinde izlemesi gerektiği bir yol olmalıdır. Modernleşmeyi bu şekilde formüle eden Celâl Nûri'ye göre, ilerlemenin gerçekleşmesi için bu ilk aşamayı başkalarından, yani Batı'dan almaktır. Ondan sonraki süreçte yapılması gereken, Batı'dan alınan düşünceleri, geleneğin özünde yer alan düşünceden, koparılmadan uygulamaktır. Bu konuda "*Alacaklarımızı tam almadıkça kendimizi ortaçağda saymalıyız*" diyen Celâl Nûri İleri, Batı'daki gelişmelerden faydalanılması yönünde düşüncelerini dile getirmiştir.[19] Bu düşünceleri

---

[13] Taş, Kemalettin - Göksuçukur, Betül, "*Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din",* **Dini Araştırmalar**, Temmuz - Aralık 2019, Cilt: 22, Sayı: 56, ss. 463-488.

[14] Mısırlıoğlu, Kadir, **Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**, c. II, Sebil Yayınları, İstanbul 2011, s.78;Uçar, Ramazan, "*Abdullah Cevdet'in Din Anlayışı*", **Toplum Bilimleri**, Ocak - Haziran 2012, S. 6, ss. 205-218

[15] Hanioğlu, M. Şükrü, "*Batılılaşma*", **İA.,TDV**., c.5, İstanbul 1992, ss.148-152.

[16] Aşık, s.276-277.

[17] Duymaz, Recep, *"Celal Nuri İleri*", **İA.,TDV**., c.7, İstanbul 1993, ss.242-245.

[18] Fikirleri için Bkz: Giridî, Ahmed Sâki, **Celâl Nûri Bey ve Cezrî Fikirleri**, İstanbul 1338.

[19] İleri, Celal Nuri, **İçtihad**,2002, s. 178-181.

benimseyenler içerisinde, Dr. Abdullah Cevdet ve Kılıçzâde Hakkı gibi dönemin yazarları bulunmaktadır. Bunlar da Celâl Nûri gibi aynı görüş ve felsefeye sahiptirler. Bu durum, düşüncelerini incelediğimiz Kılıçzâde Hakkı'nın eserinde ve yazılarında görmekteyiz.[20]

Celâl Nûri'ye göre bu anlayış, Türk toplumunun moderinleşme sürecinde izlemesi gerektiği bir yol olmalıdır. Modernleşmeyi bu şekilde formüle eden Celâl Nûri'ye göre, ilerlemenin gerçekleşmesi için bu ilk aşamayı Batı'dan almak olacaktır. Celâl Nûri İleri, Batı'daki gelişmelerden faydalanılması yönünde düşüncelerini bu şekilde ifade etmiştir.[21]

Bunlara ilave olarak Celâl Nûri İleri, Batılı düşünceyi Türkler'in kendi kültürlerini ve geleneklerini göz ardı etmeden sindirmeleri neticesinde ilerlemenin gerçekleşeceğini ortaya koymuştur.[22] Yazar, gelişmiş olan Batı medeniyeti karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve bu şaşkınlığını, güneşin ışıklarını göremeyen kendi devletine/milletine anlatarak uyarmıştır. Bunun da ne zaman olacağı hakkında önemli bir gerçeğe değinmiştir.[23] Bu gerçek ise "Melek İsrâfil'in dünyanın sonu gelmiş ve eline sûru almış, sanki ölüleri değil, doğmamışları bile dirilten sayha ile uyandırmasını beklemektedirler" dedikten sonra "*Ama sen hâlâ kulaklarını kapatmışsın ve inatla duymamak için çalışıyorsun*" sözünü söylemiştir.[24] Bununla birlikte senin için takdir edilen şeyin "bu mukaddes vatanını çiğnetmek mi? yoksa terketmekmidir. Başka bir deyişle vatanını hırpalatmak mı? Öz yurdunda sefil ve rezil olmak mıdır" diyerekte insanları uyarmıştır.[25]

Celâl Nûri, Osmanlı Devleti'nin Batıya bu kadar yakın olup da Batıdaki gelişmelerden habersiz olunmasına da bir anlam verememiştir. Özellikle Batı'nın çağdaşlaşıp ilerlemesi halinde Osmanlı Devleti'nin gerileyiş nedenlerinden birisini de bu duruma bağlamıştır.[26] Ayrıca Celâl Nûri, batılılaşma ile ilgili düşüncelerini dile getirirken tamamen Batıcı bir aydın olmadığı ve Batı'nın sadece bir model olarak alınması konusunda görüş bildirdiği de görülmektedir. Celâl Nûri ve aynı fikirde olan yazarlar, Batılı birçok düşünürden etkilenmiş olabilirler. Bunların başında da Darwin'in evrim teorisi ve Dozy gibi yazarlar gelmektedir.[27] Celâl Nûri'nin ve arkadaşlarının evrim

---

[20] Dikici, Erkan, "*Celal Nuri İleri'nin Batılılaşma Anlayışı*", **Mavi Atlas**, S.6/2, 2018, ss.170-180.
[21] İleri, 2002, s. 178-181.
[22] Özerdim, Sami Nabi, "*Celal Nuri İleri ve Dilimiz*", **Dilcilere Saygı**, Ankara 1966, ss. 329-347.
[23] Bolay, Süleyman Hayri, **Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi,** Ankara, ts., ss. 163-183.
[24] Dikici, Erkan, "*Celal Nuri İleri'nin Batılılaşma Anlayışı*", **Mavi Atlas**, 6/2/2018, s. 177.
[25] Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihde Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. II, İstanbul 1970, ss.118-144
[26] Dikici, s. 170-180.
[27] Cevdet, Abdullah, "*Kastamonu'da Kurun-u Vusta"*, **İçtihad**, 1329/1915, S. 58, ss. 1271-1274.

teorisinden etkilenişi, batılılaşma ve Türk inkılâpları üzerine düşüncelerinde önemli pay sahibi olmuştur.[28] Osmanlı Devleti'nin geleneğindeki en önemli unsur olarak gördüğü İslamiyet ve Türk milliyetciliği ekseninde birtakım yenilikler gerçekleşebileceğini çoğu kez dile getirmiştir. Celâl Nûri, bu noktada geleneği reddetmeyen bir yenilikçi olduğunu da gözler önüne sermiştir.[29] Ancak Celâl Nûri İleri'nin, bazı görüşlerinde Abdullah Cevdet'ten farklı düşündüğünü de söyleyebiliriz.[30]

Yazar düşüncelerini aktarırken dinî ve kültürel değerlerin genel itibariyle korunması gerektiğine inanmaktadır. Bu inancının temel kaynağına İslam Dini'ni almakta, fikirlerini desteklemek için âyet ve hadislere yeri geldiğinde başvurmaktadır. Bu bağlamda İslamiyet gelişmeye engel bir din değildir. Şayet yüzyıllardır unutulan içtihad kapısı tekrar açılsa gelişme de kendini gösterecektir. Celâl Nûri, yazmış olduğu farklı makalelerde, Osmanlı Devleti'nin en büyük propleminin eğitim ve orduda geri kalmışlık olarak görülmesine karşı çıkmıştır. Celâl Nûri'ye göre terakkiyâtta başarılı olmak için işe mektepten veya ordudan değil, kadından başlamak gerekir düşüncesindedir. Buna da şu şekilde örnek vererek; "*Bir bina yapılacağı vakit çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın mebnâ-yı beşerin rükn-i rekînidir.*"[31] Bu sebepten ailenin ve evin, dolayısıyla toplumun temeli öncelikle kadınlardır.[32]

Celâl Nûri'nin, kadınla ilgili görüşlerinden yola çıkarak şöyle bir sonuca varmak mümkün olacaktır. Bu dönemde "Hakları elinden alınmış, insan olarak bile değer verilmeyen kadınların bu durumu toplum için domino taşlarının yıkılmasına benzer bir sonuç doğurmaktadır. Kadın önce kendisini yıkar ve ardından izzet-i nefsini, haysiyetini kaybeder. Kendisini hiçe sayan bir kadının yetiştireceği nesil de elbette faydalı birer vatan evladı olamayacaktır". Bu kadınlar eşiklerine ve beşiklerine de sahip çıkmayacaklardır. Sahip olamadıkları veya yetiştiremedikleri bir toplumun temelini teşkil eden aile yapısı bozulacaktır. Eşi tarafından değer verilmeyen ve evden uzaklaştırılan kadın, bilinçsiz Avrupa taklidinin de etkisiyle hayatını devam ettirebilmek için farklı yollara sapacaktır.

---

[28] İleri, Celal Nuri, **Türk Devrimi: İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri**, haz: Özer Ozankaya,TKB., Ankara 2002, s. 219-221.

[29] Uyanık, Necmi, *"Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15: 2004, ss. 227-274.

[30] Uyanık, Necmi, "*Celal Nuri İleri ve Tarih Anlayışı*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2004, S. 15, ss. 239-258.

[31] İleri, Celal Nüri, **Kadınlarımız**, haz: Halit Erdem Oksaçan-Abdullah Musab Şahin, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2017, s. 39.

[32] Kadınlarla ilgili geniş bilgi için bkz; Mumcu, Hanife Yasemin, "*Celal Nuri İleri'nin Gözüyle Kadına Yönelik Şiddet ve Ciddi Sonuçları",* **ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (ETÜSBED), S.10, Nisan 2020, ss. 73-87

Kısaca özetleyecek olursak, ülke nüfusunun yarısından fazlasını meydana getiren kadınlara hakları ve hürriyetleri teslim edilmediği takdirde güçlü bir Türk Milleti ve devleti de mümkün olmayacaktır.[33] Celâl Nûri İleri kadınlarla ilgili husularada Abdullah Cevdet'ten farklı düşünmektedir.

Abdullah Cevdet, 9 Eylül 1869'da Malatya şehrinin Arapkir ilçesinde doğmuştur. Babası Diyarbekir Birinci Tabur Kâtibi Vasfi Efendidir. İlköğrenimini Hozat ve Arapkir'de tamamlamıştır. Daha sonra yazar Elazığ Askeri Rüştiyesini ve Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisini bitirdikten sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye girmiştir. Buradan uzman göz tabibi olarak mezun olmuştur. Abdullah Cevdet, bu okula girinceye kadar dini düşüncüleri ağır basan ve yakın çevresi tarafından dini bütün birisi olarak bilinmektedir.[34] Tıbbiye'de okuduğu dönemde gerek hocalarının etkisi gerekse Batıda gelişen yeni düşünce ve felsefenin etkisi altında kalarak fikri anlamda büyük değişimler yaşamıştır.[35] Bu değişimleri her ne kadar muhafazakâr bir aile yapısı içinde yetişmiş olsa da, Abdullah Cevdet arkadaş çevresinin de etkisiyle öğrencilik yıllarında dönemin Batı kaynaklı siyasi ve fikri akımlarına ilgi duymaya başlamıştır.[36]

Batı düşüncesi altında bulunan Dr. Abdullah Cevdet, Batı'dan almış olduğu bu görüşlere öğrencilik yıllarında ve Avrupa'da bulunduğu dönemler içerisinde ilgi duymuştur.[37] Osmanlı Devleti'nin kurtuluş reçetesini diğerleri gibi bu da Batılılaşma düşüncesi içerisinde aramıştır. Abdullah Cevdet, temel düşüncesini bu şekilde belirledikten sonra "*Batıdan başka bir ikinci medeniyet yoktur diyerek*", İslam medeniyetini hiçe saymış ve küçümsemiştir.[38] Medeniyetin sadece Avrupa medeniyeti olarak düşünmesi ve yazmış olduğu "Şime-i Muhabbet" başlıklı yazısında Batı ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır.[39] Ancak ne var ki, Elmalı Hamdi Yazır bu düşüncenin karşısında olduğunu belirterek; "*İslam kültür ve inancının da terakkiden iyi bir şey*

[33] İleri, Celal Nûri, **Kadınlarımız,** s. 39-40.

[34] Ferihan Polat-Ayşegül Durmuş, *"Türk Siyasi Düşüncesinde Gustave Le Bon Etkisi: Abdullah Cevdet Örneği*", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015 c. 4, S. 5, ss. 310-328.

[35] Abdullah Cevdet, *"Şime-i Muhabbet*". **İçtihat Gazetesi**, (1329/1911), S.89, ss. 1980-1984

[36] Zeki Arıkan, *"Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi I**, 1983, s. 223.

[37] Arıkan, Zeki, *"Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi** I, 1983, s. 223.

[38] Doğan, Cem, *"Son Dönem Osmanlı Düşününde Kültürel Değişme Platformu Olarak Batılılaşma: Dr. Abdullah Cevdet Ve İçtihat Dergisi Örneği*", **Memleket Siyaset Yönetim**, c.7, S.18, 2012/18, ss. 126-159.

[39] Cevdet, Abdullah, *"Şime-i Muhabbet*", Matbaa-i İctihad, İstanbul 1913; İleri, Celal Nûri, *Şime-i Husûmet*, Matbaa-i İçtihad, İstanbul 1913.

anlaşılıyorsa, bu en güzel haliyle İslam'dadır" diyerek bunun birçok delili olduğunu söylemektedir.[40]

Abdullah Cevdet, bu terakkînin temelinde Avrupa'da ve bütün dinlerde, inanç-kültür ve ekonomik savaşlar olduğuna da dikkat çekmektedir.[41] Mağlubiyetlerin kaynağının Allah'ın ayetlerini unutarak/anlamayarak/uygulamayarak veya Hz. Peygamber'in "*Düşmanın silahı ile silahlanın"* sözü ve düsturunun yerine getirilmemesinde aranması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda "insanların düşmüş olduğu hataları veya geri kalmayı namaz kılmamakta, oruç tutmamakta, zekât vermemekte ve hatta kadınların ellerine eldiven takmasında aranması," bir zihniyetin sorgulanması açısından önemlidir.[42]

Abdullah Cevdet, "*1897 yılında Cenevre'de bulunduğu bir dönemde Batı hayranlığı ile ilgili şunları kaleme almayı da ihmal etmemiştir. Aydınlanmanın bizim memleketimize girmesini istemeyen padişahimiz ve hukûmetimizdir. Bütün halkımız cehalet içerisinde, zulüm altındadır. Devleti yönetenler istiyorlar ki; insanlar hayvan gibi olsun hem de öyle bir hayvan gibi değil koyun gibi sürü halinde bulunsunlar istiyor. Doğrusu bu insanlar yaşarken güzel bir söz işitmesinler. Halkın cahil jandarmaların kırbaçları altında inim inim inlemektedir. Ayrıca işi bilmeyen namussuz, terbiyesiz ve zalim memurların emri altında ezilsinler"* diyerek görüşlerini aktarmaktadır. Yazar, "*bu halde olan vatandaşlarıma bağırarak derim ki, bizim hasm-ı canımız kendi atâletimiz kendi cehâletimiz, kendi fakirliğimizdir. Ayrıca bizim taâssubumuz, göreneğe körü körüne bağlılığımızdır*" sözüyle de konuya açıklık getirmiştir. Hatta "*Avrupa'ya muhabbet etmek ilm-i terakkiye, maddi ve manevi kuvvete muhabbet beslemektir*" övgüsüyle Batı'nın hayranı olduğunu da göstermiştir. Daha da ileri giden yazar, "*Avrupa'nın çalışkan ve şükür eden bir taraftarı olmayı da istediğini*" belirtmiştir.[43] Ayrıca "İslam Tarihi'ni şeri kurallar içerisinde ve herşeyin doğru yazıldığı/anlatıldığı

---

[40] Yazır, Elmalı M. Hamdi, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler**. haz: A. Cüneyt Köksal-Murat Kaya. Klasik Yayınları, İstanbul 2013, ss. 261-282.

[41] Korkmaz, Sakine, *"İslâm'ın Moderniteyle İmtihanı*", **Kitap Zamanı**, S.79, 2012, s. 14; Gencer, Bedri, **İslâm'da Modernleşme: 1839-1939**, Lotus Yayınları, Ankara 2008, ss. 267-297; Çam, İrfan Davut, *Tartışmalı Bir Eser: Târîh-i İslâmiyyet ve Yasaklanış Süreci,* **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S. 30, 2013, ss. 109-122.

[42] Uçar, Ramazan, "*Abdullah Cevdet'in Din Anlayışı*", **Toplum Bilimleri Dergisi**, S.6/11, 2012, s.212.

[43] Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev: Metin Kıratlı, TTK., Beşinci Baskı, İstanbul 1993, s.231-235.

mantıkla görmeyi bırakıp, Batı bilginlerinin İslam Tarihi üzerine yazdıklarını tanımak/tanıtmak gerekir düşüncesiyle", fikirlerine açıklık getirmiştir.[44]

Görüldüğü üzere Dr. Abdullah Cevdet ve dönemin aydınlarının tartışmalarında en önemli noktaları oluşturan meselenin inanç ve din olduğudur.[45] Özellikle Batıcı aydınların tartışma fikirleri, kendilerinin düşüncesinde ve dini yaşantılarında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikleri özellikle Abdullah Cevdet, Kılıçzâde Hakkı ve Celâl Nûri İleri gibi şahsiyetler dikkatimizi çekmektedir. Yapmış oldukları bu çıkışın karşılığı olarak kendilerine dinsiz/kâfir suçlaması ile karşı karşıya kalmışlardır. Abdullah Cevdet göre, İslam dünyasının geri kalmasının nedenleri İslam dinine ve Müslünlara bağlamaktadır.[46] Ancak ona göre eğitim ve ilimle ilgili Kur'an'daki ayetlerin fazla oluşu bu olgunun yanlış bir düşünce olduğunu göstermektedir. Bu görüşle birlikte Abdullah Cevdet, Osmanlı Devleti'in ve toplumunun yaşadığı çağa ayak uydurmamasının nedeni yöneticilerin baskıcı tutumlarından kaynaklandığını ifade etmektedir. Dahası dini meselerde ulema sınıfının yol göstermemesi olarak belirtmiştir. Bunlara örnek olarak; "kadınların örtünmesi dini yaklaşıma uygun olmadığı halde yeterince tartışılmamasıdır". Yazar bu görüşünün proplemi ise halkın kaderci yaklaşım anlayışı çizgisinde değerlendirmesi olarak görmektedir.[47]

Cumhuriyetin kuruluşuna etki eden fikir hareketlerinde etkili olan bu görüşlerin tümünü kurucu irade tam olarak değil kısmı olarak kabul etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Batı uygarlığına bakışı diğer batıcı veya islamcı düşünürleden oldukça farklılık arz etmektedir. Örneğin, Ziya Gökalp'in[48] düşüncelerinden ziyâde Abdullah Cevdet'in görüşlerini paylaşır ve uygulamaya koyar. Ancak bu görüş ortaklığ temelde değil ayrıntılarda gizli kalmıştır. Bu ayrıntıların temeline bakıldığında, "*Batı medeniyetini gülüyle dikeniyle kabul etmeye mecburuz*" diyen Abdullah Cevdet'e katılmamıştır.[49] Katılmama nedeni ise bu uygarlığın biri sömürücü ve diğeri ise sömürgeci yayılmacı kısaca insanlık onuru ile bağdaşmayan bir görüştür. Bu görüşle beraber Cumhuriyeti

---

[44] Cevdet, Abdullah, "*Târîh-i İslâmiyyet*", **İctihad**, 3/47 (1328): 1103.
[45] Cevdet, Abdullah, *"Hürriyet-i İrtica Yok*", **İctihad,** c. 3, S. 47, 15 Mayıs. 1328.
[46] Cevdet, Abdullah, "*Yangın Var"***İctihad**, c. 3, S. 49, 1 Temmuz 1328.
[47] Cevdet, Abdullah, "*Yaşamak Korkusu***", İçtihad,** c. 3, S. 35, 1327, s. 761-764; Aşık, s. 275.
[48] Çelik, Celaleddin, "*Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi*", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 2006, S. 21, s. 47-48;M. Şahin, Cem, "*Ziya Gökalp'in Düşünce Siteminde Din, Eğitim ve Kültür*", **Ekev Akademi Dergisi,** Yıl: 15 S. 48 (Yaz 2011), ss.363-378.
[49] Cevdet, Abdullah, "*Şime-i Muhabbet: Celal Nuri Beyin Geçen Nüshadaki "Şime-i Husumet Makalesine Cevap",* **İctihad** no: 89, Kanun-u Sani 1329.

kuran fikir ne Süleyman Nazif'in temsil ettiği İslamcılıkta ne de Ziya Gökalp ile özdeştirilen türkçülük[50] ve bayrağını taşıdığı Dr. Abdullah Cevdet'in Batıcılığı Atatürk ve arkadaşları tarafından hiç birini tam olarak benimsemeyip uygulamaya koymamışlardır.[51]

Abdullah Cevdet, Batı'nın bu görüşlerini ilk önceleri kabul etmediğini daha sonra bu fikir ve düşünceleri benimsediğini görmekteyiz. Bu benimseme fikri II. Meşrutiyet döneminin radikal Garpçıları'ndan olan Abdullah Cevdet, Osmanlı toplumunun topyekûn olarak Batılılaşma fikrini savunmuştur. Savunmuş olduğu Batıcı fikri ise İslam toplumundan gelebilecek tepkilere karşı dinin, sosyal, ilerlemeci, bilimi ve çalışmayı destekleyen niteliklerinden yararlanmaya çalışmıştır. Bu çalışmanın sonucu olarak, 14 Temmuz 1911 tarihinde kaleme aldığı "*Cihân-ı İslâm'a Dâir*" başlıklı yazısında "*insan için mesâîsinden başka istinadgâh yoktur"* sözüyle vurgu yapmıştır.[52] Ancak "*Kesb ve ticâretle meşgûl olan kimse Allah'ın sevgilisidir*" diyerekte açıklığa kavuşturmuştur. Bunlara ekolarak Hz. Peygamber'in sözlerine atıfla; "*Beşikten mezara kadar tahsîl-i ulûm ve fünûn et"* veya *"Ulûm ve fünûn Çin'de bile olsa Çin'e kadar git"* diyerek dahası *"Hikmet mü'minin gâib olmuş malıdır, nerde bulursa alır*" şeklindeki hükümleri veren bir dinin asla mensuplarını geri bırakmayacağını iddia etmektedir. Bunlara ilave olarak İslam Dinin ilerlemeye, ekonomik gelişmeye, bilime ve eğitime karşı olmayacağını da ifade etmiştir.[53] Bu bağlamda, İslâmiyet'in *"mânî-i terakkî*" olduğu yönündeki iddiaları dinî dayanaklarıyla çürütmeye çalışan Abdullah Cevdet, yıllarca İslâm Dinine dayandırılan Müslüman memleketlerindeki gerilemenin sebeplerini, uzun bir araştırma sürecinden sonra tespit ettiklerini kaydetmiştir.[54] Daha sonra Abdullah Cevdet, ona

---

[50] Birçok farklı kaynaktan beslenen Türkçülük XX. Yüzyıla girildiği sıralarda siyasi alanda olmasa da dilde, edebiyatta, tarih çalışmalarında başlamıştır. Ancak 1889 tarihinde kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde ağırlıklı olarak Osmanlıcılık fikri hakim olmuştur. Yine de bu yapı içinde birçok farklı siyasi düşünceyi taşıyan insanları bir araya getiren bir gayr-ı memnunlar cemiyeti olarak değerlendirmiştir.: Hanioğlu, M. Şükrü, ***Bir Siyasal Örgüt Olarak "Osmanlı İttihad Ve Terakki Cemiyeti" ve "Jön Türklük"***, c. I, (1889-1902).

[51] Aksoy, Ekrem, *"Batılılaşma ve Atatürk*", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75**. Yılı Özel Sayrsı, s. 84; Deniz, Faruk, "*İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Akçura, Gökalp ve Mustafa Kemal'in Yeni Siyaset Arayışları*", **Dîvân İlmî Araştırmalar**, S.. 21 (2006/2), s. 35-62.

[52] Mustafa Gündüz, **Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Lotus Yayınevi, Ankara 2010, s. 168.

[53] Abdullah Cevdet, "*Yangın Var"***İctihad**, c. 3, S. 49, 1 Temmuz 1328.

[54] Cevdet, Abdullah, "*Cihân-ı İslâm'a Dâir*", **İctihad,** 3/26 (1327), s.761-763.

husûmet/düşmanlık beslemek bizden uzak olsun diyerek Batıyı özlediğini/benimsediğini vurgulamıştır.[55]

Abdullah Cevdet 1897 yılında Cenevre'de bulunduğu bir dönemde şunları yazmıştır. *"...nurun bizim diyarımıza girmesini padişahımız, hukumetimiz arzu etmiyorlar ki bütün halk cehalet içinde, mezellet, meskenet mezbelesinde uyusun dursun. Efradı vatanın yüreğinde bir şule-i intibah parlamasın. Hukûmet arzu ediyor ki: ahali hayvan gibi hem de böyle bir hayvan gibi değil koyun gibi münkat, köpek gibi mütemellik, mütezellil kalsın. Doğru, ulvî yeni bir fikir, bir söz işitmesin. Cahil jandarmaların kırbaçları, namussuz, terbiyesiz zalim memurların tadilleri altında ezilsin..."*[56] Özlediği Batıyı bu şekilde anlatma gayretine düşmüştür. Yazar, bu halde ben vatandaşlarıma bağırarak derim ki, bizim hasm-ı canımız kendi atâletimiz kendi cehâletimiz, kendi fakirliğimizdir. Ayrıca bizim taassubumuz, göreneğe körü körüne bağlılığımızdır diyerek kendi milletini yermektedir. Hatta Avrupa'ya muhabbet etmek ilm ü terakkiye, maddi ve manevi kuvvete muhabbet beslemektir. Avrupa'nın çalışkan ve şükür eden bir taraftarı olmayı istemektedir.[57]

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşları, Batı'yı ilmin, irfanın, gücün, kuvvetin ve terakkinin beşiği olarak değerlendirmişlerdir.[58] Hâlbuki Batı düşüncesinin fikir babalarından olan Ernest Renan[59], 29 Mart 1883 tarihinde Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği "*İslâmiyet ve Maârif*" adlı konferansta açıklamıştır. Konuşmasında yazar, İslam'ı Katoliklik'le özdeşleştirmiştir. Daha da ileri giderek "*mânî-i terakkî"* algısını İslâmiyet'le eşdeğer görmeye ve onu ötekileştirmeye çalışmıştır.[60] İslâm'ın *"mânî-i terakkî"* olduğu yönündeki oryantalist söylemlerin Batı'da yaşanan birtakım savaşlardan kaynaklandığını da ileri sürmüşlerdir.[61] Dahası Avrupa'da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, İslâm dininin evrime ve ilerlemeye izin vermediğini, dinlerinin

---

[55] Aşık, s. 272-275; Geniş bilgi için bkz: Altıntaş, Ramazan, **Din ve Sekülerleşme**, Pınar Yayınları, İstanbul 2005.

[56] Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev: Metin Kıratlı, TTK., Beşinci Baskı, İstanbul 1993, s.231.

[57] Lewis, s.235.

[58] Taşdelen, Vefa, "*İki Osmanlı Aydını, Namık Kemal ve Ahmet Mithat'a Göre İslâm Uygarlığındaki Bilimsel ve Kültürel Gerilemenin Nedenleri*, **Beytulhikme**.1463, ss. 553-572; Geniş bilgi için bknz: Hanioğlu, M. Şükrü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981.

[59] Bilici, Faruk, "Ernest Renan (1823-1892)", **İA.,TDV**., c. 34, İstanbul 2007, ss. 569-571.

[60] Said, Edward, **Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu,** çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi İstanbul 1998, ss. 345-384.

[61] Ertuğrul, Ali, "*Tez ve Antitezler Bağlamında Ernest Renan'a Karşı Yazılan Reddiyeler*" **Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Yıl: 9, Özel Sayı, ss.56-93.

Müslümanları bu hale getirdiğini savunmuşlardır. Ancak İslâm'dan vazgeçtikleri takdirde Müslümanların gelişip ilerleyebilecekleri gibi görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler ve özellikle Batılı Renan'ın, "mânî-i terakkî" ithamı, Osmanlı-İslâm dünyasında büyük tepkiyle karşılanmıştır.[62] Bu tepkinin karşısında olan İslâm dünyasının birçok bakımdan gerileme halinde olduğu, ancak bu gerilemenin kaynağının İslâm Dini olmadığını dile getirilmiştir. İslam Dinin bilime ve fenne karşı olduğu yönündeki söylemleri toplum tarafından kabul görmemiştir.[63] Ancak ne varki Batı ve Oryantalist düşünürler, İslâmiyet'in ilerlemeye mani bir din olarak nitelemişlerdir.[64]

Dr. Abdullah Cevdet, önce İslam Tarihi'ni şeri kurallar içerisinde ve her şeyin doğru yazıldığı/anlatıldığı mantıkla görmeyi bırakmıştır. Ancak Batılı bilginlerin İslam Tarihi üzerine yazdıklarını tanımak/tanıtmak gerekir düşüncesiyle hareket etmiştir.[65] Ancak Müslümanlar, bilim alanında Batının çok gerisinde kaldıkları gibi din alanında yapılan çalışmalar da Müslüman araştırmacıları, kendi dinlerine ilişkin bilimsel araştırmaları Batıdan aktarmak zorunda bırakmışlardır. Buna örnek olarak; Abdullah Cevdet, Hollandalı bir oryantalist olan Dozy'nin İslam Tarihi adlı eserini Osmanlı Türkçesine çevirerek yayınlamıştır.[66] Bu olay, İslamcı yazarlar arasında büyük bir tepkiye yol açmıştır. Bu tepkinin ardından hükümet, kitabın toplatılması için emir vermiştir.[67]

Batı kültürüne aşina olan yazar, Doğu kültürünün ürettiklerini de incelemiştir. Abdullah Cevdet, sadece Dozy'in eserini değil Goethe, Schiller ve Shakespeare gibi yazarların eserlerini okuyup, Türkçeye çevirmiştir. Bunlarlada yetinmeyen yazar, Ömer Hayyam, Firdevsi ve Ebu'l Ûlâ el-Maârri gibi Doğulu düşünürlerin de eserlerini incelemiş dilimize tercüme etmiştir.[68] Bu anlamda İçtihat gazetesinin özellikle ilk sayılarına bakıldığında, Dr. Abdullah Cevdet'in tamamen bir Batıcı düşünceye kaymadığı

---

[62] Gündüz, Mustafa, **Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar,** Lotus Yayınevi, Ankara 2010, s. 168.

[63] Cündioğlu, Dücane, "*Ernest Renan ve 'Reddiyeler' Bağlamında İslâm-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı*", **Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi**, 2, 1996, s. 4.

[64] Said, Edward, **Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu**, çev: Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul 1998, s. 345.

[65] Cevdet, Abdullah, "*Târîh-i İslâmiyyet*", **İctihad,** 3/47 (1328): 1103.

[66] Hatiboğlu, İbrahim, "*Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târîh-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler*", **İslâm Araştırmaları Dergisi,** S.3, 1999, s.200.

[67] Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma** haz: Ahmet Kuyaş, YKY., İstanbul 2008, s. 441.

[68] Küçük, Hülya, "Dozy'nin 'Het Islamisme Adlı Eseri Üzerine", Diyanet İlmî Dergi, 30/4 (1994): ss.63-89.

görülmektedir. Özellikle yazar, Doğu ile Batıyı kıyaslayarak Doğuda da birçok ünlü düşünür olduğunu vurgulamıştır.[69]

Dr. Abdullah Cevdet'in, kılık kıyafet meselesini çağdaş toplum olmanın gereklerinden biri olarak görmektedir. Türk toplumunun çağdaş bir görünüme kavuşması için çağın gerektirdiği kılık kıyafetin toplum hayatına girmesini amaç edinmiştir. Kılık kıyafet meselesi üzerine yazılan yazılarda, bu alanda yapılacak inkılap ile Türk milletinin çağdaş bir toplum görünümü kazanacağı üzerinde özellikle durarak, toplumun inkılaba hazırlanmasında büyük tesiri olmuştur. Özellikle Batıcı aydınlar neşrettikleri makalelerde kılık kıyafet meselesi üzerinde durmuşlardır.[70] Bu konuyla ilgili Abdullah Cevdet ve arkadaşları, İçtihat'ta neşrettikleri yazılarında şapka, fes ve tesettür gibi konularda görüşlerini belirtmişlerdir. Burada "*Canım bu fes ne ecdadımızın ne de Müslümanlık itibârı ile Peygamberimizin serpuşu değildi.*" diyerek açıklama getirmiştir. Hatta fesin Rumlar'ın giydiği bir serpuştur, bunu da Yunan halkının ekseriyesi giymektedir. Yazar bu görüşünü şu şekilde açıklamıştır: "*Biz de farzedelim ki, hakikaten Türk kavmi Hz. Âdem'in evlâdlarından ayrılarak bir şube-i kavmîye teşkil ettiği günden beri fes giyiyor, ecdadımız fes giyiyordu diye bugün aynı serpuşu taşımaya bir vatandaşı mecbur edecek bir kanun mevcut olabilir mi?"* görüşüyle, Türk milletinin nasıl örtünmesi meselesine de açıklık getirmiştir.[71]

Burada şunu belirtmek gerekir ki Batılılık ile gücü bir tutan Osmanlı aydın ve düşünürlerinin başında Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzâde Hakkı ve Celâl Nûri İleri gelmektedir. Abdullah Cevdet, batıcılığın doğuracağı kuşatılmışlık nedeniyle karşı çıkanları eleştirirken, bu kimselerin sorunu batıcılığa karşı çıkışın hoş ama boş bir hülya olduğunu belirtmektedir. Avrupa'da geçirdiği yıllar boyunca bu düşüncenin etkisi altında kalan Dr. Abdullah Cevdet, 1880'lerin Fransa'sında yaşanan siyasal skandallar sebebiyle demokrasiye karşı güveni sarsılmış, seçkinci bir anlayışa yönelmiştir.[72]

Bu dönemde, XIX. yüzyılın sonlarında düşünceleri ile oldukça geniş bir etki alanına sahip olan Gustave Le Bon, kitle psikolojisine ait tezleri ile Jön Türkler'den olan

---

[69] Hanioğlu, M. Şükrü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,** Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, s. 185.

[70] Abdullah Cevdet, "*Kadınlarda Gaye-i Hayat*", **İctihad**, c. 3, S. 28, 1 Ağustos 1327.

[71] Cevdet, Abdullah, *"Şapka-Fes", İçtihat, sayı 169, 1 Eylül 1924;Taner Aslan, Türk İnkılabının Doğuşu ve Gelişiminde Basının Rolü",* Ocak 2009 Cilt:17 No:1 **Kastamonu Eğitim Dergisi**, ss.241-260; Erduğan, Tuğba, **Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılâbı,** Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bartın 2019, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

[72] Abdullah Cevdet, "Hürriyet-i İrtica Yok", **İctihad,** c. 3, S. 47, 15 Mayıs. 1328.

Ahmed Rıza Bey, Mizancı Murat, Abdullah Cevdet, Enver Paşa, Atatürk ve Fuad Köprülü'ye kadar asker, devlet ve fikir adamlarını derinden etkilemeyi başarmıştır.[73] Bu etkilenmenin Osmanlı Devleti'nde değişiminin hızı özellikle Tanzimat yıllarından sonra artış göstermiştir. Bu artışın istikameti ise, Batı tipi laik bir devlet ve toplumsal hayat düzeni olduğunu belirtmiştir. Bu yeni sisteme daha kısa olarak modern devlet ve toplum yapısı modernleşme denilebilir. Islahat Fermanı ile temel doğrultusunu bulmuş, II. Abdülhamid döneminde belirginleşmiş ve II. Meşrutiyet döneminde sistemin işleyiş projelerini oluşturmuştur.[74] Oluşturulmak istenenler ana hatları ile planlanmış, Mustafa Kemal ise meşruiyet kazanarak, Osmanlı Devleti'nin sonu Cumhuriyet'in başlangıcı olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ve gerçekleştirilen inkılâplar söz konusu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[75]

Özetle Dr. Abdullah Cevdet, siyasi faaliyetlerinin yanında bir düşünür olarak da eserleriyle savunduğu düşüncelere hizmet etmiştir. Uzun yıllar çıkardığı İçtihad dergisi bu düşüncelerinin halka ulaşmasını sağlayan bir köprü vazifesi görmüştür.[76] Batılılaşmanın en şiddetli savunucularından olan Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşları, bilimsel maddeciliğin halka anlatılması gerektiğini de söylemektedir. Her ne kadar eleştirel yaklaşsa da yer yer fikrini kabul ettirmek adına fıkhî kaidelerin, çağdaş fikirlerle çelişmediğini, yalnızca uygulamada hatalar olduğunu iddia etmektedir.[77] Eserlerine ve yazılarına bakıldığında toplumsal pratiğin eleştirisi ile başlayan sorgulamaları, İslâm'ın inanç esaslarına kadar gitmektedir. Eleştirel bir bakış açısıyla ele aldığı İslâm'ı ve toplumun yaşam biçimini, halka ulaşmak niyetiyle eserlerine konu etmişse de bu fikirler ancak toplumun seçkin kesiminde karşılık görmüş fakat halk tarafından benimsenmemiştir.[78]

---

[73] Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 16-17; Hanioğlu, M.Şükrü, "*Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Batıcılık"*, İstanbul 2007, ss: 1382-1388; Polat, Ferihan - Durmuş, Ayşegül, *"Türk Siyasi Düşüncesinde Gustave Le Bon Etkisi: Abdullah Cevdet Örneği*", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015 c. 4, S. 5, ss. 310-328.

[74] Özcan, Azmi, "*Sultan II. Abdülhamid, Muhalet ve Din*", **Sultan II: Abdülhamid ve Dönemi**, Editör, Coşkun Yılmaz, Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul 2014, ss. 81-88.

[75] Gündüz, Mustafa, "*Mustafa Kemal ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatına Abdullah Cevdet'in Etkileri*", **Turkish Studies International Periodical For the Languages**, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter 2010, ss. 1067-1088.

[76] Cevdet, Abdullah, "*Yaşamak Korkusu*". **İctihad**, c. 3, S. 35, 15 Teşrin-i Sâni, 1327.

[77] Cevdet, Abdullah, *"Cihan-ı İslama Dair*", **İctihad,** c. 3, S. 26, 1 Temmuz 1327.

[78] Güneş, Merve Nur, "*Abdullah Cevdet'in II. Abdülhamit'e Duyduğu Nefretin Kahriyât Adlı Kitabına Yansımaları ve Bu Nefretin Sembollerinden Hüseyin Necati Efendi"*, **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, S. 6(1), ss.134-147.

Bu düşünceler altında bulunan Kılıçzâde ise, yazmış olduğu bir makalesinde sahte olarak belirtmiş olduğu softa ve dervişlerin dini yanlış yorumladıkları üzerinde durmuştur. Kılıçzâde Hakkı'ya göre, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında geri kalışının temel sebepleri arasında saymıştır.[79] Kılıçzâde Hakkı Bey'in bu görüşüne karşı çıkan Abdullah Cevdet, "*bizim düşmanımız softalar asla değildir"* değerlendirmesini yapmaktadır. Bu değerlendirmeye göre "*bizim düşmanımız, hem bütün âlem-i İslam ve insanın düşmanı olan alçalmış softalıktır*". Diyerek softaları değil softalığı eleştirmiştir. Abdullah Cevdet sonunda şu yargıyla vararak "*Bizim karşımıza çıkan düşmanın ve bizi vatansız sıfatıyla tavsif ve tahkir etmek isteyenlerdir*". Abdullah Cevdet, bu değerlendirmesiyle bunlarda biraz düşünce ve nur olsa ifadesiyle, Kılıçzâde ile aynı parelel görüşte olduğu düşünülmektedir.[80]

Kılıçzâde Hakkı, bu dönemde Batılılaşma alanındaki fikir ve düşüncelere Garpçılık adı verilen bir düşünce hareketi tarafından ortaya konulmuştur. Meşrutiyet'in ilanının hemen akabinde ilk tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmaların anlatıldığı Abdullah Cevdet tarafından 1911 yılında yayımlanmaya başlayan İçtihad mecmuasında yerini almıştır. Yerini alan bu makalelerin başta Dr.Abdullah Cevdet, Kılıçzâde Hakkı ve Celâl Nûri beyler olmak üzere materyalizm, pozitivizm, Darvinizm ve Freudizm gibi Batıdaki çarpık akımlara kendilerini kaptırmışlardır. Bu düşünce ışığı altında bulunan yazarlar, Osmanlı toplumunun gerek yapısal problemlerin gerekse fikri düşüncelerin çözümü için, Batılılaşma dışında bir çarenin bulunmadığını iddia etmişlerdir. Hatta bu temel değişim gerçekleştirilmeden yapılacak olan ıslahatlardan bir sonuç alınımayacağını da savunmuşlardır. Savunmuş oldukları bu görüşün sonunda İçtihad'da yayınlanan makalelerde "*biz Avrupaya gitmezsek Avrupa bize gelecek*" şeklindeki anlatımı ile bu noktaya işaret etmek istemişlerdir. Kılıçzâde'nin de içinde bulunduğu bu düşünce sahiplerinin her ne olursa olsun Batı dışındaki sosyal yapılar arasındaki ilişkiler güçlü ile zayıf, zengin ile fakir arasındaki ilişkilere benzetmek istemişlerdir.

Batılılaşmanın hangi seviyede gerçekleştirilmesi gerektiği tartışmasında Garpçılar klasik tezlerin ötesinde bir fikir ortaya artarak toplumu değil fert düzeyindeki bir değişikliği arzu etmekteydiler. Nitekim bu dönemde fert düzeyinde Avrupadaki âdâb-ı muâşeretini yayma konusunda, Garpçıların temel amaçlarından birisi haline gelmişti.

---

[79] Kılıçzâde, Hakkı, "*Sahte Softalığa ve Dervişliğe Olan İlan-ı Harb*", **İçtihad,** c. 4, S. 58, 14 Mart 1329, s. 1277-1288.

[80] Cevdet, Abdullah, "*Softalığa Dair*", **İçtihad,** c. 4, S. 60, 4 Nisan 1329, s. 1303; Aşık, s. 275,

Hatta İçtihad mecmuasındaki yayınların yanı sıra özellikle Zekâ mecmuasının resimleri vasıtısayla Avrupanın davranış şekillerini benimsetmeye çalışmışlardır. Buna bağlı olarak Batılılaşma hareketi önünde engel olarak gördükleri din müessesine ve geleneksel değerlere karşı da büyük mücadele başlatmışlardır.

Bu mücadelerini somut bir hale getirmek için Batıdan kitap çevirileri yapmaya başlamışlardır. Öncelikle Hollandalı Reinhardt Dozy'nin eserini Abdullah Cevdet tarafından Tarih-i İslâmiyet adıyla 1908 yılında Türkçeye çevirmesiyle başlamıştır. Görüldüğü üzere bir yandan doğrudan dine yönelik eleştiriler ortaya konulurken diğer yandan dinin belirlediği sosyal-kültürel yapıda ortaya çıktığı iddia edilen proplemleri de tartışmaya açmışlardır. Bu tartışmaların batılılaşma ile çözüm bulucağını ileri sürmüşlerdir. Geleneksel değerler alanına gelince Garpçılar bunların, ister dinden kaynaklansın isterse kaynaklanmasın, sosyal gelişmenin önünde engel teşkil ettiğini savunmuşlardır. Bu fikir ve düşünceler ışığında hareket eden Kılıçzâde Hakkı Bey, siyer ve Peygamber hakkında yazılan Düzceli Yusuf Suad'ın eserine tenkit yazarak bunu göstermiştir.

Kılıçzâde Hakkı, görüşlerini öncelikle Düzceli Yusuf Suad'ın Akvemü's-Siyer adlı eserinin yayınlanmasından sonra açıklamaya başlamıştır. Yayınlanan bu esere tenkid ve eleştirel mahiyette yazmış olduğu ve İctihât mecmuasında ki makalesinde dile getirmiştir. Bu görüşünü tezimizin konusu olan *İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb* adlı eserinde de yer vermiştir. Kılıçzâde Hakkı'nın, siyer yazıcılığı ile ilgili görüşlerini yazdığı bir diğer eseri de Düzceli *Yusuf Suad Efendiye Tahsisen ve Softalara Tamimen Son Cevap* adlı kitabıdır. Kılıçzâde Hakkı'nın siyer ve Peygamber tasavvuru ile ilgili görüş ve düşüncelerini bu iki kitabında toplamıştır. Kılıçzâde Hakkı Bey, çeşitli yazılarında ve iki kitabında özellikle Düzceli Yusuf Suad'ın *Akvemü's-Siyer* adlı eserine eleştiriler getirmiştir. Bu eleştiriler özellikle Pozitivist bir düşünce yapısına sahip olan Kılıçzâde Hakkı, makalelerinde bunu açıkça ifade etmiştir.

Özellikle Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken onun beşeri yönüne vurgu yapılmasının gerektiğini yukarıda belirtmiştik. Kılıçzâde, Hz. Peygamberin hayatını anlatan kitaplar yazılırken, eski kaynakların yanı sıra Hikmet, Kimya ve Kozmografya gibi bilim dallarına da başvurulmasını ve böylelikle hurâfe ve masallardan arındırılmış bir siyer yazıcılığı yapılmasını arzu etmiştir. Bu arzularını da şu şekilde anlatma gayreti içerisinde bulunmuştur. Bu dinin Hurâfe, masallardan ve hikâyelerden arındırılması gerektiğini düşünmüştür. İslam Dini'nin içerisine sokulan hurafelerin, kendisini din âlimi

olarak kabul eden bazı kişiler tarafından anlatılarak veya kitaplarında yer verilerek tekrar edilmiştir. Tekrar edilen bu çarpık anlatımların İslam dinine zarar verdiğini savunmuştur. Bu savunmanın ardından Müslüman inancının en büyük ve son peygamber Hz. Muhammed olduğunu da belirtmiştir. İslam dinin kurucusu ve uygulayıcısı olan Hz. Muhammed'in diğer dinlerde eksik ve yanlış olan uygulamaları İslam'la doğru yola getirilmesi düşüncesinde olduğunu vurgulamıştır.[81] Bu fikir ve düşüncede olanların karşısına elbette İslamcı düşünceyi temsil edenlerde bulunmaktadır.

Bunlardan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi[82], İsmail Hakkı ve Düzceli Yusuf Suad gibi yazarlar da, Hz. Peygamber'in mucizeleri ile birlikte, sadece beşeri yönünü değil, nebevi yönünü de ortaya çıkaracak tarzda bir siyer yazıcılığı ve Peygamber'in hayatını savunmuşlardır. Hatta bunu savunanlardan biri olan Düzceli Yusuf Suad, "*İslam terakkiye mani değildir, geri kalmışlık İslam'dan değil Müslümanların kendisinden kaynaklanmaktadır*" sözüyle bir gerçeğe parmak basmaktadır. Bu görüşüne şu şekilde açıklık getiren yazar; "*Batı yanlısı kişilerin, âdeta bir hastalığa yakalandığını, asıl amaçlarının dini temelinden sarsmak olduğunu ve dinde hurâfe olarak gördüklerinin İslam'ı yıkmak amacıyla uydurdukları bahaneler olduğunu*" söyleyerek asıl amacının ne olduğunu göstermiştir. Fakat bu dönemde görülen dînin hurafelerden temizlenmesi meselesi bütün kesimler tarafından kabul gören bir görüş olmuştur. Ancak bu ortak görüş her iki taraf arasında ki değerlendirmelerin bize göstermiş oldukları konularda birbirine güven duymamışlar ve şüpheyle birbirlerine yaklaşmışlardır.[83] Hatta kadınların örtünmesi meselesinde, Batıcı görüşlere karşı çıkarak muhafazakâr basın organları tarafından eleştirel bir boyutta çokça ele alınmıştır. Bu eleştirel boyut Sırat'ı Müstakim dergisinde yer alan makalelerde genel olarak Batıcı entellektüellere karşı yürütülen kalem kavgaları dikkat çekmektedir. Bu kavgaların neticesinde Sırat-ı Mustakime göre tesettür, kadınların özgür olabilmelerinin en önemli ölçüsüdür. Ayrıca kadınların her türlü tehlikeden uzaklaştıran bir ölçü olarak kabul edilmiştir. Başka bir anlatımla tesettür kadınları terbiye ettiği de ifade edilmiştir.[84] Bu yaklaşımların Garpçı ve İslamcı yazarlar

---

[81] Stangroom, Jeremy, **Büyük Düşüncelerin Küçük Kitabı Din**, çev: Cengiz Batuk & Süleyman Turan, trs. s. 42.

[82] Filibeli Ahmed Hilmi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ekici, Mehmet Zeki, "**II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi Hayatı ve Eserleri**", Doktora Tezi, İstanbul 1997; Hilmi, Şehbenderzâde Ahmed, **İslam Tarihi, Dini Düşünce ve islam,(Doğuşu, Yayılışı, İlk Halifeler, İlk İhtilaflar, Emeviler ve Abbasiler)**, c.I, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, ss.15-34.

[83] Kara, İsmail, "**Tarih ve Hurafe", Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, İstanbul 2003, s. 80-92.

[84] Aşık, s. 274.

tarafından ele alınan ve değerlendirilen diğer bir konuda Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili eserler yazmışlar ya da Batı'dan tercümeler yapmışlardır.[85]

Sonuçta incelemeye tabi tutacağımız eser "*İtikâd-ı Batılaya İlân-ı Harb*" isimli eser olmuştur. Öncelikle eserin bulunması konusunda birkaç araştırma yaptıktan sonra karar vererek tesbitini yaptık. Tesbit ettiğimiz bu eseri çeşitli katalogların incelenmesi sonucunda Osmalı Türkçesi ve Arap harfleriyle yazılmış ve birçok makaleden bir kitabın oluştuğunu gördük. Belirlediğimiz bu eserin tamamını günümüz Latin harfleriyle çevirmeye gayret gösterdik. Bunu yaparaken, Osmanlıca Türkçe sözlüklerden de yararlandık.[86] Çalışmada **TBMM** Kütüphansinde 197000978 demirbaş numara ile kayıtlı olan bu eserin 1332 yılında Matbaayı Şems'te basılan ikinci baskısını esas aldık. Bununla birlikte yazar üzerine yapılan yüksek lisan ve doktora tezlerinden ulaşabildiğimiz kadarıyla yararlandık. Tezimize kaynaklık eden yazara ait eserler ve kendisi hakkında yapılan çalışmalardan mümkün olduğu kadar faydalandık.

Bu çalışmalardan en kapsamlısı olan Celal Pekdoğan'ın, *"*Batıcı Bir Düşünür Olarak Kılıçzâde Hakkı (1872/1960)" adlı doktora tezidir. Yazar bu tezinde Türk tarihindeki batılılaşma çabalarının Türk tefekkür hayatında meydana getirdiği tartışma ve bölünmeleri Kılıçzâde örneği üzerinden incelediğini dile getirmiştir. Yazar, Kılıçzâde'nin hayatı, eserleri, tarihi kişiliği, siyasî duruşu ve Batılılaşma düşüncesi üzerine bir çalışma yapmıştır.[87]

Ayrıca Sibel Zeren'in "İsmail Hakkı Kılıçoğlu'nun Eserleri ve Görüşleri" isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada müellifin hayatı hakkında bilgi vermiştir. Tezde Kılıçzâde Hakkı'nın kadın-siyaset ve batılılaşmaya ilişkin görüşlerini incelenmiştir.[88]

Hülya Çelik, "Kılıçzâde Hakkıya Göre Peygamberlik*"* isimli yüksek lisans tez çalışmasıdır. Yazar, Kılıçzâde Hakkı Bey'in eserlerindeki peygamber tasavvuru ve dönemiyle ilgili görüşlerinden Kelam ilmi açısından ele alıp değerlendirmiştir. [89]

Makale olarak baktığımızda bizim konumuzla ilgili Zekeriya Akman'ın *"Kılıçzâde Hakkı'nın Siyer Yazıcığıyla İlgili Görüşleri"* isimli çalışmasıdır. Yazar burada

---

[85] Yıldız, Güllü, "*II. Meşrutiyet Dönemi Siyer Müellifleri Arasında Geleneğin Sesi: Düzceli Yusuf Suad*", **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi** c.15, S. 29 (2010/2), 63-93

[86] Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi, 24. Baskı Ankara 2007.

[87] Pekdoğan, Celâl, **Batılı Bir Düşünür Olarak Kılıçzâde Hakkı (1872-1960),** Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1999.

[88] Zeren, Sibel, **İsmail Hakkı Kılıçoğlu'nun Eserleri ve Görüşleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

[89] Çelik, Hülya, *Kılıçzâde Hakkıya Göre Peygamberlik",* **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2019.

Kılıçzâde'nin, İslâmcılık düşüncesini savunan Düzceli Yusuf Suad, Filibeli Ahmet Hilmi ve İzmirli İsmail Hakkı gibi şahsiyetlerin mucizeleri de kabul eden görüşlerine eserinde reddiye niteliğinde sergilediği görüşlerine yer vermiştir.[90]

Günümüzde yapılan bu çalışmaların ilgili bölümlerinden istifade etmekle birlikte konumuzun farklı olması, tezdeki odak noktamızın yazarın kendi yazıları üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda yazarın İçtihâd mecmuasındaki bazı yazılarından derlediği "*İtikâd-ı Batılaya İlân-ı Harb"* eserini incelemeye gayret gösterdik. Ayrıca Kılıçzâde Hakkı'nın hayatından ve eserlerinden kısaca bahsetmeye çalışacağız.

[90] Akman, Zekeriya, *"Kılıçzâde Hakkı'nın Siyer Yazıcılığı İle İlgili Görüşleri*", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14/26, Aralık 2012, ss.55-73.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSMAİL HAKKI'NIN (KILIÇZÂDE) HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Asıl adının İsmail Hakkı olan müellif, H. 1288/M. 1872 yılında Niş şehrinde doğmuştur. Evlad-ı fatihandan olup, bir ailenin çiftçi erkek çocuklarından birisidir. Babası Ali Efendi, annesi Nazife Hanım'dır.[91] Doğmuş olduğu Niş şehri, o gün için henüz Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunmaktadır. Niş şehri, Sırbistan'ın güneyinde yer alan en büyük ikinci şehri olarak belirtilmiştir. Niş, aynı zamanda Balkanlar'ın en eski şehirlerinden biri sayılmaktadır. İsmail Hakkı Osmanlı-Rus Savaşın'da (yani doksan üç harbi sırasında) ailesiyle birlikte beş altı yaşlarında iken, 1877-1878 yılında çeşitli etnik grupların da arasında bulunduğu Manastır'a göç etmek zorunda kalmıştır. İsmail Hakkı, babasını burada kaybetmiş olması, yaşamış olduğu on üç yıllık hayatında, kişiliğini ve fikirlerini temelini atmıştır. İsmail Hakkı'nın, acı içerisinde geçen hayatına yön verdiği askerî rüşdîye ve idâdî okullarını Manastır'da bitirmiştir.[92]

Bu dönemde bölgenin farklı etnik grupların hâkimiyet çatışmalarına sahne olduğu bir şehir konumunda idi. Manastır'ın dışındaki bölgelerde bulunan Askerî İdadi'de karşıt görüşlerin çarpışmaları ve çeşitli entirikaların döndüğü görülmektedir. İsmail Hakkı'nın, burada geçirmiş olduğu on üç yılı onun kişiliğinde derin izler bırakmıştır.

İsmail Hakkı, babasız, servetsiz, yurtsuz ve muhacir olan ailesiyle birlikte Manastıra yerleşmiştir. Annesi Nazife Hanım okuma yazma bilmiyor fakat ilmin ve okumanın kıymetini bilmektedir. Nazife Hanım oğlunu başıboş bırakmamış, camilerde okutulan derslere göndermiştir. Ancak camilerdeki görevli ve sarıklı hocaların, yaramaz veya dersi yapmayan öğrencileri falakaya yatırıması, İsmail Hakkı'nın dikkatini çekmiş ve bu uygulamadan oldukça korkmuştur. Bütün çocuklar gibi İsmail Hakkı da oldukça ele avuca sığmaz yaramaz bir çocuktur. Camide çok defa bu yaramazlığından dolayı falakaya yatırılmiş ve birçok defa da bu dayaktan nasıbini almıştır.[93] İsmail Hakkı, kısa zamanda ebcedi ezberlemiş ve ardından okumaya başlamıştır. İsmail Hakkı, hocasının

---

[91] Kılıçzâde, Hakkı, *İki Mektubu* "**İçtihad Mecmuası**", no 151, 1 Şubat 1923, ss. 3132-3134.
[92] Kılıçzâde, Hakkı'nın Milletvekili Olduğu Zaman Sunmuş Olduğu Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği **TBMM** Azası.
[93] Kılıçzâde, Hakkı, "*Cevap Yerine Dayak",* **Hür Fikir Gazetesi**, S. 139, 20Teşrin-i evvel 1926, s. 3-4.

tavsiyesi üzerine Askeri Rüşdiyye Mektebine girmiş ve burada İmla hocasının vasıtasıyla onbir yaşında Namık Kemal'in eserlerini okumuştur. İsmail Hakkı Mühendishâne-i Berrî-i Humayun'daki öğrenimi esnasında okutulan riyaziye, hikmeti tabiiye ve hendese-i resmiyye gibi derslerin sayesinde niçinlerine sınırlı da olsa cevap bulmaya çalışmıştır. İsmail Hakkı, derslerini oldukça dikkatli bir şekilde dinliyor ve sorular soruyodu. Bu aralar kafasına takılan niçinleri ve nedenleri çözmek için aceleci olduğu da anlaşılmaktadır. İsmail Hakkı, İptidâi, Rüşdi ve İdadi öğrenemini Manastır'da tamamlamış ve fikirleri uyanmış, Sultan Abdulhamid'in yönetimine karşı çıktığı bu farklı fikirler arasında hangi tarafta olacağını da bilecek durumda değil iken ayrılmıştır.[94]

İttihâd-ı Osmânî Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte kendisi de H.1306/M.1890 yılında Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'a kaydolmuştur. İsmail Hakkı, özellikle bu dönemin önde gelen yazarlarından ve diğer fikir adamlarından etkilenmiştir.[95] İsmail Hakkı, M.1894 yılında topçu üsteğmen rütbesiyle okuldan mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Selânik, Manastır, Bağdat, Yemen, Edirne ve İstanbul kolordu komutanlıklarında asker olarak görev yapmıştır. Buna bağlı olarak Bağdat Askerî İdâdîsi'nde kitâbet mu'allimliği görevinde de bulunmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal'in 1911'de Erkân-ı Harbiyye seyahatine katılmıştır. Bu seyahatin ardından İstanbul'daki Sütlüce Mâmûlât Ambarı müdürlüğüne getirilmiştir. İstanbul Merkez Komutanlığı, Efrâd-ı Dîvân-ıharp riyâsetine ve ardından muhâfızlık maiyetindeki dîvân-ıharp üyeliğine atanmıştır. Bu görevi esnasında da binbaşılığa kadar yükselmiştir.[96]

Osmanlı Devleti'nin Balkanları kaybetmesiyle birlikte, İsmâil Hakkı'yı da bu konularda çözüm önerileri bulmaya yöneltmiştir. Bu çözümleri de Abdullah Cevdet'in çıkarmış olduğu İçtihad Mecmuası'nda yayınlamıştır. Bu yazısında kaleme aldığı "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı iki yazısında da hedefini özetlemiştir.[97] Bu yazının yayımlanmasının ardından kurulacak olan Cumhuriyet fikrinin esin kaynağı olmuştur.[98] Yazarın bu kadar cesurca yazılarından dolayı kendisine Kılıçzâde unvanı verilmiştir. Yazmış olduğu bu makalenin Askerî, siyasî, dinî eğitim, kadın hakları, ekonomi, peygamber tasavvuru, siyer, megazi, dil, hukuk, mahallî idareler, özel teşebbüsler ve kılık kıyafet gibi konularda önemli çözüm önerileri sunmuştur. Ancak sunmuş olduğu bu fikir

---

[94] Pekdoğan, s.20.
[95] Engin, İsmail, "*1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda Kültürel Değişme Olgusu",* **OTAM**, S.3, Ocak 1992, s. 188.
[96] Kılıçzâde, Hakkı, "*Cevap Yerine Dayak*" Hür Fikir, S. 139, 20 Teşrin-i evvel 1926, ss. 3-4.
[97] Kılıçzade, Hakkı, "*Pek Uyanık Bir Uyku*", İçtihad, no.55,21 Şubat 1328, ss. 1226-1228.
[98] Sefa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara 1988, ss. 51-55.

ve düşüncelerinin gerçekleşmeyecek olduğunu da ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar aynı gazetede bir başka konuyu da gündeme getirerek, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne gerekçe olarak sahte softalık, dervişlik ve bâtıl itikadları da şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.[99]

Bu eleştirilerine devam eden yazar, Türk toplumu ve onun temelini meydana getiren aile içinde kadının yeri ve önemi nedir, ne olmalıdır, kıyafeti nasıl olmalıdır, sorularını sorarak ev dışında çalışmakmıdır, eskiden sahip oldukları ve bazı kültürlerin olumsuz etkileriyle kaybettikleri hak ve hürriyetlerine nasıl kavuşabilir, gibi sorulara cevap aramaktadır. Bunlara cevap ararken kaleme aldıkları yazılarla konu hakkında ki görüşlerini açıklamışlar ve toplumun bu çok önemli propleminin çözüme kavuşturulmasını arzu etmiştir. Kılıçzâde Hakkı, yazmış olduğu eserinde softalığın kadınların ve kadınlığın terakkisine düşmandır. Kadınlar okuyup yazmazlar, serbest dolaşamazlar, namaz için lazım gelen sureleri bellemesi yeterlidir. Hâlbuki "*cemiyet-i beşeriyenin en önemli uzvu, binayı milletin temel taşı, insanlığın mürebbi-i evveli kadın olduğunu softa asla düşünmez. Hatta softa efendiler kadın için terakki denilen şey onun nazarında bidattır, haramdır*". diyerek softaların Türk toplumunun bu sosyal problemi hakkındaki düşüncelerini belirtmektedir. Kılıçzâde Hakkı, yukarıdaki görüşlerin tutarsızlığına, yanlış olduğuna işaret etmekte ve bu düşüncelere sahip olanların hiçbir zaman kendilerine taraftar bulamayacalarını vurgulamaktadır.[100] Gerek Osmanlı aydınlarının düşüncelerinde beliren Türk kadın hakları savunuculuğu, gerekse Atatürk'ün çeşitli yerlerde yapmış olduğu konuşmalarından sonra, Türk kadını eskiden sahip bulunduğu, ancak çeşitli uygarlıkların olumsuz etkisiyle kaybetmiş oldukları tüm hak ve hürriyetlerine kavuşacaktır.[101]

Kılıçzâde Hakkı, İctihad'daki yayınlarına devam ederken bir taraftanda yayımlanan makalelerini toplu bir şekilde İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb isimli eserinde toplamaya başlamıştır. İlk kez bir kitap ortaya koyan Kılıçzâde bu kitabında ki bazı görüşlerinden dolayı mahkemeye verildiyse de bir sonuç elde edilememiştir. Mahkemeye verilme sebebi ise yazmış olduğu görüşlerinden dolayı, dini eleştirmesi veya din reformu hazırlanmasına çalıştığı ileri sürülerek suçlanmıştır. Ancak ne var ki yazar yazmış olduğu

---

[99] Çoğ, Mehmet, "*Celal Nuri'nin Hatemu'l-Enbiya Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvur*u", **İSTEM**, Konya 2006, S. 7, s. 87-98.

[100] Kılıçzâde Hakkı, , "*Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*", **İçtihad,** s. 241

[101] Kuran, Ercümet, "*Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişmesi*", **Milli Kültür**, S. 1/6, Haziran 1977, s. 31 vd.

yazılarında softalarla, dervişlerle ve hükümetle mücadele yapılması gerektiğini söyleyince 15 Ocak 1914'te zoraki olarak emekliye sevkedilmiştir.[102]

Genç yaşta emekliye sevk edilmesinin bir başka sebebi ise Kilıçzâdeye göre şöyle idi: "Softalığa ilan-ı harb etmişim, hanedan-ı saltanat aleyhinde yazılar yazmıştım. Kılıçzâde Hakkı, emekliye kırkbeş yaşında ayrılmasını özellikle softaların duruma hâkim olduğu bir dönemde ayrılması dikkat çekmektedir. Çünkü yazar bu dönemin hâkim unsurlarının softalar olduğunu belirtmiş ve hükümetin bu işe bir çözüm bulamadığını belirtmiştir. Diğer yandan emeklilik Kılıçzâde'yi yeni bir hayatın içine atmaktadır. O kendisini bireysel olarak özgür addetmektedir. Artık istediğini yapabilen, dilediği yere giden bir birey olarak düşünmektedir. Ama ne varki yırmi beş sene çalışmış olduğu orduda her istediğini yaptıran emrinde çalışan birçok askerin olması, sonra yalnız bir insan olduğunu hatırlayınca hayatın kendisine zor geldiğini görmektedir. Hatta karakolların önünden geçerken selam verir, yanından aldırmayarak geçen bir askere kızar, sonra kendinden utanır elim eza duyar. Günler geçtikçe yeni durumuna alışan Kılıçzâde, hürdür ve emir altında değildir. Aile efradıyla ve arkaşlarıyla birlikte namerde muhtaç olmadan yaşamaktadır.[103]

İşte bu sıralarda Celâl Nûri İleri ile Dr. Abdullah Cevdet Bey arasında meydana gelen "Şime-i Husumet-Şime-i Muhabbet proplemi Kılıçzâde Hakkı'ya yeni bir ekmek kapısı açar. Kılıçzâde o günleri şu satırlarla anlatır: "Celâl Nûri Bey, İçtihad'a karşı bir rakip olarak Hürriyet-i Fikriyye mecmuasını çıkarmaya karar verir. Bu dergide yazılar yazmaya başlayan Kılıçzâde, kendisinin hissesine düşen bir iki İngiliz lirasıyla geçinmeye başlar. Fakat bu mecmua altıncı sayısında tatil edilir ve yerine Serbest Fikir'in yayımlanma ruhsatı alınır. Bu mecmuanın yayın müdürü de bendim der. Çok geçmeden bu yayın organı da tatil değil ilga edilir. Bu ilgalardan cesaret alan Hamdi hocalar aleyhimize olmadık küfürlerle bayrak açarlar. Kılıçzâde, daha önceden çıkarmış olduğu kitabı İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb isimli eseri Mayıs 1914'te ikinci baskısını çıkarmayı başarmıştır.[104]

Kılıçzade, Cumhuriyet dönemi siyasetine önemli ölçüde yön verdiği düşünülmektedir. Bu düşüncelerini Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarından önce Kılıçzade Hakkı'nın düşündüğünü görmekteyiz. O yapılacak olan devrimlerin

---

[102] Kılıçzâde, Hakkı, *İctihad Mecmuası*, ss. 88-89.
[103] Pekdoğan, s.23-25.
[104] Kılıçzade, Hakkı, *Hürriyet-i Fikriyye* S. 163. s.2; Aydın, Mehmet, **Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları,** Konya 1989, s. 105-107.

gerçekleşmesi için fikirlerini sunmuştur. Bu fikir ve düşünceleri arasında Latin alfabesine geçilmesi ve kılık-kıyafette batılı insanlar gibi giyinilmesini arzu etmektedir. O, fes yerine şapkanın giyilmesini, kadınların tesettürü bırakmasını ve medreselerin kapatılmasını teklif etmiştir.[105] Bu teklifin arkasından gelen düşünceleri de devam etmiştir. Ayrıca tesettür meselesi ve cuma hutbelerinin Türkçe okunmasıyla ilgili yazmış olduğu makaleler, halkın ve yönetimin dikkatini çekmiştir.[106] Bunlara bağlı olarak Hürriyet-i Fikriyye'de yayımlanan makalesinde Latin harflere geçilmesi teklifi yönetimin büyük tepkisine sebep olmuştur. Bu tepkinin ardından Kılıçzâde Hakkı, Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa'nın huzuruna çağrılarak yazmış olduğu bu yazılardan dolayı birkaç kez ikaz edilmiştir. Söz konusu makaleler yayımlanmaya devam edince dergi Mayıs 1914yılında kapatılmıştır.[107] Kapatılan bu derginin yerine önce Serbest Fikir, bunun da yasaklanması üzerine yeniden bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Ancak çıkardığı ikinci ve üçüncü dergiler yani Uhuvvet-i Fikriyye de aynı yıl içerisinde yönetim tarafından kapatıldı.[108]

Kılıçzâde, fikirlerinden ve görüşlerinden dolayı hükümet değişikliği istemekle itham edilince, Dr. Abdullah Cevdet'le birlikte tutuklanarak yargılandılar. Ancak bir ay sonra Dîvân-ı Harb-i Örfî'nin kararıyla her ikisi de beraat etmiştir.[109] Bu baskının devam edeceğini düşünen Kılıçzâde Hakkı, İstanbul'dan ayrılmaya karar vermiştir. Kılıçzâde, 12 Haziran 1914'te Çanakkale'ye giderek muhâcirîn kâtibi oldu. Ardından aynı zamanda Çanakkale'de Mu'allim Mektebi'nde müdürlük ve öğretmenlik görevini berabar yürütmeye çalıştı. Kılıçzâde Hakkı, üç yıl sonra Çanakkale'den İzmit Muhâcirîn müdüriyetine tayin edildi. Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda milletin millî irade etrafında toplanması için çalışmalar yapmasını istedi. Kılıçzâde, İzmit Muhtelit Orta Mektebi'nde fahrî görevli olarak tarih, coğrafya, Türkçe ve medeniyet derslerini okuttu.[110]

---

[105] İnalcık, Halil, **Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016,s. 149-150; Altıntaş, Ramazan, *"Batılılaşmış Bir Doğulu: Kılıçzade Hakkı ve Projesi*", **Dergi Park Akademik**, Sayı: 8, 2008,s.97; Koçak, Zeki, "*Gençliğin Güncel Meseleleri ve Çözüm Önerileri*". **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 23 (3) , 1313-1344.

[106] Öksüz, Melek, "*Tesettür Tartışmalarının Dünü: II. Meşrutiyet Dönemi",* **Turkish Studies**, Volume 7/4, Ankara 2012, ss. 468-487.

[107] Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi c.III, 1914-1918 Genel Savaş, Kısım**: IV,TTK., Ankara 1991,s.490-495.

[108] Özel, Sebahattin, "*Yazdıklarının Işığında Kılıçzade Hakkı Bey'in Fikirler",* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,

[109] Pekdoğan, s. 25.

[110] Pekdoğan, s. 28.

Kılıçzâde, basın hayatına 1918 yılı ortalarında Kocaeli gazetesinin kuruculuğu ile yeniden yayın hayatına başladı ve millî hareket lehine yazılar yazmaya devam etti. Yazar, İstanbul gazetecileriyle birlikte İzmit Kasrı Mülâkâtı'na 16-17 Ocak 1923'te, Celâl Nûri'nin İleri gazetesinin İzmit muhabiri olarak katılmıştır. Bu toplantıda Mustafa Kemal'e yeni kurulan hükümet ve dini konularda çeşitli sorular yöneltmiştir. Kılıçzâde, dokuz yıllık bir aradan sonra 1 Şubat 1923'te İctihad mecmuasında yeniden yazmaya başlamıştır. Bunun ardından hükümetle mücadelesine kaldığı yerden devam etmiştir. Mustafa Kemal'in isteği üzerine 11 Ocak 1924 tarihinde Hür Fikir gazetesini kuran Kılıçzâde Hakkı, inkılâbın felsefesine aykırı faaliyetleri de eleştirmeden geri kalmamıştır.[111]

Kılıçzâde, 4 Kasım 1925'ten itibaren yazmış olduğu yazılarında Kılıçoğlu Hakkı adını kullanmaya başlamıştır. Daha sonra 1934 yılında soyadı kanunun çıkmasından sonra da Kılıçoğlu soyadını almıştır. Bu arada Abdullah Cevdet'in nüfus politikasıyla ilgili görüşlerini "*Avrupa'dan damızlık adam celbi*" şeklindeki düşüncesine de karşı çıktığınıda belirtmiştir. Bunun akabinde Kılıçzâde, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü ile yakın ilişkiler kurmasıyla da Atatürk ilkelerinin yerleşmesine ve dini konularda önemli rol oynadığı görülmektedir.[112] Kılıçoğlu, Mustafa Kemal'in isteği üzerine siyasete atıldı. III. Meclis döneminde Kocaeli, sonraki dört dönemde de Muş milletvekili olarak görev yaptı. Kılıçoğlu, Milletvekilliğinin son yıllarında Necip Fazıl Kısakürek ile 1945 yılında yaklaşık olarak üç ay gibi süren bir yazı çatışmasına girdi. Sağlığı elvermediğinden sonraki seçimlere katılmadı. On dokuz yıl süren parlamento hayatı boyunca dinî yaptırımların devlet hayatı içinde yer almaması için mücadele etti. Ma'arif Komisyonu'nda da çalışan Kılıçoğlu, 1948 ve 1949 yıllarında çıkarılan aylık Ansiklopedi'de astronomi ve tarihle ilgili yazılar yazdı. Garpçı-Türkçü fikir çizgisini hayatının sonuna kadar devam ettiren Kılıçzâde Hakkı, 14 Nisan 1960 yılında vefat etmiş ve Sahray-ı Cedit Mezarlığında toprağa verilmiştir. Kılıçzâde Hakkı Beyin Türkiye Büyük Millet Meclisine vermiş olduğu tercüme-i hal dosyasında Fransızca bildiğini, evli ve sekiz çocuk babası oldunu da belirtmiştir.[113]

---

[111] Kılıçzâde Hakkı'nın, Milletvekili Olduğunda Kendisi Tarafından Yazılan ve **TBMM** Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği.

[112] Atatürkün Din Anlayışıyla ilgili Geniş Bilgi İçin bkz: Gürtaş, Ahmet, **Atatürk ve Dineğitimi**, 4. Baskı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

[113] Kılıçzâde, Hakkı'nın, Milletvekili Olduğunda Kendisi Tarafından Yazılan ve **TBMM** Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği; Kılıçzâde Hakkı Beyin, Kadıköy Nüfus İdaresi, Nüfus Kayıt Örneğinden alınmıştır.

Kılıçzâde Hakkı'nın yazmış olduğu makale ve eserlerini araştırma yaparken bazı zorluklarla karşılaştık. Bu zorlukların olması Kılıçzâde Hakkı'nın yazılarını kitap haline getirmekten ziyâde gazete ve mecmuâlarda kaleme almasıdır. Ayrıca eserlerinin gazete makalelerinden oluşması ve bu makalelerin toplu halde bulunmayışı yazarın görüşleri arasındaki geçişi anlamlandırmakta güçlükler oluşturmaktadır. Ancak yazarın arkadaş çevresiyle genel olarak fikir birliği içerisinde bulunması, geçiş sürecindeki değişim ve dönüşüm hakkında eksik kalan noktaları anlayabilmemiz konusunda katkı sağlamıştır.

1.2. Eserleri

Kılıçzâde, hayatı boyuncu önemli yazıları çeşitli dergilerde yayınlayarak, Cumhuriyet dönemi fikir ve düşünce hayatına esin kaynağı olmuştur. Bu fikir ve düşüncelerini gerek makalelerle gerekse makalerin toplandığı kitaplarla aktarmaya çalışmıştır. Görüşlerinden bazıları ise milletlerin hayatına dinin yerine fenler, san'atlar ve milliyet fikri hâkim olmalıdır. Dünyanın ve insanın milyonlarca yıl süren bir tekâmül neticesinde var olduğunu söyleyen Kılıçoğlu, İslâm'da da bazı reforumların/yeniliklerin yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Kılıçzâde, dünyanın ve insanın evrim kanunları neticesinde oluştuğunu, hangi alanda olursa olsun ilmî esaslara dayanmayan hiçbir görüşün kıymetinin olmadığını da belirtmiştir. Bu görüş ve düşüncesiyle yazmış olduğu eserlerinden bazıları şunlardır: [114]

1.İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb (İstanbul 1329, 1332).[115] Bu eserin İlk baskısı 1329 yılında İstanbul Sancakyan Matbaasında yayına hazırlanmıştır. Daha sonra Kılıçzâde, bu esere 1916 yılında birkaç yeni makale ekleyerek İstanbul Şems Matbaasında ikinci baskısını yayımlamıştır. Yayımlamış olduğu bu eserde, Kılıçzâde Hakkı'nın, çoğu İçtihad gazetesinde yayınlamış olduğu makalelerden meydana gelmiştir. Yazar bu kitabını hazırlarken daha önceden yayınlamış olduğu makalelere bazı yeni fikir ve görüşler ekleyerek baskısını yaptırmıştır. Baskısını yaptırdığı bu eserde özellikle softalık ve batıl inanaçlarla mücadele edilmesi hakkındaki görüşlerini belirtmiştir. Tezimizin konusunu teşkil eden eserde mukaddime ile başlayan yazar birçok konuya da değinmiştir. Değinmiş olduğu konular ise; "Ne İstiyoruz, Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlan-ı Harb, Softalık ve Dervişlik Meselesi, Kadınlar ve Mekteb-i İptidaiyye Muallimleri,

[114] Akman, Zekeriya, *"Kılıçzâde Hakkı'nın Siyer Yazıcılığı İle İlgili Görüşleri*", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14/26, Aralık 2012, ss.55-73.
[115] Akman, s.59-60.

Dinsizler, Akvemü's-Siyer, Darbe-i Kat'iyye ve Kadın ve Tesettür" konunularıyla ilgili makaleleri yer almıştır.

2. Akvemü's-siyer Münasebetiyle Yusuf Suad Efendi'ye Tahsîsan, Softa Efendilere Tâmîmen Son Cevâb (İstanbul 1331). [116] Bu eser İstanbul yeni Osmanlı matbaasında basılmıştır. Bu küçük hacımlı olan kitab 64 sahifeden meydana gelmektedir. Yazar, eserde Düzceli Yusuf Suad'ın Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili yazmış olduğu Akvemü's-Siyer eserine bir eleştiri amacıyla kaleme almıştır. Kılıçzâde Hakkı Bey, Düzceli Yusuf Suad'ın bu eserini bir gecede okumuş ve akılıcı bulmayarak eleştirmitir. Hatta içindeki anlatımların ve örneklerin akla uygun olmadığını ve hurafelerle dolu olduğunu dile getirmiştir. Yazar bu kitabı eleştirmek amacıyla öncelikle İçtihad gazetesinde yayımladığı bir makale ile tenkid etmiştir. Daha sonra bu kitapta konuyla ilgili bazı görüşlerini aktarmıştır. Kılıçzâde, yazmış olduğu bu küçük hacımlı kitabında; Kur'anı Kerim'i ve Dini doğru anlamak akıl terazisinde tartmak gerekir düşüncesiyle pozitif bilim işığında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Netice olarak Kılıçzâde, dünyanın ve insanın milyonlarca yıl süren bir tekâmülün neticesinde meydana geldiğini, İslam'da bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini ileri sürerek, dinin gaye değil vasıta olduğunu da savunmaktadır.[117]

Kılıçzâde Hakkı Bey'in Akvemü's-Siyer'i bu kadar eleştirmesinin nedenlerini önce dil konusunda anlaşılmadığını vurgulamıştır. Hatta bunu bir Arap okusa anlamayacağını belirtmiştir. Bu eserin ne Arapça ne de Türkçe yazıldığını belirterek kitabın halk ve okuyucular tarafından anlaşılmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca Yazar bu eserin Araplar için mi yoksa Türkler için mi kaleme alındığını tenkit etmekte ve sorgulamaktadır. Burada Kılıçzâde Hakkı şunu belirtmekte olup, bir eser yazılmışsa hangi toplum için yazılmışsa o toplumun dilinde yazılmalıdır. Hatta başka dilden yapılan alıntılar ve çeviriler halkın anlayacağı dil seviyesiyle yapılmalıdır. Yazara göre, bir eserden istifade etmenin en güzel şekli basit bir şekilde sağlanmalıdır. Bunu sağlamanın yolu anlaşılır ve açık bir lisanla kullanmak mümkün olabileceğini belirtmiştir. Kılıçoğlu, bu sepeblerden dolayı Akvemü's-Siyer'in dilinin anlaşmazlığı içeriğinde çok sayıda Arapça terkiplerin ve şiirlerin Türkçe'ye çevrilmeden verildiğini izah etmektedir.[118]

---

[116] Kılıçzâde Hakkı, "*Akvemü's-Siyer Münasebetiyle Yusuf Suad Efendi'ye Tahsisen Softa Efendilere Tamimen Son Cevap*", İstanbul 1331, ss. 50-51;Akman, s.59-60.
[117] Pekdoğan,Celal, "*Kılıçzâde Hakkı*", **İA., TDV**., c. 25, Ankara 2002, ss. 415-416.
[118] Kılıçzâde, Hakkı, **İtikadat-ı Batılaya İlân-ı Harb**, s. 112-113; Akman, s. 66 vd.

Ayrıca bu eseri eleştirirken Kılıçzâde Hakkı, Hz. Peygamberin hayatını yazan Yusuf Suad gibi yazarların eski tarih kitaplarının yanısıra felsefe, kimya kozmografya gibi eserlerden de faydalanması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak bu gibi fikirleri göz önünde bulundurarak hakiki ve gerçek manada insanlara faydalı, Hz. Peygamber'in hayatının yazılabileceğini belirtmektedir. Yazar siyer yazıcılığı ile ilgili değerlendirmesini yaparken modern bilim ve fennin ışığında bulundurulmadan değerlendirilmiş olan Akvemü's-Siyer kitabının hurafelerle dolu olduğunu belirtmiştir. Şayet bu eser Hz. Peygamber'e sunulmuş olsaydı inancıma göre bu benim hayatım değil diyerek hapsini reddederdi.[119]

3. Peygamberler Dedesi İbrahim (Kocaeli 1926).

Kılıçzâde Hakkı'nın bu eseri 1926 yılında Kocaeli vilayet matbaasında 157 sayfa olarak basılmıştır. Bu eserini Hakkı Kılıçoğlu ismiyle yayınlamıştır. Yazar bu eserini kaleme almasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır. Gördüğü hal üzerine moderin ve eleştirel bir Peygamberler Tarihi yazmak ve bu yolda yeni bir çığır açmak olarak açıklamaktadır. Yazar eserinde, Hz. İbrahim'in hayatını Tevrat'tan alıntılar yaparak anlatmaya çalışmıştır. Ancak halk arasında ki Peygamberlerle ilgili olan anlayışıda sorgulamadan geri kalmamıştır. Kılıçoğlu, Peygamberleri tanımlarken onların insanüstü bir varlık olmadığını ifade etmiştir. Yazar, halk arasında bilinen ve inanılan Peygamber tasavvurunu/anlayışını da eleştirmiştir.[120]

4. İki Felaketli Sene.

5. Masallar ve Efsaneler 2 cilt olarak çıkarılmış fakat yayınlanmamıştır.

Kılıçzâde Hakkı, hayatı boyunca birçok dergide önemli ve zamanı aydınlatacak makaleler yazmıştır. Bunların yazımına ve düşüncesine Osmanlı ordusunda askeri personel olarak görev yaptığı dönemlerde başlamıştır. Daha sonraları Milletvekili olmasıyla bu yazılarını devam ettirmiştir. Yazılarının birçoğunu "Hürriyet-i Fikrîye, Serbest Fikir, İctihad ve Hür Fikir Gazetelerinde veya Mecmualarında Yayınlamıştır.[121]

Özellikle İçtihad Mecmusında yayınlanan makaleleri konumuzla ilgili olduğu için bazılarını almayı uygun bulduk. -"*Neden Mağlup Olduk*?" **İçtihad**, S. 56, İstanbul 1328- "*Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlan-ı Harb"*, **İçtihad**, S. 58, İstanbul 1329-*"Kadınlar ve Mekâtib-i İptidâiyye Muallimleri*", **İçtihad,** S. 60, İstanbul 1329- *"Dervişlik Sftalık*

[119] Kılıçzâde, Hakkı, **İtikadat-ı Batılaya İlân-ı Harb**, s. 125;
[120] Kılıçzâde Hakkı, *Tercüme-i Hal Dosyası*; Akman, s.60-61.
[121] Geniş bilgi olarak bkz: Akman, ss.61-64.

Meselesi", **İçtihad,** S. 62, İstanbul 1329- *"Dinsizler"*, **İçtihad,** S.65, İstanbul 1329- *"Akvemü's-Siyer*", **İçtihad,** S.66, İstanbul 1329- "*Müslümanlık ve Hristiyanlık*", **İçtihad,** S.67, İstanbul 1329- "*Kadınlara Nasıl Hürmet Ediyoruz*", **İçtihad,** S. 69, İstanbul 1329- "*Zenbilli Ali Efendi Meselesi*", **İçtihad,** S. 75, İstanbul 1329- "*Yunus Hoca Talebe*", **İçtihad,** S. 77, İstanbul 1329.[122]

[122] İçtihad Dergisi geniş bilgi için Bkz: Tansu, Yunus Emre, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcı Düşünce Çerçevesinde Dr. Abdullah Cevdet ve İçtihad Dergisi*", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Nisan 2018, c. 4, S. I, ss. 113-142.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İTİKADÂT-I BATILAYA İLÂN-I HARB ESERİ

2.1. Mukaddime

Hükümât-ı İslamiyye, teşekkül ettikleri günden itibaren mahkûm-u inkırâz oluyorlardı. Birçok esbâbı meyânında softaların, dervişlerin, itikadât-ı batılanın mühim bir rol oynadıkları inkâr edilemez. Hürafât ve masalların hakâyık-ı diniyyeyi gölgede bırakacak ve hatta unutturacak, surette araya nasıl girdikleri ve ne vecihle icrâ-yı te'sir eyledikleri tetebbû' edenlerce bittab' malumdur. Bunların Neşr ü ve ta'mîmi iki heyet tarafından icra ediliyordu. Birinci heyet ki ulemâyı müfsidîn ve münafikîn idiler, ne yaptıklarını bilerek, hesap ederek yapıyorlardı; bunların mevcutları kalîl idi. Fakat müdîr-i harekât idiler. İkinci heyet ki sırf ulemâyı câhileden ibâret idi- ve ben bunlara sahte softa namını veriyorum- âdetleri pek kesîr idi. Bunların derece-i kesreti hakkında bir fikir hâsıl etmek için ahfad-ı hâzirelerinin başlarındaki sarıkları görmek kâfidir. İşte asırlardan beri âlem-i İslamı bir cehli a'mik içinde yaşatmaya sebebi mahz olan kuvvet bu kuvvettir.

Bunlardan maâdâ bir üçüncü sınıf daha vardı ki onlarda ulemâyı hakikiyyedir; mevcutları o kadar azdır ki seslerini bile çıkartâmamışlardır. Veyâhut nâfi' işler görmek için ellerine pek az fırsat geçmiştir. Patronalara, Kabakçılara, Ebû Selîmelere ve Volgancılara, Hamdi Çavuşlara, hulâsa memleketi yaşatmamak isteyen ne kadar evbâş ve insanların sırtından geçinmek isteyen ne kadâr resmi haydutlar var ise hepsine kuvvet veren, hepsini ifsâd eden birinci heyet olduğu gibi halk arasında bütün bu harekâtı meşru' göstermek için telkinât-ı mel'ûne yapan ikinci heyettir.

Birinci heyet dokur; ikinci heyet satar.

Birinci heyet düşünür, ikinci heyet söyler ve nihâyet avâmı vurur ve öldürür.

Bu kara kuvvet mufessedeti şiddetini en ziyâde Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde göstermiş ve zavallı İmparatorluk â'kibeti bulunduğu şu hâli felâkete giriftâr olmuştur.[123]

Hanedânı saltanâtın vazi'yyeti asliyesinden çıkmâsına sebeb softâlardır.

Âhâl-i Müslimenin ma'nâsız ve münâsebetsiz bir heykel ta'assûbu kesilmesine sebeb softalardır.

---

[123] Müverrih Münevver Ahmed Refik Beyin Asârı Tarihiyyesine Mürâcaat Olunmalıdır.

Hükûmetimizin, dost ve düşman milletler ârasında ma'rifetsiz, sana'tsız, haysiyetsiz yaşamasına sebeb softâlardır.

Bize bidâyette pek ziyâde ibrâz-ı sadâkat etmiş olan Hristiyan teba'-i Osmâniyyeyi tahkîr etmek ve ettirmekle onların hakkımızda a'dâvet ve nefretlerini celbe sebeb yine softâlardır.

Bunu tarihi a'yânen ve delâili ve burhaniyle meydân ü uzûha koymakta olduğu için emsile îradi zâid ve lüzumsuzdur. Softalarla softalığın müzlim efkârı ve i'tikâdâtıdır ki halkı terakkîden men' etmiştir. Softâlığın nüfuzu, telkinâtî devam ettikçe terakkî vücûda gelmeyecektir. Bu, muhakkaktır ve i'tirâz kabul edemez.

Softa ve dervişlerin iddi'alarınca: dünyânın hiçbir ehemmiyeti yoktur. Nerede ise kıyâmet kopmak üzeredir. Binâenaleyh uzûn uzadıya çalışmâya da mahal yoktur. Fazla para kazanmak haramdır; Zira Peygamberimiz fakir idi. Kur'an'dan başka u'lûm zâiddir; Çünkü Peygamberimiz ümmî idi. Ratb ve yâ'bis (yani yaş ve kuru) her şey Kur'an'da vardır; fakat taharri etmek a'bestir. Hele başka taraflarda aramak haramdır. Hâlbûki i'lim ve hikmeti Çin'de bile olsa aramağa me'mûruz.

Süslü temiz ve yeni esvâb giymek günahtır. Çünkü peygamberimiz bin yamadan hırka giyerdi. Temiz bir masa üzerinde vesâit-i mahsusa ile yemek yemek haramdır. Çünkü Peygamberimiz yerde ve bir meşin sofra üzerinde yemiştir.[124] Hülâsa, Hazret-i Nebi-yi Ekrem'in, Hulefâ-yı Raşidîn'in, ashâb-ı güzînin, eimme-i erbâ'anın yapamadıkları her şeyi yapmak haramdır. Günahtır! Eimme-i erbâ'adan büyük imam yoktur. Onlar her ne söylemiş, her ne ictihâd etmişseler kürre-i a'rzın her cihetinde, her kavim indinde, her zamanda düstûru'l a'mel olabilir. Onların kabul ettikleri ahkâm aslâ değişemez. Onlardan mâadâ akil yoktur. Gelmemiştir ve gelemez. Onların efkârı sâibesi üzerine efkâr-ı diğer serdedilemez. Onlar lâ-yuhtîdîr. Binâenaleyh, bâb-ı ictihad mesdûddur. Yeniden kûşâd edilemez. Lâ aletta'yin her şey günah olduğu için, ahâli çok günah işler.[125] Binâenaleyh mağlubiyetler, âfat-ı arziye ve semâviyeler hep Allah'ın Müslümanlara hiddet ve şiddetindendir. Bunlar fâide vermedi mi hemen bir vasiyetnâme-i Peygamberi -o Avusturyadaki kâğıt fabrikalarından birinin ma'mulü olan bir kâğıt

[124] Hâlbuki ulemâ için harbin saff-ı evvelinde bulunmak lazımdır. Zîra Peygamberimiz böyle yapardı, diyen olmuştur.

[125] En adî hareketlerimiz bile günah ile tefsir edilmiş, terbiye kâle alınmamıştır. İşte bundandır ki Müslüman âleminde günah çok ve fakat terbiye azdır. Sılâbilerin, zelzelerin en büyük mesâ-i beni çeken a'lelekseri günahkâr olmayan bedence ve ma'sum köylülerdir. Geçen seylâb müthiş İstanbul civarında dere içerisindeki köyleri silip süpürdüğü zaman Beyoğlun'da o muhteşem apartmanlardaki sûfehâyı günahkâran zaman tamamen ma'sum kalmıışlar ve hatta pek cüz-i rahatsız bile olmamışlardır.

üzerinde yazılı olduğu halde- merâkdı Nebi muhteremden çıkar! Sonra bu hokkabaz kâğıdı evden eve, şehirden şehre, köyden köye milyonlarca ecîr mukâbilinde dolaştırılır! Ve bütün bunlar birinci heyetin destgâh-ı tezvirinde tab' ve neşir edilir.

Hükümet yeni bir şeyi yapmak istiyor, Bâb-ı meşîhatın fetvâsı lâzım. Erkan-ı harbiye-i u'mumiyye asker için maksada muvâfık yeni bir serpûş kabul etmeyi düşünüyor, yobazların homurdânmasından mütehâşîdir. Bir Müslüman âlimi rub'asırlık (çeyrek asırlık) bir tetebbu' mahsûli olarak bir fikir hâsıl ediyor; o fikrini neşir edemez. Softalığın aforozundan 'ayandır.[126]

Softalık kadınlığın terakkisine düşmandır. Kadınlar okuyup yazamâz; kadınlar serbest olamâz: Kadınların namaz için lazım gelen sûreleri bilmesi kâfidir. Kadın, softanın yalnız hayvanlığını teskîne me'murdur. Binaenaleyh ineği nasıl evdeki ahırda bağlı ise kadını da evin içinde öylece bağlı olmalıdır.

Cemi'yet-i beşeriyyenin en mühim u'zvu, binâ-yı milletin temel taşı, insanlığın mürebbiî evveli kadın olduğunu softa asla düşünemez. Binâenaleyh kadınlar için terakkî denilen şey onun nazarında bida'ttir, haramdır.

Softalık avâmı cehennemle o kadar tahvîf etmiştir ki bîçare kımıldanamaz. Softanın fikrine muhalif bir iş yapıldı mı cahil şehirli veya köylünün yeri esfel-i safilîndir; gayya kuyusudur. Bedbaht avâmı bu korku, bu evham içinden çıkarıp da hakikati göstermeye ve onu sâir insanlar gibi düşünmeye çalışmaya sevk etmeye hemân imkân kalmamış gibidir. Veyâhut pek büyük bir mücâhedeye mevkûftur.

İşte acizleri, bana takaddüm etmiş olan birkaç fedakâr refik-i güzîdeye peyrev olarak, bu emr-i azim için çalışıyoruz. Mücahedâtımızde devam olunmak tabiîdir. Bu cilt o küteybenin pişdârıdır. Emelimizde muvaffak olacağımıza eminiz. Çünkü azmimiz katidir.[127]

Hilâfgîrlerimizin sebb ve şetmi tehdit ve tahkiri hülâsâ yapılması muhtemel olan fenalıkların hiç biri bizi fikrimizden, mücâhedemizden döndürmeyecektir.

Ölüm belki lisanımızı kat' eder. Fakat bu yoldaki mücâhedemizin devamını men' edemez. Zira biz îcab eden tohumları saçtık. Bu softalık efkârının ihtizârıdır. Mahsulün idrâk olunacağı gün ki, pek garîbdir; itikadât-ı batılenin ölümü olacaktır. O günleri görecekler cidden bahtiyardırlar ve bizi hayır ile yâd etmelerini temenni ederiz.

---

[126] Metinde Geçen kelime hatalı olarak yazılmış ve 'ayandır olarak değiştirilmiştir.
[127] Celal Nuri Bey'in Âsarına Müracaat Olunmalıdır.

En müşkil olan iş şu ilk adımı atmak idi. Elhamdülillah ona muvaffâk olundu bu tarik-i sevâb ve sevâb da ilerlemek ârtık âsân olâcaktır.

Oldukları gibi görünmeye cesâret edemeyenler ile dinî alet-i intifa'makamında kullanmak isteyenler bizi dinsizlik ve halkı idlâl etmek ile itham ediyorlar. Doğrudur. Biz halkı idlâl ediyoruz. Fakât ebâtıldan âyırıyoruz. Ve Hâk ve hakîkate doğru sevk ediyoruz.

U'lemâ-i câhilenin avâma telkin ettikleri hurâfât ve ebâtılı, hakikât-ı dîniyye diye kabul edemeyiz. Bâdemâ halka dahî kabul ettirmeyeceğiz? Buna a'zmetmişizdir.

Bizim itikadâtımızın hülâsâsı şudur: Allah vardır ve birdir. Bütün kuvvâ ve irâdâta sahip ve mâlik odur. Vaz' ettiği kavânîn-i lâyeteğayyer ile eşbah ve ervâhı mine'l-ezel ile'l-ebed maddî ve manevî, zâhiri ve bâtınî idare etmektedir.

Yeniden hiçbir şey yaratmadığı gibi bir kanun da vaz' etmez. İradât-ı kavânîn-i ezeliyesine tabidir. Kavânîn-i ezeliyesini velev bir defa için olsun bozacak kadar sebatsız ve mesleksiz değildir.

İnsanlara verdiği akıl ile -ki ind-i ilâhiyyesinde ondan daha âlî bir mahlûk yoktur- onlara büyük işler yapmak iktidarını ihsan etmiş, onları serbest bırakmıştır. İnsanları irşâd için yine kendi içlerinden peygamberler, dâhiler yaratmıştır. Bu büyük insanlar diğer beni nevi'lerine doğru yollar göstermişlerdir. Allah'ın sünnetleri, kanunlarıdır; bunların birçoğu ulûm ve fünûn tarafından hal ve tefsir edilebilmişlerdir.

Peygamberimizi, insanların a'kâli ve bu mâhiyeti ile efdâli biliriz. Kendisinin en büyük mucizesi a'klı ve kitabıdır. Ve biz başka mûcize aramayız. Halkı da bu sûretle düşündürmek için onları pek ziyade okutmak taraftarıyız. Kavânîn-i ezeliye-i ilâhiyye mugâyir olarak vuku bulduğu iddi-a' olunan bütün mûcizeler nazarımızda koftur, gayr-i vâkidir.

Manzume-i şemsiyedeki incizâb ve intizâmı bozacak bir hadise-i cevviye vücuda gelinceye kadar şemsin peykleri medârları üzerinde seyran ve devranlarında devam edeceklerdir. Bir cürmün cüz ü fertlerini ayıracak dâhili veya harici bir sadme veya sebeb mevcut olmadıkça ecrâmdan hiç biri inşikâk etmez ve etmeyecektir. Fennin halledebildiği bütün mesâil aleyhine zuhur edecek davalara safsata nazarıyla bakarız. Meleklere inanırız. Fakat mahiyet-i asliyelerini ta'yin edemediğimiz için softaların bu hususstaki tavsifâtını birer heyâkil-i acîbe gibi telakki ederiz.

Kur'an hakikatte her şeye ca'midir; bu hakâyikdan, fennin halledemedikleri hakkında beyan-ı mütâlaa ile haddi nâşinaslık etmeyiz. Dinin üssü'l-esası olan kelime-i tayyibeden mâadâ ahkâmının zaman ve mekân ile kabil-i ta'dil olabileceğini mutlakâ

kabul ederiz. Bab-ı ictihadın yeniden kûşâd edilmesi lüzûmuna katiyyen kanî olanlardanız. İctihad-ı sâlifenin kâffesinin zaman-ı hazır için kâbil-i tatbik olabileceğine asla inanamayız. Ebu Hanife, Şafii, Maliki ve Hanbeli Hazretlerini pek büyük ve pek muhterem olarak tanırız. Fakat onların birini tutacak ve onları pek ziyade geçecek ulemâ-yı İslamiyyenin yetişeceğine de kâiliz.

Dini alet-i fesâd ve tezvîr olarak isti'mal etmeyiz. İçimiz ne ise dışımız da odur. Kur'an nazarımızda saadet-i dünyeviyeyi kâfil bir kanun-ı içtima-î ve selâmet-i uhreviyeyi mübeşşir bir berat-ı sübhâniyedir. Bu haysiyetle dünyayeye de çok ehemmiyet veririz. Dünya mezra'a-ı ahiret olduğu için bu mezra'ada pek ziyâde ekip biçmek isteriz. Fakat "Rebbenâ âtina fi'd-dünya haseneten" demeden "Vefi'l-âhireti haseneten" demeyiz. İslam, Yahudilik gibi maksûr değildir. İslam Hristiyanlık gibi zillet de ta'lim etmez. Bir yanağına vurana ötekini çeviremez. İslam ulvîdır, metîndir ve izzetlidir. Bu itibarla kâinâta hâkim olmak istidâdına hâizdir. O istidâdını göstermek için kendisini medeniyet-i hâzıranın bütün vesâitiyle teçhiz etmek isteriz. Binâenaleyh milel-i müterakkiyenin esbâb-ı mekinetleri hangileri ise onları ayn-ı hikmet telakki eder ve memleketimizde tatbiklerine çalışırız.

Selametimiz için başka çare yoktur. Medeniyet-i hâzıra medeniyet-i garbîyyedir. Ahlak ve ananât-ı dinîyye ve millîyemizden mâada her şeyi garptan almak mecbûriyet-i elîmesindeyiz.

Kadınlar, nazarımıza muhteremdir, mukaddestir, mübecceldir. Kadınsız bir millet millet olamaz. Bir milleti ikâme ve idâme edecek en birinci vasıta kadınlardır. Binâenaleyh kadınları vazifelerini i'fa edecek surette yetiştirmek arzusundayız. Dinimiz, kadınları, ta'lim hususunda erkeklerden aslâ tefrik etmemiştir. Bunları ayıranlar softalardır.

Kadınlarımızın tahsil ve terbiyeleri ve bi'n-netice iyi bir aile teşkil edebilmeleri için kendilerine derece derece serbestî vermek isteriz. Onlar, biz istemeyiz deseler de yine vereceğiz. Çünkü hayatları yalnız kendilerine âit değildir. Bundan maksadımız kendilerini balolara, eğlencelere, birahânelere, kumarhânelere götürmek değildir. Görücülükle âile teşkil edilemez. İşte bundandır ki Müslümanlarda âile yoktur denebilir. Âile olmadığı için cemiyet ve cemiyet olmadığı için hiçbir fazilet ve hasletimiz inkişâf edememiştir. En müsmîr olmak lazım gelen mûhitlerde bile bütün imkânlarımız, fedakârlıklarımız hebâ olmaktan başka bir netice vermemeye mahkûmdur.

İzdivâç bir şirket-i mukaddesedir. Bunun şerikleri, diğer mesâlih-i şerîkelerinden daha ziyâde birbirlerini tanımaya mecburdurlar. Benim şerîke-i hayatımı anam yahut bacım bulamaz. Onu ancak ben bulabilirim. Bu da şer ‘an câiz ve mendûptur. Aksi halde şirketin karîben fesh olacağı aşikârdır. Bab-ı Meşîhât koridorlarında dolaşanlar bu müddeâ’mızı teyit için başka şahit aramazlar.

Bunlarla beraber istiyoruz ki kadınlarımızda hakk-ı hayat ve hakk-ı teneffüslerini isti’mal etsinler. Bir mezbeleye atılmış süprüntü yığını gibi dere ve deniz kenarlarında, pis mahallerde, topraklar üzerinde, tenezzûh nâmına sürünmesinler…[128]

Onların da gidecek, gezecek, görecek eğlenecek izzet-i nefislerini, vakâr ve haysiyetlerini arttıracak mahalleri olsun. Çocuklarımıza gösterebilmek için evvelâ kendileri görsünler; hissettirmek için hissetsinler. Cedlerimiz gibi kürek çeksinler, ata binsinler; hazarda ve seferde ordu ve donanmamızı teşvik ve teşcı’ etsinler. Sâir milletlerdeki kadınların rolü gibi rolleri olsun; yaşasınlar ve yaşatsınlar.

Ba’zı azgın ve kaba sofuların iddiası gibi kadınların serbestîsiyle diyâset husûle geleceğine inanmayız. Diyâsetin, kadınları kapalı tutmakla daha ziyâde müzdâd olduğunu görüyoruz ve bunu bu fikirlerin müdde-î ve mu’tekidlerine terk ediyoruz. Kadın-ı bizâr serbest kalmakla fuhşun artıp artmayacağını bilemeyiz; fakat ibânetin, ef’âl-i kabîha ve şenî’anın yüzde elli tenâkus edeceğini tamamen kestiririz.

Medreselerde bu yüzden vukua’ gelmekte olan vefayâtın da azalacağı muhakkaktır.

Kadınlığın vazifesini î’fâ etmediği yerlerde bu vazife genç delikanlılara î’fâ eytdilir. Memleketimiz bunun bâriz numûnesidir. Livatânın revaç bulduğu yerde her türlü tereddînin artaca’ğını İmamı Ali (k.v) hazretleri bundan on üç asır evvel beyan buyurmuştur.

Her şeyi dinden ibaret zanneden softalık efkârı bize hiçbir şey yaptırmamıştır: Ne lisanımız, ne kamûsumuz, ne kavâidimiz, ne edebiyâtımız, ne servetimiz, ne ziraatımız, ne ticaretimiz, ne sanatımız vardır. Mesela İngiltere’nin Newton’u, Fransa’nın Pastör’ü, Almanya’nın Röntgen’i, İtalya’nın Markoni’si ve hakezâ büyük küçük bütün milletlerin birer medâr-ı iftihârı vardır.

Bunlara mukâbil bizim nemiz vardır? Ebu’s-Suûd veya Zenbilli Ali Efendilerimizle onlara karşı iftihâr edebilir miyiz…?

---

[128] Parklara kadınlarımızın devamı sıhhat ve hayatları için muhtacız.

Ya İsti'dât noktayı nazarından garplıların bizden ne farkları vardır? Kalın kafalı Almanlar veya İngilizler kadar da hâiz-i isti'dât değil miyiz?

Zavallı Müslüman! Sen dünyanın dâhiler ve dehâlar yetiştiren bir ikliminde yaşarken yine bugün ma'rifetçe bir hiçsin. Buna sebep nedir? Çünkü sen serbest değilsin. Seni "günâh ve bida't" zincirleri sımsıkı bağlamışlardır. Etin, kemiğin, dimağın, kanımca, â'sâbın, hülasâ hiçbir şeyin senin değildir. Sen bunlara hâkim değilsin. Binâenaleyh onları dilediğin gibi isti'mal edemez ve sonra böylece zelîl olursun. Ey bedbâht Müslüman! Seni hayvan mertebesine indiren, senin hayvanlığından istifâde etmek isteyen kuvvetleri gör, onlardan sakın, gözünü aç, müdebbir ol! "Çalış ve yılma!"

Bu cilt derûnunda münderic makalelerin birçoğunu karilerimiz ihtimal ki evvelce İctihâd Risâlesi'nde okumuşlardır. Onların evvelce gördüğü rağbet ve birçok taraflardan mezkûr makâlâtın kitap suretinde neşri iltimâsı bana bu cildi birinci defa olarak meydan-ı intişâra va'zetmek cesâretini vermiş olduğu gibi bu defa da musahhah olarak ikinci tabına muvaffâk etmiştir kitab, i'tirâf ederim ki, bir kıymet-i edebiyyeyi hâiz değildir. Onun yegâne meziyeti on iki asırdan beri fa'âlün limâ yurîd kesilmiş ve akâidi taht-ı inhisâra almış olan ulemâ-yı câhileye ilân-ı mücâhede etmesidir.

Bu cildi neşir etmekten maksadım, ne kazanç, ne şöhrettir. Beni ta'zîp eden bana bir dakika rahat vermeyen dert: vatandaşlarımın, mütemeddîn insanlar gibi hür ve münevver oldukları halde çalıştıklarını ve bu sa'y ü amel-i mebrûrun neticesinde diğer milletlerin vatanları gibi vatan-ı azîzimi mesût ve m'amur görmek veyâhut o kâbiliyetin hâsıl olduğunu his eylemektir.

2.2. Ne İstiyoruz?

İstediğimiz basit olduğu kadar hakkımızdır. Biz dünya ve âhiret işlerinin birbirinden ayrıldığını istiyoruz.

U'lemânın vazifesi irşâttır. Fakât bu mevâ'iz ve nasâyih dahi zemin ve zamana muvafık olmak şarttır. Hulefâ-yi Raşidîn zamânlarında Hicaz'da veya Zenbilli Ali veya Ebu's-Sûud Efendiler zamânında İstanbul'da tatbik edilen ahkâm bugün dünyanın hiç bir tarafında cây-i tatbîk bulamaz. Çünkü ihtiyacât-ı hayâtiyye ve şerâit-i ictimâiyye o kadar değişmiştir. Hâlbuki bizi idare etmek isteyen ulemâ-yı din hazerâtı, şerâit-i ictimâiyye ve ihtiyacât-ı medeniye ve hayâtiyye değiştiği yani terakkî ettiği nisbette, u'lûm ve fünûnda ve idare-i memleket işlerinde geri ve bî behre kalmışlardır.

Bî behre kalmak çalışmamak veya çalışamamak yüzünden ileri geldiği nazaran işin içine belki küçük bir mazeret idhâl olunabilir. Hâlbuki verese-i enbiyâ olmak unvanı kâzibiyle iftihâr etmekte bulunan ulemâ-yı diniyyemizden pek çoğu bu ilimlerle tevağğül etmeyi zâit ve hatta haram bile addetmişlerdir.

Onlar hâlâ imam-ı falânın vâz etmiş olduğu kavâid-i fıkhiyye ve idâriyye ile dîn namına insanları idâre etmek arzusundadırlar.

Medreselerimizdeki ders programlarının böyle bir zihniyeti tevellüt etmesi pek tabiîdir. Çünkü ulemâ-yı Etrâkın mahreci Fatih ve Süleymaniye medreseleri olup, hâlbuki fünûn-ı müsbite ve nazariyât-ı cedîde-i hukûkiye bu medreselerin henüz kapılarından bile dühûle cüret-yâb olamamıştır. Şu ciheti nazâr-ı dikkate alınınca bizim munsifâne olan nokta-i nazariyemize göre ulemâ-yı hazıramızı ma'zur hattâ bîçâre görmek lazımdır. Fakat şayân-ı teessüf ciheti şudur ki bu hususât kendilerine müdellel olarak beyan edildiği halde bile aslâ kabul etmezler. Ve yirminci asır medeniyette hâlâ dinî ve bir dereceye kadar İsrâilî prensiplerle insanları idâre etmek isterler. Kendilerinden birçoklarına, husûsi olarak şifâhen söylemiş olduğumuz bu zemindeki mütâlaamızı burada alenen ve tahrîren tekrar edelim. Olabilir ki bu tekrardan velev cüzî olsun müstefît oluruz ve ulemâmızdan ba'zıları insâf ederler…

Dinlerin terakkî ve inkişâfında dindârlığın büyük bir te'siri olduğunu kimse inkâr etmemiştir ve her yeni fikir için bu kâide-i psikolojiye câridir. Fakat şurasını da itirâf etmeliyiz ki, dünyada en mukaddes arzu ve emellere dâhi nihayet bir atâlet ve bir sükûnet gelmek tabiîdir. Hattâ ilk şevk ve heyecanından pek ziyâde gâib ettiği inkâr edilemez.

Bugün vakt-ı saâdette veya Hulefâ-yı Raşidîn asrında olduğu kadar kuvvetli ve imanlı Müslümanların bulunmaması bugünkü insanların pek ziyâde fesâd-ı ahlâka varmış olmalarından ileri gelmemiştir. Belki o zamanlardaki hissiyât-ı dîniyyenin- psikoloji kanunlarına tab'iyyet ederek bugün kuvvetten düşmüş olmasıdır. Bugünkü halkın bugünkü şerâit-i ictimâiye ve hayat-ı fikriyyesi dâhilinde o zamanki kuvvet-i imanı vücuda getirmek için çırpınmak beyhûde yorgunluğa mûcib olmaktan başka bir netice vermez. İnsanları idare etmek isteyenler, zaman ve muhit ile daimâ mütebeddîl olan insanların ahvâl-ı ruhiyelerini her vakit göz önünde bulundurulmalıdır. Bu cihetin nazar-ı dikkate alınmadığı memleketlerde hüsn-ü idare her vakit mefkûd olagelmiştir. Uzaklarda misal aramaya hâcet yoktur. Memleketimiz buna en güzel bir numûnedir.

Fransa inkılab-ı kebîrinin eseri olan yeni tarz hükümetler ki müstebidâne idârelerden fedâil ve rüchân-ı kesire ile temeyyüz etmektedirler; dindârların bir eser-i

fi'ili değildirler. Osmanlıları vaktiyle cihângîr eden kuvvet onların hissiyât-ı dîniyyelerinden ziyâde ganimet ve cengâverlik fikirleri idi.

Niğbolu muzâfferiyeti gibi tarih-i âlemde ma'dûd olan melâhim-i kebîreden birini kazanan Osmanlı ordusu efrâdının sefâhatına pâyân yoktu. Hatta ordunun başkumandanı bulunmuş olan Yıldırım Beyâzıt Hazretleri bizzat ('îş u nûşa) son derce müptelâ idiler. İşte bu isbât eder ki bir muharebe kazanmak için yalnız dindâr olmak icab etmez. Ancak o kuvve-i maneviyyeden lüzûmunda istifade etmeyi de bilmelidir.

Çaldıran'da bir Kızılbaş İmparatorunu ordusuyla berâber mahvetmiş olan Yavuz hazretlerinin kumandası altındaki ordunun nısfî bizim ulemâyı Ehl-i Sünnete göre ekfer ehl-i arz olan şiîlerden ibâret idi.

Yezîdilere mağlup olan Hazret-i İmam Hüseyin ordusu Emeviyye ordusundan pek dindâr idi. Harb-ı âhirde herkesten ziyâde firar eden en çok namaz kılan Redîf Babalar idi. Bu misalleri istenildiği kadar teksir etmek mümkündür.

Osmanlı kılcıyla mevcudiyet-i siyâsiyyelerine hâtime verilmiş olan Roman, Bulgar, Sırp, Karadağ, Yunan milletleri, Hazret-i İsa'nın İhyâ-yı emvât eden mucizeleriyle değil belki (Garb, Rûrenti, Kantakuzin, İpsilânti, Kapudestirya, Karolof, İstanbul ve ilâahir…) gibi dinsiz ve ihtilalci siyasilerin nefh ettikleri enfâs-ı musâhhir-i vatanla yeniden dirilmişlerdir. Bu milletlerin ruhâniyelerinin, bu meselelerde bir hizmeti olmuşsa oda erbâb-ı ihtilâl ile beraber silah-ı bîdest olarak harb etmekle olmuştur. Son bir misal söyleyelim: Osmanlı hükümeti teşekkül edib de zemin ve zaman ihlasıyla cihângir olmak istidâdını gösterdiği zaman Ermeni Krallıkları asırlarca evvel Romalılar, Araplar, Selçuklular tarafından mahvedilmiş bulunuyorlardı. O surette ki artık Ermeni mevcudiyetini kâle almak değil düşünmek bile külfet olmuştu. Hâlbuki bugün bir Ermeni milleti, hem de memleketimizde irfânıyla, sanâyiyle, ticâretiyle kendisini tanıtacak bir Ermeni milleti vücûda gelmiştir. Bu milleti diğerlerinden hazreti Kirkor değil, belki o serbest İngiliz veya Amerika muhît-i feyyâzında çalışmış ve yetişmiş ve ruhanîlerle münasebeti kesmiş dimâğlardır.

Kezâ Lehistân'ın istihlâsı için cansiperâne çalışanlar Hz. İsa'nın varlığını bile kabul etmiyorlar.

İlm-i hesab ve fen tarih, hakikâti insanların yüzüne karşı en dürüst söyleyen dostlardır. Binâenaleyh şu serdedilen vakâyi-i tarihiyye katiyyen isbat ediyor ki insanların terakkî veya tedennîlerinde, milletlerin i'tila ve inhitâtlarında, orduların zafer veya felâketlerinde dinlerin veya dindârlığın alâka-i külliyesi yoktur. Dini fikirlerin millî

fikirlere terk-i mevki etmesine başlayalı asırlarca zaman mürûr etmiştir. Fakat bu hakîkâti görmeyen yalnız bizim kör gözlerimiz olmuştur.

Şu halde bütün hadisât ve vakâyi'dan ibretbîn olarak tashih-i fikir etmek lüzumuna katiyyen kânî olmalıyız. Dinsiz olalım demiyorum. Fakat her şeyi de dinden beklemeyelim ve milel-i sâirenin ruhânîlerden ders alalım. Kardinal Çezâri'nin muhâfaza-ı menfâat için nerelere kadar tenezzül ettiğini biliyoruz. İmdi her nev-i efkârdan olduğu gibi efkâr-ı diniyyeden zaman ve mekâna göre istifâde etmek şart ise de onu sâff-ı evvelde bulundurmak ve yegâne tedbir addetmek, hele bugün için doğru değildir. Duâ gibi nüshâ gibi şeylerin hiçbir hükmü ve te'sîri olmadığı[nı] artık i'tiraf etmeliyiz.

Kuvve-i maneviyyeyi, iyi bir zabt ü râbt, iyi bir ta'lim ü terbiye ve muayyen bir gayeye tevcih edilmiş efkâr ile elde etmek daha kolay ve daha a'melidir.

Dinler, esâsen pek ziyâde hüsnü niyetle vaz' ve tedvîn edilmiş olduklarından halklarında ve bâhusûs mensûbiyetinden bulunmakla müftehâr olduğumuz din-i celîl-i İslam hakkında hürmetkârâne bir lisan isti'malinden, perestişkarâne bir îtinâ ibrazından başka bir şey yapamayız. Dinler menbâından uzaklaştıkça şunun bunun elinde vasıta-yı ta'ayyuş ve vesîle-i istibdât olmaktan hâlî kalmadıkları için insanları idare etmek hususunda te'sir ve faydaları ebedî olmamıştır. Meselâ. "Ve le'l-âhıretu hayrun leke minel ûlâ" gibi kâbil-i incirâr ayât-ı kerime haddi zatında pek mes'adet bahş olmak lâzım iken cerrârların eline geçince mazârratı engîz olmuştur. Benim tefsirime nazarân manâ-yı âkibet ifade eden şu ayet-i celiledeki âhiret tabiri, câhil ve dilenci softanın elinde vasıtâ-i cerr ve sual olmakta büyük bir te'sir göstermiştir.

Kezâ birçok âyât ve ehâdisin yanlış tefsirinden dolayı aynı eşhâs tarafından millet-i İslamiye fakra ve meskenete sevk olunmaktadır. Hâlbuki bu asırda hükümran olân yegâne sultan paradır. Bu padişâh-ı âzîmu'l-iktidârın tebâası olmayan her bir şahıs ölmeye veya sürünmeye mahkûmdur.

Esâsen pek saçma olan:

Mi'de tehî ten dürüst

Kîse tehî din dürüst

Nazariyeleri terk-i hayat edeli asırlar mürûr etmiştir. Şimdi yaşamak için mideleri mutedil surette besleyici mevâdd-ı gıdâiyye ile ve cepleri ise taşacak bir halde sîm ü zer ile memlû bulunmak şarttır. Bize fakrın fazîletinden bahseden nazariyeleri artık işitmek istemiyoruz.

Biz; herhalde ağniyây-ı şakirînden olmayı pek ziyâde tercih ediyoruz. Selâtin ü ricâl-ı sâbıkamız softalar, şeyhler ve dervişlerin nazariyât-ı cerrâranesi yerine Mâliyyûn ve İktisâdiyyûnun nazariyâtını, ilm-i servetin kavâidini nazar-ı dikkate almış olsa idiler, ulemâ-yı dînimiz nazarında pek mûhakkâr olan " gâvûrların" paralarına muhtaç olmaz idik.

Bu asırda âhirin parasına arz-ı iftikâr etmek bâhusûs bizim gibi zayıflar için, istiklâl ve namus ve haysiyetine vedâ etmek demektir. Ve işte biz bugün bu tehlike-i karîbenin taht-ı tehdîdinde bulunuyoruz.

Servet-i âlem Avrupalıların yed-i tashîrine geçmezden evvel, ulemâyı din ve verese-i seyyidi'l-mürselîn olduklarını fuzûl-ı ilân eden cühalây-ı vâizîn dilenciliğin şayân-ı iftihâr bulunduğunu ta'lim yerine sa'y ü amelin ve iddihâr-ı servetin ehemm bulunduğunu mübeyyen teşvîkâtte bulunmuş olsaydılar, bizzât kendileri elyevm dilenci kıyâfet ve vaziyetinde bulunmazlardı. Biz, mutaâssıb ulemâ-yı dinimizi, Avrupa'ya değil Beyoğlu'na kadar küçük bir cevelân yapmaya davet ediyoruz. Oraya gitsinler ve sıra ile o büyük mağazalar önünde ve ilâhâne/Allah'ı düşünsünler… Orada görecekleri masnûât ve nevadir-ı eşyayı levâzım-ı sefâhatten değil belki bugünkü zekâyı beşerin netâic-i terakkî ve tekemmülâttan addetsinler. Ve bilsinler ki o eşyayı i'mal edemeyen milletler yaşamaya müstahâk değildirler. Bununla berâber i'tiraf etsinler ki bu masnuât-ı nefîsenin âmilleri kiliselerden, tekkelerden, medreselerden yetişmemiştir. Milletler için mukadder hayatlar tamam olunca eğer bir eser-i san'at bırakmışlarsa tarihte yine yaşarlar. Fakat bizim gibiler bir kere ölürse artık ebediyyen öldükleri gündür. Mohâç zaferleri, İstanbul fetihleri bizi tarihte ancak pek müphem bir surette yaşatabilirler. Cengizler, Timurlar pek nâdir olarak zikrediliyorlar. Hâlbuki kadîm Mısırlılar, kadîm Yunanlılar, Romalılar, Asurîler sanayi-i nefîse ve edebiyat yaşadıkça kemâl-ı şerefle ve her an mevzu bahis olmak şartıyla payidâr olacaklardır.

Eğer din namına, ulemayı cahile tarafından men edilmiş olmaya idik, Bizans'la, Venedik'le temasımız yüzünden - birkaç iyi mimar yetiştirdiğimize göre- ne heykeltıraşlar ne ressamlar yetiştirmez ne nefis eserler vücuda getirmezdik!..

Bunların lüzumsuzluğunu iddiâ edecek olanlara - kabalığımıza verilse de - bir hayvan demekten men'-i nefis edemeyiz.

Edebiyât, mûsikî, resim, heykeltıraşî, temaşâ: Bir milletin zevk ve dehâsını gösterebilecek ekânim-i hamsedir. Bunlar mevcut değil mi? O millet de mevcut değil

demektir. Mâmâfih heykeltıraşlığı hâlâ küfür addeden kaba softalarımız mevcuttur.[129] Hâlbuki bu asırda putlara heykellere tapmak değil Allah'a bile zor inanılıyor. Her asrın, her devrin kendine mahsus müessirâtı vardır. Dinlerin müessîr olduğu asırlar fenâyâb oldular. Onların yerlerine fenler sa'natlar, milliyetler kâim oldu. Bunların hâricinde bulunmak isteyenler muzırr-ı muhâfazakârdırlar ve Binâenaleyh mahkûm-ı akâmet ü zevâldirler. Çünkü bu asırda insanlara hangi dine değil hangi millete mensub oldukları soruluyor. Bizim için ilmî, ahlakî birer mümârese mahalli oldukları pek haksız ve insafsız olarak iddia edilen medâris ve tekâyânın vücuda getirdikleri zihniyetler, bizi ilim ve ahlâk nokta-i nazarından bugün bulunduğumuz şu derece-i iflâsa i'sâl etmiş olduklarından hâlâ bu müesseselerden hayır bekleyenlere karşı beyân-ı hayret etmemek elimizden gelmez. Hele softalar nazarında bile merğûb olmayan ve şer'i olmaktan pek uzak bulunan tekayâ ve zevayânın hâlâ yâ bir câyi kıyam olduklarını görmek doğrusu bizi pek dilhûn ediyor.

Varidât-ı seneviyyeleri binlerce liralara bâliğ olan tekâyânın bu milletin irfân ve medeniyyetine hiç faydaları dokunmasın mı? Bütün o meblağ müteşeyyîh efendi ile ailesine ve birkaç derbeder dervişin i'âşesine mi mahsus olsun? Bu sefâhat dünyanın neresinde görülmüştür?

Hulâsâ mazarrât-ı müte'addîdeleri nokta-i nazarından, ben, gerek hâl-i hazır medreselerimizin ve gerek tekkelerimizin mevcûdiyetlerini terakkiyât-ı cedîde-i beşeriyete karşı birer heyâkil-i istihza gibi telakkî ediyorum.

Medreseler -mümkünse- ta'dîl edilmeli, tekiyyeler mekteplere tahvîl olunmalıdır. Artık bizim şeyhlere, dervişlere ihtiyâcımız yoktur. Cahil şeyhlerin yerinde Dârülfünûn muallimleri[ni] görmek istiyoruz.

Şeyhlere ihtiyacımız olmadığı gibi ulemâ-yı din nâmına arz-ı likâ-yı cehâlet eden kesâna da ihtiyacımız yoktur. Zîra biz şer'an hiçbir işimizde ruhanîlere muhtâç değiliz. Dünyevî ve uhrevî bütün umûrumuzun tarz-ı tesviyesini küçük bir himmetle ta'allüm edebiliriz. Kadılar yerine bidâyet mahkemeleri bize kanûnu ve şer'î hükümleri tebliğ etmeğe her halde ve pekâlâ kifâyet edebilirler….

Mütela'âtımızı hulâsa ederek makalelerimize hitam verelim. Cenâb-ı Mesih "Allah'a ait olanı Allah'a, Kayser'e ait olanı Kayser'e veriniz" buyurduğu gibi hazreti Muhammed aleyhi's-selam dahi daha umumi olmak üzere "Dünya işlerinde siz benden âlimsiniz." buyurmuşlardır. Ulu'l-'azm peygamberândan olan şu iki mukaddes zâtın redd

[129] Hürriyet-i ebediye tepesindeki abidede merkûz top resm-i softalığın zevk-i milliyemize son bir vetedîdir.

ü inkâr edilmesi kâbil olmayan şu mübarek sözleri meydanda iken insanları ve dünya işlerini idare etmek için her halde medreselerde ve tekkelerde mütedâvil olan ulûmdan pek başka ulemâlara ihtiyaç var iken hâlâ kalbinin nerede olduğunu tayinden âciz olan birkaç softa veya şeyhin mehamm-ı umûr-ı dinevîyyeye teşmil-i vukûf iddiasına kalkışması kadar hadd-i nâşinaslık olamaz.

Softalar ve şeyhler iddialarınca ulemâyı din midirler?.. O halde yalnız dinin ahkâm-ı uhreviyyesine müdâhale etmeli ve bu müdâhaleleri nihâyeten ilhâye insanca ve terbiye ve edeb dâhilinde vâaz ve nasihât etmekten ileriye geçmemelidir.

Dinler, ahlâkiyâtın kemâlini murat eden mefhumları tariften ibâret olduğuna göre müntesipleri de bu dereceden bu çemberden hârice çıkmamalıdır. Zât-ı ilahîyi istedikleri, düşündükleri gibi t'arif etsinler, cennetleri ve cehennemleri tavsif etsinler, ibadetlerine - eğer istiyorlarsa - istedikleri kadar kuvvet versinler. Bunlara hiç itiraz etmeyiz. Fakât mâdemki avâma faydalı olmuyorlar ve olmasını da bilmiyorlar, hiç olmazsa mûzır olmasınlar. Ve fena vaazlarıyla öldürücü itikâtlarıyla halka fenâlık etmesinler. Bu vazifeyi diğer memleketlerde olduğu gibi ehil olanlara terk etsinler. İşte o zaman hürmetlerimize daha ziyâde kesb-i istihkâk etmiş olurlar.

Netice itibarıyla istediğimiz şunlardır:

1-Bizi âlemi insaniyetten ayıran kuyudâtı kırmak.

2- Kadınlara serbesti vermek, tesettürü ref' etmek,

3- Dinin vicdana âit olduğunu kabul etmek.

4- Cuhelânın umur-ı dünyeviyemize müdâhalelerini kesmek.[130]

Başkalarını izrâr edecek surette fenâlık yapanları memleketin kanunları ve zabıtası men etsin. Umur-u ahirete ait muhâsebe zaten kul ile Allah arasında rü'yet olunacak bir maslahattır. Orası öyle bir haramdır ki derûnuna yabancı ve mîyancı giremez.

2.3. Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlân-ı Harb

Karîlerim, serlevhâyı görür görmez telaş ve heyecâna düşmeyiniz. Siz o kelimeleri okumakla hiçbir zaman Müslümanlıktan çıkmadınız ve ehl-i cehennem olmadınız. Sizi

[130] Ulemayı Hakikiyye Tabî-i Mustesgâdır.

korkutan dâimâ bîârâm eden o evhâm-ı batıla ve zunûn-ı ğayr-i ma'kûleyi terk ediniz, sizi ihâta eden perde-i şek ve tereddüdü yırtınız ve meydana çıkınız; O zaman hakikâti tamamıyla görmüş olacaksınız. Ve benimle berâber siz dâhi tasdik edeceksiniz ki milletin bu iki unsûriyeyi yani bugüne kadar, İslamiyet'i şân ü şerefle bekâ pezîr edecek ahkâm ve nusûs-ı Kur'an'iyeyi hakîkâkat-ı tâmme dairesinde şerh ve tefsir ile bizi tenvirden menfaâtlerine taâlluk hasebiyle yani kasd-ı veya cehalet-i mütemerrîdelerinden dolayı, istinaf eden softalarına, şeyhlerine, dervişlerine îlân-ı cihât etmek artık farz olmuştur.

Bu karar verilmiş ve ilk adım atılmıştır. Bundan sonra geriye dönülemez.

Bu cihât, İslam'ın Gazve-i Bedri kadâr mühim ve mukaddes olacaktır. Vakı'ayı Bedir, hâk ile batılı nasıl tefrik ettiyse bu cihâd-ı kalem bu müsâdeme-i fikriyye nur ile zulmeti öylece tefrik edecektir.

Âcizane ve fakat kemâl-ı metânet ve celâdetle râyetkeş olduğum iş bu cihâda şuyûh-ı mütefekkire ve şubbân-ı münevvireyi bana nusrete da'vet ediyorum.

Ey İslam'ı ve vatan-ı İslam'ı yaşatmak isteyen genç, hür ve münevver fikirliler, haydi silah başına!...

Hakikât ve m'arifetin en keskin kılıcı olan kalemlere sarılınız, kalblerinize metânet lisanlarınıza kuvvet veriniz. Zafer, müdâfi-i ve nâşiri olacağınız hakâyik-i celîle-i Kur'an'iyye ile onlardan asla başka bir şey olmayan ulûm ve fünûndur.

Biliyoruz ki asırlardan beri dâhilî ve haricî, âlat-ı harbiye ile mücehhez bir çûn düşmanlarla çarpıştık, ezdik, ezildik. Lâkin doğruyu söylemek lazım gelirse en büyük zaferlerde, Kanuni Süleyman'ın bize kazandırdıkları o muazzâm ve muhterem zaferlerde bile yine zararlı çıkan biz olduk.

Çünkü esaslı bir maksadı takip etmiyor idik. Te'sîsten ziyâde tahrib ediyor idik. Zâhiren hedef îlâ-yı kelime idi. Fakat hakikatte en büyük emel padişahların saraylarını, vüzerânın dairelerini, softaları, şeyhleri, dervişleri, yeniçerileri ve hulâsâ dünyanın bütün münkir-i sa'y ve amel-i ashab-ı atâletini doyurmaktı. Ve bunun için Müslümanların hûn-ı pâkını akıtmak lazım geliyordu…. Akıttık. O kadar ki zavallılarda kan kalmadı ve nihâyet dûçâr-ı hezâl oldular.

Düşmanlarımızı, bilfarz, hâricen Rusları, Avusturyalıları ve dâhilen Celâlileri zorbalar zannediyor idik. Ne kadar yanılmış olduğumuzu zaman bize pek pek acı tecrübeler ile gösterdi ve öğretti.

Âh, eğer hakikati yani düşmanlarımızın serlevhâdaki softalık ve dervişlik efkâr-ı itikadâtı olduğunu öğrenmiş ve o iki düşman-ı dâhiliyeyi terakkiye hiç olmazsa bundan

bir asır evvel olsun, ilân-ı harb etmiş olsaydık bugün herhalde başka bir vaziyette bulunmuş olacak idik.

Müdde'âmızı kemâliyle isbât için, aslâ derinlere gitmeksizin, şöyle sathice, tarihimizi gözden geçirmek ister misiniz? Öyle ise buyurunuz:

Muzaffer kardeşi mücâhit muhterem Yakup Çelebi'yi hiç bîhiç sebeb ve emmare mevcut değil iken mâhâzâ evhamına mağlûben şehit eden Yıldırım Beyâzıt'ın hareketini haklı gösterib de kalb-i millette ve bünye-i devlette unutulmaz yaralar açılmasına ve bu adet-i mel'ûnenin temadî etmesine sebeb olan;

Yavuz Sultan Selim gibi bir padişah-ı hâkimi, bizim için mahz-ı berat-ı necât olan o bülend ve mukaddes fikir ve kararından -reayâdan alınan vergi ve cerîme azalır emel-i hasîsesiyle bi'l-mecburiyye feragât ettiren;

Kanunî devri ile onu takib eden edvârın sefâhatını, doğrudan doğruya ahkâm-ı celîle ve nusus-ı katiyye-i Kur'aniyye zıt ve muhalif olan "padişahlar her ne ki yaparlar ise rızâ-ı ilâhiyye muvafıktır. Zîrâ padişahlar min kıbeli'r-Rahman müeyyed ve mülhemdirler." yollu müdâhane ve teşviklerle arttıran; Osman-ı Sani gibi Ulu'l-a'zam ve fikr-i teceddüt sahibi bir genç ve necib padişahın, tasavvuru bile dimağları tutuşturan şenaâtlerden sonra mahvedilmesi için "Ulemâ efendimiz kanda iseler biz onlarla bileyüz" nakarâtını vird-i zebân etmekte bulunmuş olan yeniçeri haydutlarına zat-ı hümayûnunu teslim ettiren;

Murad-ı Rabi'a karşı bile cemiyet-i fesâdiyeye rehberlik edib fakat bu defa belâ-yı sezâsını bulan;

Selim-i Salis, o m'ahzı selamet-i millet olan efkâr-ı müceddidânesinden dolayı, müşârun ileyhin vahşiyane bir surette şahâdetine kadar işi vardıran;

Ve nihayet Abdülhamid gibi bir mekkâr ve zalimi bütün cinayâtı ve mecnûnâne harekâtında teşvik ve teşci' eden hep müfti-yu'l-enâm ve şeyhu'l-İslam nâm-ı mübarek-i altındaki softalık olmalı ve efkâriyenin müşahhâsaları, hâdimleri değil miydiler?...

Geliniz bunları af edelim.

Fakat Müteferrika İbrahim Efendiyle ricalden Sait Efendi ma'rifetiyle Memâlik-i Osmaniye'ye ithal edilen tab' makinelerini -evvelce fetevâ-yı şerif istihsâl edilmiş ve birçok kitaplar basılmış iken - " kuramaz, basılamaz" ictihad-ı eblehânesine ve daha doğrusu halkı okutmamak maksad-ı mel'unânesine binâen softalar ma'rifetiyle galeyâna getirilen zorbalar ve yeniçeri canavarları tarafından icra edilen mahv u tahrib cinayetini de affedelim mi?

O cinayet-i azîme ki, tamamı iki asırlık bir sıklet-i cehaleti ve onun pek muharib ve elim olan avâkibini el-ân üzerimizde his ettirmekte dir. Nice ! Asla!..

Softalık zünûnu ve efkârı işte bu cinayetin cezası olmak üzere ortadan kalkmalıdır.[131]

İki asır evvel Memâlik-i Osmaniyeye giren teba'ât, o nur-ı feyyâz, cahil ve mazlum softaların soğuk ve siyah nefesleriyle müntefi kılınmamış olsaydı, acaba bugün, ne derecelerde müstağrik-i envâr ve mazhâr-ı feyz-i ma'rifet olacak idik.

El-yevm dûçârı bulunduğumuz fecîu'l-avâkib felâketler zuhûra gelmek şöyle dursun, Memâlik-i İslamiyye-i Osmaniye terakki ve kemâl-ı tam ile bahtiyâr olduğu halde hududumuz şimâlen Baltık denizine ve şarken, ihtimal ki Aksâ-yı Şarka bile varmış olacaktı. Yine softalık efkârı cahilânesinin hakir ve muzîr gördüğü o tebâ'at sayesinde, biz, bütün Müslimîn, şimdiye kadar vazife-i diniyye-i medeniyelerimizi bittamam ha öğrenmiş olacak idik. Bugün bütün dünyanın Hristiyanları tarafından tahkîr ve tezlîl edilmeyecek idik.

Yine bu yüzden hükümet demek yağmagirâne çetesi ve ordu demek çapulcu derneği olmadığı anlaşılarak bütün manasıyla bir hükümete, bir orduya, bir donanmaya asırlarca evvel mâlik olacak idik.

Avrupa'dan mübâya'a etmeye mecbur olduğumuz topları, tüfekleri, mühimmat-ı nâriyeyi, gemileri, beygirleri ve sâireyi hep o matbaâ ve onun tamim edeceği ma'rifet ve teksir eyleyeceği kitaplar yüzünden tenevvür eden halkın vücuda getireceği fabrikalar, kârgahlar, haralardan tedârik edecek idik.

Bütün paralarımız elimizde ve cebimizde kalacaktı.

Kadınlarımız dâhi tahsil-i ulûm ve ma'rifet edebilerek o yüzden dahi bir o kadar istifadeler edebilecek idik.

Hulâsâ bu tâdat ile bitmez ve tükenmez iyilikler hep o makinenin işlemesi yüzünden husûle gelecek ve memleketimiz, u'lûm ve fünûnun terakki etmesinden dolayı rûşenâver akvâm-ı garbiyye olacaktı. Ve bizim garplılara muhtaç olmaklığımıza mukâbil onlar bize muhtâç bulunacaklardı…

Kemâl-ı sûzişle şurada bir istidrâd yapmak arzusundayım: Kanunî Sultan Süleyman Hazretleri'nin dostu ve müttefiki olan Fransa kralı birinci Fransuva Paris'te

[131] Korkarım ki, U'lemâ Ma'arifetiyle Yeniçeri Haydutlarına Döndürülen Mazlûmun Kanları Bir Gün Gelipte İntikâm Diye Bağırmasın.

Kolej du Fransa'yı inşa ettiği zaman Hakan-ı müşarun ileyh hazretleri dâhi Süleymaniye Medresesi'ni ihyâ etmekte idi.

Bugün Kolej du Frans nedir? Süleymaniye Medresesi nedir? Kolej du Fransa'nın o müessese-i mühimme-i âliyenin yetiştirdiği erbab-ı fâzıl ve kemal bir defa göz önüne getirilsin. Bir defa da u'lûm ve fünûnun kadr-ı kıymetini bilmeyen ve bunların mecmûunu Halebî'den veya Kara Davud'dan ibâret zanneden ve yegâne sermayeleri cehl-i muhrib ve taâssub-ı muzîr olan softalar ve softalık efkârı ve ananâtı yüzünden Medrese-i Süleymaniye'nin ne hale geldiği görülsün. O zaman bizleri Avrupa'da husul bulan terakkiyât-ı saâdet-bahşâdan dûr ve mahrum eden avâmilin ne olduğu derhal ve tamamıyla anlaşılır.

Memleketin bu suretle irfanını mahvedenler tabiatıyla mehâsin-i ahlakını ve maneviyatını dâhi mahvetmişlerdir. Bu husus için tafsilat itâsını zâit addeder, fakat bu zümrenin ahlâken sükût etmeğe ne kadar kabiliyetli olduklarını isbat için Şeyhülislam Yahya Efendi zamanındaki kazaskerlerden birinin vak'a-ı mâ'lûmesini teyid-i müddeâ için misal olarak işaret eder geçerim. İyi bu halde bunların ulûm-ı dîniye ve medeniyeden, ahlak-ı metîne ve ceyyideden bu derece bînasib olmalarından dolayı millete nasıl fâideleri olabilir.

Yirmi otuz sene mütemâdiyen (nasara, yansuru ve gâle yegûlu) tasrifâtının karşısında dolanıp durmaktan başka bir hüner gösteremeyen bu kabiliyetsizlerin (ulemaâyı hakikîyeyi dâima müstesnâ tutmalıdır.) nesine güvenmelidir de etfâl-ı Müslimîni bunların yed-i terbiyesine teslim etmelidir. Bu makûleden olan mualimînin etfâla verebilecekleri terbiye-i ibtidâiyenin derecesini anlamak için, bunlardan mu'allim olanlarının bir kere etvâr-ı derbederi ve kıyâfet-i pejmürde giyenlerini görmek kâfidir.

Burunlarının ilerisini göremeyecek kadar basiret ve serbestîden bî nasib ve mahrum olan ve tâ asırlardan beri tevâli edib nusûs-ı kati'adan ziyade menkûlât-ı batıliyeye tapan bu efendilerin usul ve ihtiyacât-ı hazırayı tatbiken evlatlarımızı terbiye edebilmeleri varid-i hatır olabilir mi?

Ey evliya-yı etfâl-i Müslimîn! Sizi katiyyen temin ederim ki softalık efkâr-ı terbiyesiyle perverde edileceklerin iktisab edecekleri ma'rifet:

Cehalettir, taassubtur, zaaf-ı fikir, zaaf-ı ahlaktır. Esasen softalık mesleği bir mekteb-i mahsûsdur. Buraya teceddüt ve efkâr-ı ahrarâne girmek memnûdur. Zira bu mesleğin sâlikleri insanları yalnız cennet ve cehennemle itma' ve ihâfe eylemekle kabil

olur zû'm-ı batılındadırlar. Onun için var kuvvetlerini cennet ve cehennem tasvirine verirler.

Terhîb, müstebid hükümdarların dahi mesleği ve başlıca düstur-ı idaresi olduğundan bu iki meslek sahibleri pek güzel ittihat etmişlerdir.

Daha açık söyleyeyim mi? Millet ve memleket Abdülhamid'in zalimâne ve müstebiddâne idaresinden ne kadar istifade etmişse din ve medeniyet-i İslamiyye ve Osmaniye dahi softalık ve dervişlik mektebinin usul-ı ta'lim ve terbiyesinden o kadar müstefît olabilir ki işbu istifâde:

Zulmettir, hüsrândır, enterasandır.

Bu tafsilâtı dinledikten sonra muarızlarımız, ihtimal ki bize Abbasiler ile Endülüslülerin terakkî etmiş olduklarını ileri sürerek bizi ıskat etmek zu'm-ı batılında bulunurlar. Evet, diğer hükûmât-ı İslamiye fikren, ilmen, sanaâten, ticareten bir eser-i terakkî göstermedikleri halde nasıl oldu da bu iki hükümet-i İslamiye zamanları için muhayyeru'l-ukûl olan o terakkiyât-ı azime ve amîke yi vücuda getirdiler?

Muammanın sırrı budur:

Endülüs'te İbn-i Rüşd'ler ve Abbasiler devrinde Ebu'l-Âlâ'lar gibi serbest düşünürler ve serbest söyler insanlar zuhûr ettiler. Yani bu iki kıta sakinleri kendilerini ihatâ eden softalık ve dervişlik efkâr-ı muzlimesinin fevkine çıktılar da o suretle terakki ettiler.

İ'lây-ı kelime maksad-ı Hûda pesendânesiyle ortaya atılmış olan mücâhidîn-i ahrar-ı ümmetin kişver-i İslam'a ilave ettiği kıtalar hep o softalık fikri ve dervişlik tavrı yüzünden bî tekrar yed-i a'dâya geçmiştir. O kadar ki İslam bugün kendi kökünde bile muhafaza-i mevcudiyet edeceği şüphelerini uyandırmıştır.

İşte bâlâdan beri verilen izahât ve tafsilât delalet ediyor ki softalar ile softalık efkârı yüzünden İslam'a ve Müslimlere bir hayır ve menfaât gelmemiştir ve gelemez. Meğerki bunların efkârını tebdil etmek mümkün ola. Bu ise zannımca hemen hemen imkân haricindedir.

Tekayâ ve zevayâya gelince: Egerçi bu mektepler bazı büyük mütefekkirler yetiştirmiş olsalar da bunların efkâr-ı âliyeleri cühelâ-yı meşâyıh elinde tahrifât ve tahribâta uğramış ve netice itibarıyla Müslümanlara bir faydaları dokunmamıştır.

Kerâmetleri mütevatir olan meşâyih-i kirâmın - mu'tekidlerinin zu'munca- istilâ-yı a'daya karşı hiçbir tesirleri görülmemiş ve Müslümanlar sanat-ı cengâverâne ve kabiliyet-i harbiyelerini gâib edince muharebe meydanlarında erenlerin efsanevî yeşil

sancakları ve yeşil sarıklı askerleri görülmez olmuştur. Egerki meşâyih ve dervişân softalar gibi efkâr üzerine o kadar bir tazyik icra etmemişler ise de bir başka nokta-i nazardan muzır olmuşlardır. Hevâ eyvah diyenler için dua'fâ-yı kelb ashabından mangırı çekmek kâbil olunca iş bu bilâ sermaye kâr u kesb-i inkişâf ederek tese'ül-i dervişâne revaç verilmiş, sa'y u amel-i millî terk ve ta'til kılınmıştır. Bu tezahürât-ı sakîmenin ahlâka nasıl bir su-i tesir hâsıl ettiği muhtac-ı izâh değildir. Çünkü meydandadır.

Esasât-ı-asrımıza göre cehilû ve nadânîyetten ibaret olan derviş nihâdlık, yüzde doksanını ihâtâ edecek kadar halkımıza sâridir. Miskinâne yani vakar ve haysiyetten arî bir tûr / tavır ve vaziyet, en büyük hakaretlere sefilâne tahammül, her şeyin Allah'tan geldiğini zu'm ile aslen neşb-i saâdete bulunmamak, bizde seciye-yi milliye-yi mahveden dervişliğin alâim-i mümeyyizesidir.

Seciyye ve ruhu öldüren fikirler bir milletin dimağına girer ise âkıbetinden cidden korkulmalıdır.

Bunlar pek aleni olmayanlardır.

Ya o kalleşlere, büyücülere, üfürükçülere ne demelidir ki bütün sanatlarını bir hükûmet-i mütemeddînenin gözü önünde dervişâne ve dervişliğe istinâden icra ederler ve asla muhâtab olmazlar….

Binâenaleyh diyebilirim ki Müslümanların tedenniyâtı avâmilinden ve evhemlerinden birisi de şu softalık ve dervişlik efkârıyenin ruh-ı milete sereyân etmesidir ve bu iki fâsılenin tesir-i muzırrı baldıran gibi- her vakit efkâr için bir semm-i katildir. O halde şübbân-ı münevverenin bu hususstaki cihâd-ı mukaddeste yekdiğerine mu'în ve nâsır olmalarını yeniden rica etmeyi bir vecibe-i dinîyye ad eylerim.

Yapılacak iş: Söz ile serd-i delâil ile iknâ ile bilfiîl numuneler irâdesiyle efkâr-ı muzlîme-i avamı tenvir etmek ve halkı bu manasız ve maksatsız muhafazakârlık ve atâlet çemberinden harice çıkartmağa çalışmaktır.

Halka diyeceğiz ki, altı yüz seneden beri softaları, şeyhleri, dervişleri dinlediniz! Ulemâ-yı hakikanın feryâdına irşâdına kulak asmadınız. Kazancınız bi't-tabiî hüsrândan ibaret kaldı ve bunu defaât ile ve bilfiîl tecrübe ettiniz.

Şimdi biraz da softalar ve şeyhlerin itikatsız dedikleri hakâyık-ı Kur'aniye dindarlarını, u'lûm ve fünûn ve efkâr-ı ahrarâne taraftarlarını dinleyiniz. Yine bağıra bağıra halka anlatacağız ki, değil Asya'ya çekilmek kutuplara kadar firar etsek Avrupalılar gibi ilmî ve tahlilî düşünmedikten Avrupalılar gibi makine vârî çalışmadıktan

ve nihâyet Avrupalılar gibi gayret etmedikten sonra orada da yakamızı bırakmazlar, mevcudiyet-i mukaddese-i millîye ve dinîyyemizi muhâfaza ettirmezler.

Muhâfız-ı şer' ve din olmak yegâne iddiaları olan softaların ve dervişlerin terbiye ve meslekleriyle dinî ve dindaşları muhâfaza edemediğimizi işte son ve pek acı bir tecrübe ile anladık. Bugün Avrupa'dan tard ettiler: fakat yarın dünya yüzünden kaldıracaklardır.

Ya Eyyuhe'l-Muslimûn artık yeter.

2.4. Softalık ve Dervişlik Meselesi

İctihâd gazetesinde neşrine cüretyâb olduğum "Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlân-ı Harb" unvanlı makâle-i âcizanemin sâik-i tahriri softaların veya meşâyıh ve dervişlerin şahıslarına karşı bir eser-i ibirâr veya adâvet olmaktan pek uzak idi.

Ben softalığın o sahte efkârı ve köhne itikâdına ve bu müessesenin usul-i ta'lim ü terbiyesine karşı ilân-ı muhâseme ve cihâd etmiştim ki, beni bu mücâhedemden men edecek hiç bir kuvvet tasavvur edemiyorum.

Dilim ağzımda ve kalem parmaklarımın arasında hareket ettikçe söyleyeceğim ve yazacağım, softalığın muzır addettiğim efkâriyenin bîrûh olarak yere serildiğini görmedikçe mühâcemeden vazgeçmeyeceğim.

Yirmi beş senelik bir tedkîk ve tetabbu'un neticesi üzerine verdiğim lâ yetezelzel ve kat'i karardır ki bana o makaleyi yazdırmaya cesaret vermiştir.

Açtığım münâkaşanın ehemmiyetini, kara kuvvetlerin zorunu pekiyi takdir edenlerdenim. Bununla beraber benim imân-ı kâmilim o sahte softa ve dervişlerin imân-ı zayıfından pek kavî ve pek yüksek olduğu için nihayet muvaffâk olacağıma da ümîdim pek kavidir.

İşte bu azim-i kati'ye zâferidir ki bana teşebbüs etmede rehber olmaktadır. Bir azme mukabele için ondan büyük bir azim ile mücehhez olmak lazımdır. Hâlbuki bu iki sınıfın azmi yoktur. Çünkü gâye-i âmâlı yoktur.

Benim ilk hedefu'l-herakâtım Memâlik-i Osmâniye dâhilinde ikâmet eden zavallı Müslümanları ebâtile perestiş etmekten kurtarmaktır. Bu kadar büyük bir 'azme mâlik olan bir lisanı susturmak için o lisanı kesmek lazımdır. Hamd-i bî pâyan olsun ki Müslümanlık o engizisyon edvârını atlatmıştır.

Şimdi gözü ilerde yani terakkî ve saâdettedir. Binâenaleyh erbâb-ı cehdi ve ictihâdın susturulması için bazı makâmât-ı âliyeye müraca'ât beyhûdedir. Ve bu müraca'ât ve ilticalar softalığın acz-i ma'neviyesini sarâhaten isbât etmektedir.

Ders vekâleti, hakikât feryatlarını boğmaya değil medrese-i nişinânın efkâr-ı mütefessihâlarını tazelendirmeye cehd eylese, şükrânımıza kesb-i istihkâk eder.

Î'tikadımca her iki manasıyla merhûme olan bu milleti yeniden diriltecek bir çâre kalmış ise, o da, âbâ-i dîniyye tanıdıkları iş bu kütle-i 'âcizenin, 'acz-ı 'ilmî ve idrâklerini ve noksan-ı fikir ve terbiyelerini milletin kendisine tanıtmaktır. Ve bana terettüb eden vazife, bu hakikâtı hiçbir ücret, hiçbir hususi maksat tahtında olmayarak, fî-sebîlillâh, beyan ve i'lan etmekten 'ibarettir. Ben de başka türlü hareket etmiyorum. Ma'hâzâ bütün efkârımı bir gazete sayfasında neşir ve ilân etmekle iktifa edib, zecr-ü şiddet isti'malini tesviye ile mesela: softaları sarıklarıyla boğmak veya evsafını tâdât ede ede bitiremedikleri cehennemlerden birine atmak ve dervişleri dâhi herkese sapladıkları şişleriyle dürtmek yolunu irâd etmedim.

Ben tarihten, vukû'âttan, deliller, şâhidler ikame ettim. Şâhidleri zorla çürütmek Abdülhamid mahkemelerine lâyık bir hareket idi. Bu burhânlarım ancak aleyhlerine daha kat'i burhanlar ikâmesiyle hükümden ıskât edilebilirler. Eğer Softalık iddi'â olunduğu gibi hür ve fazilet perver bir müessese ve benim kendisini ettiğim tavsiften başka bir şey olmuş olsaydı, müntesiblerinin başka türlü hareket etmeleri lâzım gelirdi.

Rûmeli'de kan gövdeyi götürür; Mushaflar yerlere atılır, cami'îlere hâçlar nâkûslar asılır, 'ismetler bekâretler hetk(rezil etmek) ve telvis olunur. Mazenne-i kirâmın sandukaları şîkest ve ahrak ve mezarları alt üst edilir. Dua'fâ kadınlar çocuklar tir tir titreşir iken asla harekete gelmeyen Süleymaniye ve Fatih mahfilleri, Bab-ı fetva aklâmıyla ders vekâleti ve menfaatlerine dokununca bir yeniçeri kıyameti ateşlemek usul-ı verâsetleri iktizasından olan softalık efkârı eğer çe bu defa öyle bir kuvveti elde etmiş ise de yine harekete gelmekten vaz geçememiş ve miskinâne ders vekâleti ma'rifetiyle bab-ı makamât-ı âlîyeye müracaattan çekinmemiştir. Bu suretle hür düşünmemize ve hürriyetle düşündüğümüzü söylememize mani' oldu sanmıştır.

Zihî tasavvuru batıl, zihî hayâl-i muhâl

Neye dönerse dönsün, İslam'ı ve Müslümanları kurtarmaya 'azmetmiş olan efkâr-ı ahrarâne sahipleri hiçbir kuvvetin zebûnu olmayacaklar ve kendilerine her tabakadan mu'în ve zahîr olan hür vicdanlı insanları bulacaklardır. Şimdi öyle 4444 defa okunmakla esasen kazanılmamış ve kazanılmak için hiçbir sınıftan hiçbir tabakadan sarf-ı mukadderet edilmemiş, bir zaferin du'â ile kazanılamayacağına halkı irşâd etmek bir vecîbe ve onu ihmal eiletmek bir cinayet iken, felâket-i ahire-i milliye üzerine bile bile bu te'sîr-i gafleti icrada devam etmek gafletlerin de fevkinde bir şeydir.

Yalnız du'âlar ve nüshalar[132] ile zaferler kazanmak kâbil olsaydı, Cenâb-ı Nebiyy-i Ekrem, en güzîde ve en mükerrem ashabını fedâ etmez ve Hazret-i Allah "Ve e'ıddû lehum mâsteta'tum min kuvvetin" [133] ayetiyle i'dâd-ı kuvveti emretmezdi.

Dualarla düşmanlara ihraz-ı galebe ve tefevvuk etmek evâmir ve sünen-i ilahiyeye mugayyir iken ve bunu bâb-ı meşîhat herkesten iyi bilmek lazım gelirken, Arapça duaları, bir beyanname-i resmi ile halka i'lan ve halkı ve etfâlı iş bu duayı 4444 defa vird etmeye davet etmek esâsen şîme-i gayret ve fedakarîyi hasbu't-terbiye, zayi' etmiş olan 'avâma tembellik ve gayretsizlik için yeni bir vesile-i teşvik olmaz mı?

İşte o duaların mekteplerde ve câmi'lerde lâ yenkatı' bağıra bağıra okunduğu sıralarda vazifesini îfaya mukadder olan Bulgar Erkan-ı Harbiye'yi Umumiyesi intizam ve fedakârlıklarına i'timât ettikleri 'askerlerinin bir hücûm-ı cebriyesi ile o müstahkem ve fakat beceriksiz ellerde bulunan Edirne'yi aldı ve şark ordumuzu Çatalca hatt-ı müdâfaasında çiviledi.

Keza vazifesi olmadığı halde, eclâfın ve dini muhâfaza etmek da'iyesinde bulunub dinin yalnız sözünü işitmiş olan cühele-i avamın homurdanması ile kadınların çarşaf ve peçeleri hakkında beyannâmeler neşreden Bab-ı Fetva o buram buram "İlk Visâlin Lezzeti" , "Zifaf Hatırası", "Sevgilimde Bir Gece" ve ilâ âhir..gibi Bin türlü perde birûnâne namlarla meydan-ı intişâra atılan ve okuyub yazmış hemen her bâkirin kütüphanesinde birer tanesi mevcut olan kitapların men'-i tab' ve neşri için neden hiçbir teşebbüste bulunmuyor.

'Acaba bu eserleri okuyan hanımlar ve hanım kızlar mı ahlâken sukût edebilir; yoksa peçelerini kaldırıp yüzü açık gezenler mi?

Zâten her işimizde başı bırakıb kuyruğu yakalamak bizim eski 'âdetlerimizdendir.

Bana kalırsa Bâb-ı Meşîhat halkı ilme, Sanayi'e, ticarete, zira'âte ve bu vesâitle kavi, münevver ve zengin olmaya müşevvik ahkâm-ı diniyyeyi hâvi beyannâmeler, emirler ıstâr buyurursa daha doğru ve daha vazife şinasâne hareket etmiş olur.

Çünkü işte bit-tecrübe sabit oluyor ki, kuru dualarla 'asâkir-i İslam muzaffer ve "küffâr-ı hâksâr" mağlub ve makhûr ve müdemmer olmuyor. Keza bir kadının açık yüzle gezmesi 'iffetini lekedâr etmediği gibi yüzünü sımsıkı örtmesi de o kadının 'ismetine pek

---

[132] Lüleburgaz Hezîmetinden Sonra Bab-ı-Meşîhatın kararıyla Her Nefere Ashâb-ı Bedir'in İsimlerini Hâvî Birer Nüsha Gönderilmişti. Hâlbuki Düşünülmedi ki (Bedir) de Muzaffer Olan Ashâb-ı Zîşân Emre 'Âdem-i İtâ'atten Dolayı Bizzât (Uhud) da Mağlub ve Perişân Olmuşlardı. Resûl-i Ekrem'in Şahâdetine İse Ramak Kalmıştı.

[133] Enfal, 8/60.

de dâl olmuyor. Du'alarla zaferler istihsâl edilmiş olsaydı orduların terbiye ve a'dâdı için o 'azîm müessesât vücuda getirilmez ve keza bir kadının muhâfaza-i 'iffeti için yalnız yüzüne bir perde çekmesi kâfi gelseydi 'ismetin kıymetini bilenlerce terbiye-i fikriyye ve 'ismet-i ruhiyye her şeye takdim edilmezdi.[134]

Zâten cereyan-ı hadisât kâfi zan olunan tedbirleri bilfi'il tekzip etmektedir. Şu halde bunun için diğer bir çâre düşünmek lazımdır.

Şevket-i İslamiye can çekişirken ve kendisini işfâ edecek serî' ve kat'î bir tedaviye muhtaç bulunurken koca karı 'ilaçlarıyla, tütsülerle, efsûnlarla tahlîs-i hayatına ümit var olmak ne kadar sersemliktir!…

Bâlâda zikri sâbık eden iki misali serdedişimiz, son zamanlarda resmen sabit olmuş softalık efkârı ve 'îtikadâtının numuneleri olmalarındandır. Yoksa sahâyif vakâyi'i karıştıracak olur isek bu husûsâta temas ve taalluk eden binlerce misaller bulunabilir.

Ma'ahazâ softalık mesleğinden yetişmiş ve din ve millete pek büyük hizmetler etmiş, gerek eskilerden ve gerek yenilerden birçok isimler sayabiliriz. Mesela padişahın hıyanetine karşı bir kaya gibi sert ve gayet metin davranan Eğri Fatih'i[135] Sa'adettin Efendi de bir softadan başka bir şey değil idi. Lâkin onun rûh-ı bülendi efkâr-ı serbâz-ı şimdiki softalarınkine hiç benzemiyordu.

Keza merhum Havâce Şâkir Efendi ile el-yevm ber hayat olanlardan Mahmud Esad Efendi'yi, Musa Kazım Efendi'yi, Fatîn Efendi'yi, Ahmed Mahir Efendi'yi, Hasan Fehmi Efendi'yi, Şevketî Efendi'yi ve diğer bazı ders-i 'âmm efendileri ve ilâ âhir… O ebrâr-ı ümmetden ve kendilerini her türlü tevkirâne şâyeste 'ulemâ-yı hakikîden biliriz.

İstiyoruz ki bütün sarıklı olanlar bunlar gibi ciddi 'amîk ve ceyyid düşünsünler. Tâ ki bu suretle sarık ve cübbe bugün olduğu gibi bir 'alâmet-i tevhîş değil bir nişâne-i fazilet olsun ve herkes onları hakiki bir muhabbet ile sevsin ve onlardan müstefît olsun. Bu ise hak ve hakikat aleyhine kıyam ile 'isyan ile değil, tahsil ile tevekkül ile çenber-i bî ma'nayı taâssubu parçalamakla ve nihayet serbest düşünmeğe cesaret-i ibrâz etmekle kâbil olur.

Kendilerinde pek â'lâ meziyetler gören softaları çürütecek bir vaz'iyyet daha vardır.

---

[134] Son Cevap Nâmı Risalemizde A'zamı Ulemâyı islamiyeden Musa Cârullah Hazretlerinin Tesettüre Âit Müddeamızı Müeyyid Beyanatı Vardır.

[135] Bence Eğri Fatih Padişah Değil, Saâdettin Efendidir.

Kur'an-ı 'Azimu'ş-şân'ın birçok ayetlerinde cihadın fazileti ile 'ulemânın vazifeleri ve mücâhidlerin mazhar olacakları mesûbatın derecesi beyan buyrulur. Softa efendiler bu evâmir-i celileden hiçbir zaman ta'ammi edemezler. Bir köylü bu gibi evâmir-i ilâhiyeden tamamıyla gâfil iken, Allah'ın bir mahlûku olan hükümetin gel! Emriyle geliyor ve niçin olacağını bilmeden gidip ölüyor. Hâlbuki hazreti Allah'ın evâmirine biz cahillerden ve iddialarınca biz i'tikadsızlardan daha ziyade vâkıf olan softa efendiler kendileri için: 'Ulema verese-i enbiyâdır ve 'ulema-yı İslam enbiya-yı Benî İsrâil gibidir; yollu medâyihi kabul ettikleri halde A-h (Allâh) yolunda din yolunda mübarek kanlarından kaç damla akıttılar.

İşte bir suâl-i muhîb ki cevabını bu taife-i şerîfenin büyük küçük kâffe-i müntesibesinden beklerim…

Yalnız da'va etmek fakât isbât-ı müdde'â edememek 'âdetlerinden olan softa efendiler hazerâtının ölmek istemediklerini, taraflarından vekâleten şurada beyân ediverelim. Fakat hiç olmazsa insâf etsinler de gazâ ve cihâd yolunda az açık ayaklarının tozlandığı veyâhut bir yaralı gâzi din kardeşine en hafîf bir hizmet edâ ettiklerini göstersinler. Mâdemki bu da mümkün değildir o halde sussunlar. Du'â sağlıklarına, nüshalara bedel - papazların yaptıkları gibi - her tabura kıyâfet-i 'ilmiyyesiyle ve müslih birer havace efendi muharib sıfatıyla dâhil olmuş bulunsaydı şüphesiz, kuvve-i mâ'neviyye üzerine, du'âlardan, efsûnlardan ziyâde te'sir yapar ve muhterem softa efendinin sarığının düşman kurşunu ile zedelendiği yerde bir tabur 'asker güle güle terk-i hayât ederdi. Fakât heyhât!..

Bâlâda mütale'âtın birçoğu dervişler hakkında da kâbil-i tatbiktir.

Evvelce de söylediğimiz vecih ile işin içine az çok felsefe karıştığı için dervişliğin ba'zı aksamı ve tabakâtında biraz hürriyet-i fikriyye var ise de efkârda bu serbâzlığa karşı hayatında bir miskinlik bir tembellik mevcut olduğundan dervişleri muâhezelerden kurtaramaz.

Dervişlik evvelleri hiç olmazsa sehâ ve civanmerdîden nişan veriyordu. Bugün o fazilet de tamamıyla mahvolmuştur. Saray gibi tekkeler felâket-i hazırâmızda, tahkîkatıma göre, hiçbir hasta, hiçbir yaralı kabul etmemiş, tekkelerin lokma ve mangırından hiçbir gâzi hiçbir mücâhit müstefît olmamıştır.

Hâlbuki tekiyyelere edilen bütün o mevhubât ale'l-ekser ciğeri on para etmez şeyhler ile 'ailesi efrâdına me'kul olsun diye terk edilmemiştir.

Hulâsâ, ben ve benim gibi düşünenler gerek dervişliğin ve gerek softalığın, vaziyet ve efkâr-ı hâzırasıyla, din ve millete hiçbir fâideleri olmayacağına kâil olduğumuz için yaşamak ve yaşatmak isteyen vatandaşlarımıza bu mekteplerden bu usul-ı terbiye-i fikriyyeden uzak durmalarını yeniden ihtâr etmeyi bir vazife-i millîye,bir vecîbe-i dînîyyeye addediyoruz.

Muhaliflerimiz haksızlıklarını tahkim için hangi vasıtaya müracaât ederlerse etsinler hiçbir te'sir hâsıl edemeyeceklerdir.

Zirâ şâirin:

"Beklediğim gelecek

Gelecek yükselecek,

Nurdân yaptığım kılıç

Zulmetleri delecek"

Feryâd-ı belîğânesi yavaş yavaş ve fakat emniyet ve kat'iyetle bütün vicdanlarda aksetmektedir ki tesirâtını da emin bir surette izhâr edeceğine şüphe edilemez.

2.5. Rü'yâ

Celâl Nûri Beg Efendiye:

Muhterem Efendim,

Dün gece â'lem-i menâmda, bir şahs-ı nûrânî (rûhânî değil) banâ size gönderilmek üzere âtîdeki mektûb-i tevdi' etmiş îse de ikâmetgâhınızı ve hangi diyârda bulunduğunuzu bilemediğim için (İctihâd)'ın vesâtâtına müracâ'at ettim. Vusûlünde. Beni haberdâr etmenizi ricâ ederim. Kılıçzâde

Oğlum Celâl Nuri Bek, size tebşîrât-ı âtiyyeyi musâra'eten tebliğ ederim:

1-Tay olunmuştur

2- Bütün şehzâdegânın ve sûret-i mahsûsede Veliahtların ta'lim ve terbiyelerine ziyâdesiyle i'tinâ edîlib, kendilerine bile fâideleri dokunmâyân o ma'hûd kûçükbaşların ya'ni zencîlerin ve hâdimlerin, telkinât-ı eblehânesinden kurtarılacaklardır.

Genç şehzâdeler 'umûmiyetle ordu ve donanmaya idhâl edilib orada tefeyyüz, tenevvür ve terakkî edecekleri gibi bu sûretle asil bir heyet-i zabitâne vücûda getirmek için bir esâs metin va'z edilmiş olâcâkdır.

Pespâyegân ba'demâ zâbit olamayacâklardır. Halkta müsâvât-ı tâmme olmadığından herkes yalnız huzur-u muhâkemede müsâvî olâcâk ve husûsât-ı ve ahvâl-i sâire de kendi tabakası dâhilinde cevelân edebilecektir. Bu suretle Türkiye'de dahî

tabakât-ı sınûf-ı ahâlî vücûda getirilerek esâslı bir teşkilat-ı medeniye-i milliye vücuda gelmiş olacaktır.

3- Verâset-i saltanât bir usûl-ı metîne binâ edildikten sonra gerek pâdişâh zamân ve gerek diğer şehzâdegân küfûvleri olân bir hânedândan - Müslüman olmak müreccehdir - bir kız ile izdivâc edecekler ve yalnız birer zevce-i meşrû'aları olûb resmen cevârî istifrâşından feragat edeceklerdir.

Padişâhlar Topkapu Sarayı'nda ikâmet edip Dolmâbahçe Sarâyı millet sarâyı ittihâz edilecekse de bunun da Çırâğân Sarâyı gibi toğmay-ı lehîb olmâmâsı için hükûmetçe mütebassirâne hareket edilecektir.

Diger sarâylar ve köşkler ve makâm-ı saltanata 'âit bütün emlâk ile ve hazine-i hümâyunda bulunân eşyâ ve mücevherâttan tarih-i olânları mûze-i hümâyunda tahsis edilecek dâireye nakil olunduktan sonra mütebâkiyesi 'alal-usûl ve tamâmen furûhat olûnârak hasılatın yekûnu mektepler inşâsına ve mu'allimlerin idâresi için varidât verecek a'kârteler mübâya'sına hâsr u ve tahsîs olunâcâktır.

4- Türkler, ahkâm-ı hakîkiyyeyi Kur'ân'iyyeyi son derece imân ile tevessül edib birtakım menkûlât ve isrâiliyyât yerine ma'kûlâtı ikâme edeceklerdir.

Meselâ hemen her yerde bulundurdukları (Tevekkeltü 'alallâh) levhalarının bâş taraflarına bir de ('Azmet) kelimesi ilâve edecekler ve binâların girişine (takana) astıkları (Mâşâellah) ve (Yâ Hâfiz) levhaları altına bir de herhângi bir sigorta kumpaniyyesinin levhâsını âsâcâklar ve yangından kurtulmak için kârgirhâneler inşâ, şehir ve kasabaların sokaklarını tevsi' vesâit itfâiyye teksîr etmekle berâber mahalle tûlûmbacılarını bir 'anane-i milliye gibi muhâfaza ve fakât her hâlde tensîk ve tanzîm edeceklerdir.

Her Türk hânesinin her ötesine yan yana iki levha asacâk ve bu levhaların birinde nûranî bir hat ile "İttihad-ı İslâm" ve diğerinde âteşîn bir hat ile "İntikâm" yazılmış bulunâcaktır. Mündericâtı ârtık bir gaye ve hedef-i millî olâcâk olan işbû iki levha: Mekteplerde, cami'lerde, kışlâlarda, sokâklarda, meydânlarda, kahvehânelerde ve hulâsa her yerde duvarlara ta'lik edilmiş olâcâktır.

5- Her Türk son sistem bir mâvzer, bir sandık fîşek, numunesine tevfîken birtakım askerî elbisesiyle sâir levâzım-ı seferberîyyi dâimâ hazır bulunduracâk ve bunları ihdâr ve ikmâl etmemiş olânlar teehhülden, işten ve cenâze merâsiminden mahrûm kalıp a'ile-yi Türkiyyeden nev'imâ tard edilecektir.

Her mahallede mektebe gitmemiş veyâ gidememiş olân yaşlılar için 'amelî ya'ni ağızdan öğreten mektepler açılâcâk ve yine her mahallede birer endâht salonu ve meydanı

vücuda getirilüb cum'a günleri orada herkes 5-10 fişek ihrâkına mecbûr olâcak ve senede iki defa müsâbaka icrâ olunacaktır. İş bu müsâbakalarda on kurşunu hedefin birinci dâiresine isâbet ettirenler bir nişancı madalyasına mâlik olacak ve o nişâna hâmil olanlara karakollardaki nöbetçiler tarafından resm-i ta'zim icrâ olûnacâktır.

Kezâ at yetiştirmek, ata binmek, yüzmek, güreşmek vesâir idmân harekâtına son derece ehemmiyet verilib kızlarımız dâhi bu idmân hareketlerine devâm ve iştirâk edebileceklerinden 'inde'l-hâce meselâ Almanya'da olduğu gibi tatbikât-ı harbiye için kendi civarlarına ordular geldiği zaman esb-i süvâr olan iş bu latîf atlılar süvâri keşşaflarına rehberlik edib ordunun ta'lim ve terbiyesine ve bi'l-netice fevz ve zaferîne iştirâk edeceklerdir.

Memlekete icab eden fişek ve tüfekleri yetiştirmek için tevsî' edilen i'mâlât-ı harbiyye fabrikaları gece ve gündüz çalışâcâklardır. Bütün bu işlere, pek başka bir vukûf ve küşâyişle iş görmeye başlâyacâk olân harbiye nezareti tarafından ta'yin edilecek 'azimkâr zabitler nezâret edeceklerdir.

Osmanlı imparatorluğu dâhilinde ikâmet eden her Müslüman, İslam'ın şartı kaçtır? Suâline, altıdır! Dedikten ve ma'lum olan beşini saydıktan sonra, altıncısı, bir tûfek, bin fişek, dâimî ve tâze ve üç günlük idareye kâfi bir torba ekmek sahibi olmaktır! Cevâbını verecektir.

6- Mevcut âkmeşe fabrikaları tevsî' ve yenileri küşâd edilib hazret-i pâdişâh ve hânedân-ı saltanattan i'tibâren bütün nazzâr, â'yan ve meb'ûsân a'zalarıyla ordu ve donânma erkânı ve ümerâ ve zabitâne-i ve kâffe-i me'mûrun, efrâd-ı askeriye ve fabrika 'ameleleri, resmî ve husûsî mekâtib talebe ve mu'allimîni iş bu fabrikaların ma'mulatından giymeye mecbur tutulacaktır. Ahâli dâhi gerek gazeteler ve gerek salifu'z- zikr amelî mektepler vâsıtasıyla irşât ve teşvik edilib emti'âyı dâhilenin sürümü teksir edilerek milel-i sâirenin medâr-ı kuvvet ve muknitleri olan servet-i millîye tezeyyüd edilecek ve kadîm Hıristiyan Bizanslıların millî serpuşu olan fes kâmilen def edilib, yeni bir serpuş-u millî kabul olunacâktır.

Askerlerin başlarına giydikleri kalpâklar ve kabâlâklar dahi tebdil olunub ecdadımızın kullandıkları miğferlere müşâbih ve fakat zamân-ı hâzır nezaketine muvaffak bir siperli miğfer serpuş-ı askerî ittihâz edilecektir. Bu suretle efrâd-ı 'askeriyye harb zamanlarında yağmurdan veyâ ziyâdan dolâyı âteşi kesmeğe mecbûr olmâyâcaktır.

7- Kadınlar diledikleri tarz ve biçimde telbîs edib yâlınız israf etmeyeceklerdir.

Polisler, softalar ve sûret-i mahsûsada arabacı mekûlesi kesân ile evbâşânın, kâdınların tarz-ı telbislerine, çarşaf ve peçelerine kat'iyyen müdahaleye hakkı ve salâhiyetleri olmayacağı gibi şeyhulislâm efendiler hazerâtıda çarşaflara dâir beyannâmeler imlâ ve imzâ etmeyeceklerdir.

Polis, kadınlar işine, ancâk ve ancâk münasebetsiz ve âdâb-ı 'umumiyeyi muhal ahvâli vuku'unda müdâhale ve fakat iş bu vazife-i kanunîyelerini kemâl-ı nezâketle îfa edeceklerdir. Erkekler kadınların ehemmiyetini takdir edib onlara hürmet ve ri'âyet edecek ve hele hiç kimse, dünyanın memleketimizden mâ'adâ hiçbir yerinde mevcut olmayan, kadınlara karşı harf-ı endâzlık ve taşkınlık rezâiline devâma cüret edemeyib yollarda, vapurlarda, trâmvay vesâir merâkib-i berriye ve bahriyyede hanımlara kemâl-i ihtirâmla yol verecekler ve şâyet bir kadın ayakta kalmış ise derhâl ona yerlerini vermeğe müsâre'at edib bu savtla vazife-i insaniyyete ve hisssiyat-ı 'âciz nevâzilerini izhâr edeceklerdir.

Kadınlar vatanın en büyük velî ni'meti 'ad edilib kendilerine o yolda mu'amele edilecek ise de kadınlarımız dâhi bunlardan şımârub kâbârmayacâklar ve bil'akis bu gibi mu'âmelât-ı insaniyetkârâneye lâyık mütemeddin ve zarîf mahlûklar olduklarını fi'îlen isbat edeceklerdir.

8- Kızlar ve kadınlar ba'demâ tesettür etmeyecekler ve velileri refâkatlerinde oldukları halde gerek yaşlı ve 'âlim erkekler ve gerek hem sin ve küfüvleri olân delikânlılar ile edîbâne görüşüb hayat-ı u'mûmiyeye karışacaklar ve bu suretle sa'y ü ve 'amel-i millî ve vatanî husûsunda hisselerine isâbet eden kısmı icrâ edeceklerdir.

İşte bu suretle, herkes için gördüğü, tetkik ettiği, beğendiği bir kız veya kadın ile teahhül etmek fırsat ve sühûleti vücuda gelmiş olacağından geçimsizlik ve hane dirliksizliği mümkün mertebe ortadan kalkarak şeri'at-ı Ahmediyenin bahş ve imkân buyurduğu hakk-ı talâkın ibtizâlen isti'maline mahal kalmayacak ve yalnız zarurî ve elzem olduğu zaman isti'mal edilecektir.

Bu suretle hanımkızlarımız için azâb ifkin olân o ma'hût görücülük a'det-i gayr-i mergûbesine de hitâm verilmiş olâcâktır.

Hanımkızlar için diğer mekâtibden ma'adâ bir de tıbbiye mektebi küşâd edilerek arzu edenler orada tahsil edecekleri gibi diğer hanımkızlar ve hanımlar da orada hilâl-ı ahmer hıdımâti için hasta bakıcılığı ve hüsûsât-ı sâire ta'lim ve tedris edilecektir.

9- El-yevm birer menba' a'tâlet olan tekâyâ ve zevâyâ mebâni-i u'mumiyye ve hayriyyeye bi't-tahvîl, mâvudu'a lehine sarf olunmayıb yalnız evlâd-ı meşâyihe bâd ü

hevâ me'kul ittihâz olunan varidât ve mahsûsatı kat'i ve ma'arif bütçesine 'ilâve olunacaktır.

Meşâyih meyânında 'âlim ve fâzıl olanlara birer ve kayd-ı hayat şartıyla ve fakat mekteplerden birinde mu'allimlik etmek kaydıyla tahsisât verilecektir. Diğerleri ya'ni cahil olub da sermayesi babadan kalma birkaç mîrî kelimât ve ta'birattan ve (hu, eyvah erenler) demekten 'ibaret olan ve şimdiye kadar halkı fikren ve 'ilmen ızrâr edenlere hiçbir şey verilmeyerek çalışıb kazanmaya mecbur tutulacaklar ve bunlardan (nefis etmek) kalleşliğiyle ötekini berikini dolandıranlar cezâya çarptırılacâklardır.

10- Hâl-i hazır medreseleri ilgâ edilib Süleymaniye Medresesi yerine Kolej du Frans tertibinde gayet mükemmel bir 'ulum-ı Edebiye Medresesi ve Fâtih Medresesi yerine ise Ekol Politeknik tarzında diğer bir müessese-ti 'âliye vücuda getirilecektir. 'ulûm-u âliye ve 'âliyye bu mekteplerde ve dârülfünunlarda tahsîl olunub hâl-i hâzır medreseleri ilgâ olunacak ve mekteplerde softâlara şimdiki medreselerde olduğu gibi birer oda verilmeyib dünyânın her tarafında olduğu gibi nezâret âltında bulundurulacâklar ve kendilerine muntazam ta'âm, elbise, hizmetçi, yatâk, ma'âş verilecektir. Softalar derse çalışırken rakkas gibi artık sallanmayacaklar ve hele köy ve kasabalarda yaptıkları gibi mel'amın önünde behâim asâ boylu boyuna uzanıb ders dinleyemeyeceklerdir.

11- Sârık sârmak ve cübbe giymek yalnız 'ulamâ-yı kirâma tahsis edilib mekâtib-i âliye-i dinîyeden şehâdetnâmesiz olanlar ve tefsir ve hadis-i şerif ile sâir 'ulûm-ı dinîyeden bî nasib bulunânlar sâlifu'l-arz kisve-i 'ilmiyyeyi iktisâ edemeyeceklerdir.

Bu sûretle sarık ve cübbe bir 'alâmet-i fazıla ve 'irfân-ı ad olunarak erbâbına karakollar tarafından resmi ta'zîm-i icrâ olunacaktır. Efrâd-ı 'askeriye bu muhterem fezâliyye selâm vermeden geçemeyeceklerdir.

Mekteb-i mu'allimleri ancak bu gibi 'âlim-i hakîki efendilerden biri olduğu halde sarıklı bulunabileceklerdir.

Ahâlînin zî 'ulemâyı taklîden başlarına doladıkları sârık tarzında paçâvralar, kirli ve müstekrah bezler kâmilen ve polis ma'rifetiyle men' edilecektir. Mekâtib-i i'dâdiye ve daha yukarı mekâtib me'zunları arzu ettikleri takdirde sakal salıverebilecekler ve efrâd-ı nâs'tan sakal uzatanlar derece derece resme tâbi' tutulacaklardır.

12- Evliyalara nezirler men' edilib bu gibi teberrü'ât donanma ve müdafaa-i milliye cemiyetleri kasalarına girecektir.

Zîra evliyaların bu gibi nezirlere ihtiyaçları yoktur; onlar 'indehû merzûkturlar ve havf-u hüzünden berîdirler. Şer-i şerifin sadaka verilmesine cevaz gösterdiği bîçaregân

ve ma'lulîn ise te'sis edilecek daru'l-âcizelerde yine kendilerinin yapabilecekleri işler gördürülmek şartıyla ittifâk ve iskân edileceklerdir. Ortalık zül sual ve meskenetten tamâmen tathîr edilip Müslümanlara 'izzet-i nefsin ne olduğu öğretilecek ve bu suretle " El izzetu lillâhi ve lirasulihi ve lil mü'minîn" Hükm-i şerifi tecelli edecektir.

Herkes mükâfat ve sa'y-u verzişini alacak, izbandut gibi herifler şunun bunun kesesinden bedava geçinemeyeceklerdir. Yapılacak bütün hayrât ve hasenât vâcibu'l-vücûd hazretleri namına yapılıb şuna buna atfedilmeyecektir.

Herkes metaâlib-i maneviyesini Allah'ına arz ve Hazret-i Peygamber'in şefâ'atinden başka hiç kimsenin yardım ve şefâ'atini istemeyecektir.

Okuyucular, üfürükçüler, isteme bağcılar ve ilah… Kâmilen tenkil edilib istemeye dûçâr olanlar behemehâl sülfâtı içmeye mecbur tutulacaklardır.

Din, mezhep, akıl, mantık, tabâbet, medeniyet, insâniyet ve bunlardan ibaret olan İslamiyet için şâyan olan - yemiş çarşısı meydanlığındaki - o mahut, pis, murdar, müstekrâh resmî ve 'aleni başa okuyucular oradan def edileceklerdir.

Yeni cami'i şerif civarında birtakım matbu' ve sahte ve şeri'ât-ı mutahharamız için bir hakâret-i mahza olan, o bitmez tükenmez bıçak kesmez, kurşun delmez, bin derde deva nüshaların füruhâtı men' edilib, bunların yerine efrâd-ı askeriye ve 'âvam-ı halka o nüshalardan daha müfîd daha hıfz edici risaleler her cum'a günü hükümet tarafından ve tesis edilecek, "Tenvir-i Efkâr-ı Millet" cem'iyetleri tarafından meccanen tevzi' edilecektir. İşbu risaleler suret-i mahsûsada herkesin anlayacağı bir tarz-ı beyanda olacaktır.

13- Belediyeler, ekli ve şerbiyyeye 'ait mevâdda ve beldenin sıhhatine, nezâfet ve tahâretine son derece dikkat edib ahaliye de öğretecek ve mukarrarât-ı nafi'âsını tav'an ve kerhen ahaliye kabul ve icra ettirecektir.

Artık fa'aliyete gelmiş olan ahali için fâidesiz ise de mahzadır hatır ettirmek için "koşunuz, acele ediniz, durmayınız" gibi levha şuraya buraya ta'lik edeceklerdir.

14- Fırkalar ve cem'iyetler ba'demâ hükûmet işleriyle uğraşmayıb bunları ehil olanlara terk ederek kendileri, donanma, müdafa'a-i milliye, ma'ârif-i umumiye, hıfz-ı sıhhat-ı 'umumiye gibi mesâil ile iştigal ve meslek-i siyasîyelerinin ta'kib ve tatbiki meclisteki fırkalarına terk edeceklerdir.

15- Ahâlinin ahkâm-ı şer'i şerife mugayir birçok mü'tekadâtı tashih olunup, mesela (elkana'âtu kenzun lâ yufnî) hadis-i şerifinden maksat softaların ve cahil meşâyihin öğrendikleri: (Canım dünya fani değil mi ya? Aza kanaât edib cem'i mal

etmeyiniz. Ahirette o altınlar hep derinize yapışacaktır.) yollu yâveler ve (sa'y ile meta'-ı mûr yığma, ceht ile azab-ı gör yığma.) gibi şa'irâne maskaralıklar olmayıb, insanı mesut ve bahtiyar olmak için çok çalışmak ve namuskarâne kazanmak ve fakat ihtiyacâtını taklîl edib israf ve sefâhatten sakınmak ve mükâfât-ı sa'yü ve ameli olarak kazandığını tasarruf edib biriktirdiği paralardan 'inde'l-hâce menâfi'î 'umumiye-i vatan için sarf etmek demektir ve kana'âtten taleb olunan netice de budur demek olduğu anlatılacak ve diğer husûsât ve evâmir dahi bu yolda tefsir ve tebliğ edilib meşâyih ve dervişânın veya softaların, nassı idlâline müsa'ade edilmeyeceği ve bihususu'l husus kara cahil şeyhlerin [al fakru fahrî..: fakirlik övüncümdür] hadis-i 'âliyesini yanlış tefsir ederek halkı sa'y ü 'amelden ve fakrın yani onların itikâdınca züğürtenin hasmı olan nezâfetten men' ettikleri için [kâde'l-fakri] hadis-i şerifi Türkçe tercümesiyle beraber levha halinde boyunlarına asılarak bu veçhile fakr ve zarûretin 'indallah ne kadar menfûr bir vaziyet olduğu halka i'lân edilecektir.

16- Diğer devâir ve nezaretlerde olduğu gibi Daire-i Muâlla-yı Meşîhatte dahi tasfiye ve tensîkât-ı kâmile icrâ ve hele de'avâ-yı şer'îyye-i ömrü bir sür'at ve kat'iyet ve 'adaletle rü'yet olunacaktır. 'Ulemâ-yı rüsûmun kemal-ı cehlinden ve tacdârânın tamam-ı istibdâdından dolayı asırlardan beri mesdûd kaldığı iddi'a edilen bâb-ı ictihâd yeniden açılacak yeni tefsirler ve yeni ictihâdlar meydana konacağı gibi Kur'an'-ı 'azimu'ş-şân ile beraber ehadis-i şerifenin sahihleri Türkçeye tercüme ve ba'demâ hutbeler Türkçe ve ihtiyac-ı 'asra göre îrâd edilecektir. Ahkâm-ı şer'îyye ve şe'âir-i İslamîye Müslimlere olduğu gibi telkin ve mesela hacca gitmekten maksat, kızgın kumlar üzerinde yalın ayak ve kavurucu bir güneşin altında başı açık gezmek ve taşlara yüz ve el sürmek olmayıb ancak Cenâb-ı Hakk'a karşı vazife-i ubûdiyeti ve Hazret-i Nebiyy-i Ekrem'e karşı kemâl-i ta'zimi îfa etmekle beraber zımnında Müslümanların birbirini anlamaları ve birbirinden haberdar olmaları ve birbirini görüp teşyîd-i râbıta-i uhuvvet ve müdâvele-i efkârıyla müzakere-i umur-ı millet kaziye-i mu'tenası olduğu efhâm edilecektir.

İşte bundan sonra hacca gidenler cidden hacı olduklarına kâni' olacaklardır.

17- Ordu ve donanamaya ita'at, inzibat, ma'lumat girecek ve harbiye nezareti mesela, yalnız resmi ta'zim için senede birkaç defa - menakısa ilanları verir gibi - beyannâme neşir edib gülünç olmayacaktır. Harbiye Nezâreti artık, tamamen kâni' olacaktır ki bütün ordu umûru yalnız emir vermekle değil evvela öğretmekle ve sonra verdiği evâmiri takib ve icrâ ettirmekle kâbil olabilecektir. Zabitân dahi dargınlar gibi birbirine selam vermeyerek uhuvvet-i hakikât-ı askeriyeyi irâ-i edecek surette gerçekten

muhibbane selamlaşacaklar ve erkân-ı harb ümerâ ve zabıtânı o sahte azametleri terk edib resm-i temennâ hususunda herkese numune-i imtisal olacak ve bu babda istâr ettikleri müzekkereler müeddâsına evvel-i bî evvel kendileri ita'ât edeceklerdir.

Orduda her şeyden evvel temizliğe î'tina ve bu da birçokları tarafından gâyet 'âdî görülüb fakat büyük bir ehemmiyeti olan tıraş olmak ve saçlarını taramaktan ibtidâr edecektir. Orduda erkân, ümerâ, zabitân, efrâd her gün muntazaman tıraş olmaya mecbur tutulacaklardır.

18-Mezâhib-i muhtelife söz sâhibleri, 'akdedecekleri samimi bir ictima'da tevhîd-i fikri ve maksât ederek, yeniden bi'l-ictihâd, tamamıyla yeni bir mezheb kabul edilecek ve iş bu mezheb umûmu memâlik-i Osmâniye ve İslâmiyyeye hâlife-i İslamı hazretlerinin emr-i şerifiyle, ta'mîm ve i'lan edilib, bu veçhile Müslimler arasındaki mezheb şikâkı ref' edilerek mâ'nây-ı ma'kuliyle gâye-i 'umûmi olan ittihâd-ı İslam kaziyesinin husûlü tasrih edilmiş olacaktır. İş bu mezhebin hâvi olacağı ahkâm-ı cedîde ve ceyyide Müslümanların iktisâden ve ictimâen terakkilerini kâfil olacaktır.

19- Şimdiye kadar mefkûd olân bir Osmanlı lügâtı kitâbı memleketin lisaniyyûn ve ediplerinden müteşekkil bir heyet-i 'âlime ve fâzıla tarafından te'lif edilecek ve fakat bugüne kadar Türkler'in 'âdetâ şi'ârı olan "yavaş yavaş" tabiri lisân-ı ümmetten kat'iyen ihrâç edilecektir.

Lisân, Osmanlı lisânı olarak muhâfaza edilib lisânen Tûrâna 'avdetten sarf-ı nazar edilecektir. Osmanlı lisânı kendine mahsus bir lügat kitabına mâlik olacağı gibi yine kendine mahsûs sarf ve nahvi de olacaktır. 'osmanlıca öğrenmek için hiç kimse Osmanlıca'nın ihtiyacından fazla 'arabî ve Farisî tahsiline mecbur olmayıb eğer bu lisanları tahsile heves edenler bulunacak ise bu arzuları mahza o iki lisanda tetkikât ve tetebbu'âtta bulunmak için olacaktır. Osmanlı dilinde müsta'mel ne kadar kelimeler, terkibler, kâ'ideler varsa, hangi lisandan alınmış olursa olsunlar, Osmanlıca'ya mâl edilecektir.

Meselâ, temettu' kelimesi osmanlı telaffuz ve hâcesâsı mûcibince " temettû " şeklinde yazılabilecek ve etfâl-ı sağire mekâtib-i ibtidâiyyede lisanlarını serî'an öğrenmek için büyük bir suhûlete mazhâr edilmiş olacaklardır.

20- Osmanlılar hükûmetten hiçbir şey beklemeyecekler: yollarını, köprülerini, limanlarını, şimendiferlerini, kanallarını, vapurlarını, fabrikalarını kendi teşebbüs ve fa'âliyetleri ile vücûda getireceklerdir.

21- Ramazân aylarında ve diğer mübârek günlerde, cam'ilerde halka verilen va'az u ve nasîhatlerde vâ'izliler i'tiyâd ettikleri veçhile halkın lisanında söylemeyecekler ya'ni, câhil ve fâsidü'l-ahlak olan insanların mutlakâ kendi lisanlarından anlamak şanlarından olduğu ve bu da el-yevm ziyâde sövüb sayan cerâid ile bin türlü isimlere hâvî yâldızlı ve mündericâtı zehirli olarak meydân-ı intişâra konulan kitapların sürümünden anlaşıldığı cihetle onlar için, 'akla gelen ilk usul-i hitâbet bu olacak ise de fırtınaların havayı tashih edeceği iddiası gibi bu muhârebe ve felâket fırtınası biz Türklerin ahlâkını tashih edeceğinden bâlâda beyan-ı sebk ettiği vech ile vâiz efendiler halkın bugünkü lisanında söylemeyecek ve belki, yeni iktisab ettikleri ahlak-ı fâzılaya çespân-ı nezîh bir lisan ile idare-i kelam edib: halkı dileklerine göre sağ taraflarında ırmakları coşan ve eşcâr ve nebât-ı fürûzan ve derunlarında herkese dilediği kadar verilecek olan hûri ve gılman ile müzeyyen ve şâşâ feşân hadâyik-i canâne veya sol taraflarında müthiş alev ve dumanlarıyla tüten ve sami'a çâk iniltileriyle kaynayan cehennem kazanlarına atmayacakları gibi vakitlerini de geyik veya güvercin hikâyeleriyle veyahut kendilerinin dâhi anlamadıkları birtakım derin mebâhisle imâte ve imrâr etmeyecekler ve belki halka âdabu ve erkân ferâiz ve sünnetten sonra vatanperverlikten, fezâil-i sa'y ü ve 'amelden, tasarruftan, namuskârane kazançtan, hüsn-i ahlaktan yekdiğere uhuvvet ve muhabbetten, ittihâd-ı İslamın ehemiyyet ve kutsiyetinden ve bahusus'ul husus ı'dadı kuvvetten bahs edeceklerdir.

22-Senelerden beri tâ'dil ü ve ıslahını arzu ve defa'larla i'lan edib de kimsenin kulağına îsal edemediğiniz o mâhûd "ıslah-ı kavânin" kaziyyesi tam ihtiyac-ı zamana göre ta'dil ü ve ıslah olunub, arazi vakıf kanunları cümlesine takdim ve bu meyanda ta'dadını zâid gördüğüm birçok ilkeler ve iyi işler dahi istihsal ve temin edilmiş olacaktır.

Müştakınız timsal-i emel

Celal Nuri Beg Efendi'nin cevabı.

2.6. Kılıçzâdeye

Rü'yânızı gördüm. Hayırdır İnşallâh. Muabbirleri ortadan kaldırmağı düşünmemişsiniz. Onun için bendenizde bunlardan birisine gittim. Rü'yanızı ta'bir ettirdim. Bu işte hayır var dedi. Mâdemki böyle rü'yalar görülüyor, bunun ardı gelecek, cevabını verdi. Emin olunuz bu rü'ya mi'deden gelmiyor, rü'ya-yı sâdıktır. Bende böyle 'âlem-i mâ'nâda gezer isem elbette netice-i müşâhadâtımı size yazarım. Bâkî "timsâl-i emel" hazretlerinin ellerinden öperim. 'Azîzim efendim. Celal Nuri.

2.7. Kadınlar ve Makâtibi İbtidâiyye Mu'allimleri

İşte bir millete yeniden hayat verecek iki mukaddes kuvvet… Fi'l-hakîka bir millet yoktur ki, bu iki kuvvetin haddi-i terbiyetinden çıkılmadıkça mevcûdiyet-i milliyesini bir 'ömr-ü ta'vil ile idâme etmene muvafık olâbilinsin.

Vatan ve millet ne demek olduğunu zâten tanımış bir genç vâlide ile yine o hakiki cihân kıymete vâkıf ateşîn ve genç bir iptidâi mektebi mu'allim veya mu'allimesi kadar efkâr-ı milleti tenvir edecek diğer iki nûr-ı ilâhi yoktur.

Esasen bir milletin ihyâsı babalardan değil çocuklardan başlar. Nesğ-i hayat bahş-ı teceddüt, bir çocuğa vâlidesi kucağından i'tibaren katre katre akıtılmak lâzımdır.

Hâl böyle iken, biz Türkler bu iki kuvveti, nûru ihmâl değil 'adetâ tahkir ve tezlîl ettiğimiz için kendilerinden istifâde ve istinâre etmesini bilemedik ve bilemediğimiz için işte böylece mahrûm-ı emel, münkesiru'l-hayal ve nihayet perişân diyâr olduk.

Ma'ahâzâ bizim nazarımızda bir kadın yalnız bazı âzâsı yenilmeye yarar iştihâ âver bir mahlûk, keza bir mekteb-i ibtidâ-i mu'allimi halk nazarında dâimâ 'alamet-i tezyif addolunan bazı evsafa muzâf olunmaktan ileri geçmedikçe ve hulâsâ, milletin bu iki unsur-ı âli, mukaddes ve mübeccel milel-i sâire nazarındaki mevki'-i ibcâl ü tekrimine îsal ile onları o yolda mazhar-ı ihtirâm ve nihayet vatanın bu iki uzv-ı muhteremine, vazifelerinin ifâsını teshîle medâr olacak mu'aveneti ibzâl etmedikçe; terakki edeceğimize inanmak pek saf dillik olur.

Bir terakkî vücuda gelse bile sûrîdir, zahîridir, nakş-ı ber'âbdîr, taklittir, kalıbtır.

Bu müdde-i'yâtı derece-i sübûta îsal için Avrupa'nın büyük milletlerini değil, bize rakip olan küçük milletlerini bâhusus şu afacan- hani ya vaktiyle bizim çobanlarımız olan! – Bulgarları tetkik etmek kifâyet eder.

Bundan otuz beş sene mukaddem, ya'ni 'osmanlı-Rus muharebesi esnasında Rusya'nın seyf-i himmetiyle yarılan 'osmanlı meşîmesinden çıkarılan cenîn Bulgaristan, 'âlem-i şühûda va'z'-ı kadim eylediği zaman cehâlet ve sefâlette bizim ile müsâvi ve hem'inân idi.

Çalışkan Bulgar çobanları, otuz beş sene zarfında, tembel müctenibu't-tahsil, müteneffiru's-sa'y ü ve 'amel, 'add ü ve teceddüd, perestişkâr-ı menkûlat-ı batıla, biz, efendi Türkleri, 'ilmen, sınâ'aten, zirâ'aten, iktisâden ve hatta edeben ve ahlâken pek ziyade geçtiklerinden sarf-ı nazar fakat şu babalarımızdan miras kaldığını da'va

eylediğimiz mezâyat-ı askeriye hususunda dâhi bir ay içinde bizi mağlub ve rüsva-yı ‘âlem etmekle geride bıraktıklarını pek parlak bir surette isbat eylediler.

Mustafa-yı Salise hazretlerinin büyük Frederik’ten sorduğu gibi - biz de Bulgarlardan esbab-ı tefevvuklarının sırrını sorar isek alacağımız cevap şudur:

2.8. Kadınlar ve Mekâtib-i İbtidâiyye Mu’allimleri!

Fi’l-hakîka tahkikâtımızı teşmil eder isek görürüz ki Almanya, Japonya, Amerika ve hulâsâ dünyanın bütün milel-i münevvere ve müterakkiyesi mahza bu iki kuvvetin hüzme-i nevvâr ve feyyazında yeniden dirilmiş veya o sayede tekemmül ve tevsi’ eylemişlerdir.

Prens Bismark Prusya’nın o ‘azîm muzâfferiyetleri akabinde “Bu zafer sizindir.” sitâyişiyle Prusya mekâtib-i ibtidâiyesi mu’allimlerini taltif etmedi mi?

Prusya’nın muhbîsi ad olunan Şıtayn, Prusya’yı iptidaî mekteplerin teksiri ya’ni ma’ârifin ta’mimi sayesinde bugünkü derece-i ‘azâmetine is’âd etmedi mi? Japonlar için de iş böyle olmadı mı?... İşte bütün bu nukât ve nükâtı biz çelebilerden ziyâde büyük bir nüfuz-u nazarla ihâta, takdir ve derhal tatbik eden kaba Bulgarlar evvela kadınlarını mâder-i vatan ve ‘aynı zamanda bunlar içinden kabiliyetli olanlarını mu’allime sıfatıyla seçtiler ve yetiştirdiler ve bu latif ve musâhhar ketibe-i nüvvârı kendi memleketlerinden ma’ada bizim müteveffâ Makedonya’mızın bile o ücra ve insan yaşayamaz zân olunan vahşi köşe ve bucaklarına, iki evli köylerine varıncaya kadar gönderdiler ve oralarını tenvir eylediler…

Bu genç mu’allimeler o kadar dilber, o kadar genç, o kadar zeki idiler ki bunların sabahtan akşama kadar iki kalın kafalı Bulgar çocuğunu yola getireceğim diyerek uğraşmalarını görmek cidden merhametini mûcib olur, insan bu zarif mahlûklar için bu üzüntülü işlerden dolayı bir rikkât-i ‘amîka ve me’a hâzâ haklarında bir hissi takdir dahi duyar idi.

Hâlbuki o genç kadın, rûhuna damla damla akıtılmış olan bir ideâlin âşık-ı şeydâsı olarak, bizim pek üzüntülü ve mûz’îc bulduğumuz o vazifeyi kemâl-ı aşk ve imân ile ifa ediyor ve nihayet ne için öleceğini pek güzel takdir eden, bizim nazarımızda hunhâr bir komitacı, fakat kendi nazarında vatan için bir mücâhid-i fedâkâr yetiştirdiğine kana’at-ı tamme ile imân ederek bununla mağrur ve müftehâr oluyordu.

Tali’siz ve bedbâht Makedonya’mızın o bitmez ve tükenmez fecâyî’i içinde - mesela bir müsademe esnasında- tahlis-i garîban etmekten kat’-a ümid etmiş on altı on

yedi yaşlarındaki çocukların büyük bir itidâl-i demle, o ebediyyen affetmemek için yemin etmiş oldukları biz Türklere hayyen teslim olmuş olmamak için, tabancalarını birbirlerine tevcih ederek intihâr ettiklerini görenlerin, emel ve vatan için, hayatın bu en tatlı çağını feda etmek hareket-i ‘ûlviyesi karşısında titrememeleri ‘adîm idi.

İşte Bulgarlar, bu yenilmez a’zimlerinin feyziyledir ki, bir padişah-ı fa’âl ve ‘akîlin zir-i idaresinde hem vatanları dâhilinde otuz beş sene gibi cüz’i bir müddet tarafında bir asırlık terakkiyât-ı mühimme vücuda getirdiler, hem de bizim zararımıza olarak, mefkûre edindikleri büyük Bulgaristan’ı vücuda getirdiler. Yani bizim mağlubiyet-i hüsrânımıza karşı ‘âkıbet-i kâmran ve şâdan oldular!...

Eğer istifade etmesini bilebilecek isek bizim için Bulgarlardan iyi numûne, vakâyi-i hazırânın safahatından büyük bir kitab-ı istifâde olamaz

Birçok yerlerde söylediğimiz gibi yine tekrar ederiz ki, memleketimiz henüz vasi’, mümbit ve kâbiliyetlidir. Ümmühâtımız velûd ve feyizdârdır.

Bunlara malik olan milletler yaşar ve yaşayabilir. Fakat Süleyman-ı Kanûni edvârını yaşatmak hayal-ı hamını terk ederek, tereddiye doğru gitmekte olan ırkımızı canlandırmak, sönmüş olan tarlalarımızı şenlendirmek, bizim ilk hedefü’l-harekâtımız olmalıdır.

Kadınlarımızı ve mekteb-i mu’allim ve mu’allimelerimizi lâyık oldukları mevki’ ve vazife için yetiştirmek hususundaki vecîbeyi zımmet-i milliyemizi bîhâk takdir etmekliğimiz lazımdır. Bunların yetiştirilmeleri ise tazyik tahtında olamaz ma’ârifimiz nasıl serbesti-i tedrise muhtaç ise mu’allim ve mu’allimelerimizi de serbestîyi te’allum ü ve tederrüse nail etmeli ve o yığın yığın efkâr-ı batıla ve ‘akâid-i mütefessihayı izhânımızdan tard ederek biraz da müterakki ve fazıl insanlar gibi serbest ve âsilâne düşünmeye cehd eylemeliyiz.

Şu yavan makale-i acizâneme biraz lezzet ve halâvet bahş olmak için, sözlerimi İctihad’da (Numara 57) münteşir mektuplarının birkaç satırını lütfen bana hasretmiş olan ‘A. L. Hanımefendi’ye cevap vermekle ikmal edeceğim: Ey muhdere-i münevvere-i ‘ismet güzin! Fi’l-hakika nurun zulmete galebesi zamanındayız. Hakikaten ilk hutuvât-ı cevrâne atılmıştır.

Her kuvvete rağmen artık geriye dönülmeyecektir. Buna tamamıyla emin olabilirsiniz. Yalnız sizin gibi serbest düşünen hanımefendilerden istirhamımız şudur ki: biz, bugün öyle bir vaziyyetteyiz ki, yalnız bir tarafın çalışmasıyla maksada vusûl kabil değildir. Kim olursa olsun, serbest düşünmeğe kendilerinde, liyâkat ve cesâret görenler

fikren birleşecekler, müttehiden çalışacaklar ve kendi yuvalarını, diğerlerini de oraya almak için, bizzat inşa edeceklerdir. Zira o yuva gerçekten bir âşiyâne-i vatan olacaktır. Bir de pek â'lâ bilirsiniz ki, hilkat-i âdemden beri bir hak kavîlerin elinden kolaylıkla alınmamıştır. Zayıflar, haklarını istihsâl etmek için, mutlaka, mücahedeye mecbur kalmışlardır. Fıtratın merhametsiz kanunu budur; verilmek değil alınmak icab etmiştir. Binaenaleyh matlâb-ı aliyeleri gibi bütün muhtaç olduğumuz şeyleri evlâd-ı nûrdan beklemek bir hâk olsa bile o hâkka evvel be evvel kesb-i istihkâk etmek lazımdır ki bu da kadınlığın bir hareket-i fikrîye hâsıl etmesiyle kâbil olabilecektir.

Eminim ki siz bazı sebükmu'az ve matuh rical gibi "Avrupa niçin bizi arasına almıyor" diyemeyecek ve belki arzu olunan mevki-i şerîfin bî hakk işgal ve imlası için olca kesb-i istihkâk eylemek lazım geleceğini itiraf buyuracaksınız. Sevferâjetlerin azmi ve sebatı, nail-i emel olmak için size rehber olmalıdır.[136]

2.9. Dinsizler

(Küçük Hikâye)

Bu isme; mahalleye geldiklerinden bir hafta sonra nâil olmuşlardı, Bûna en ziyâde sebeb olanlar imâmın karısı ile muhtârın vâlidesi idi. İmâmın karısı ilk ziyâretinde hânenin kabul günü olmadığı için reddedilmiş; muhtârın vâlidesi de ana ile kızın tuvâletini pek gâvurca bulmuştu.

Gün geçdikçe bu tevcih-ü vecîh! Mahallede tamâmıyla şâyi' ve ma'lûm olmuşdu. Körükleyenler dahî günden güne ârtıyordu.

Mescide yağ parası göndermediği için mahalle imâmı Hüseyin Efendi, Torbalı Dedeye mûm parası göndermediği için türbedâr Derviş Mehmed, her gün hanesinde kendi kendini tırâş ettiği için mahallenin hem kahvecisi ve hem berberi olân Necîbe'nin Kâzım, şimdiye kadar hiçbir şahâdetnâmeyi mühürlemediği için muhtar Ahmed Beg,…Hulâsa mahallenin bu sûretle ne kadar gayr-i resmi tahsildârları varsa hepsi bir sebepten dolayı onlara "dinsizler" diyorlardı. Artık onlar mahallede her ne vesîle ile olursa olsun bundan başkâ isimle yâd olûnâmıyordu.

Hâlbûki mahalleye geleli tamâm üç ay olduğu halde, mâliye müfettişi Ali Beg hemân hiç kimse ile esâslı bir ihtilâtta bulunmadığı için, hakkında, bâ husûs onun ve

[136] Yaklaşık Olarak Günümüzde Feminist Kadınlar Anlamına Gelmektedir.

â'ilesinin imân ve î'tikâdı hakkında, mahallenin bu câhil halkınca bir fikir hâsıl etmek kâbil olamazdı. Zâten bu gibi cühelânın bunları tetkike iktidarları hiç yoktur. Çünkü onların nazarında dindarlığın 'alamet-i mahsûsası bunlardır: cami'a ve türbeye yağ, mum parası göndermek, köpeklere ekmek doğratmak, çenede uzun bir sakal bulundurmak, başta içine kulaklar geçirilmek şartıyla büyük bir fes, sırtta bir aba veya haydarî, elde tesbih olduğu halde gecelik entâri ile dolaşmak, arada sırada imam muhtar ve bekçiyi unûtmâmak….

Mahallede vakt ü hâli yerinde olanlar bu kıyâfetlerde izhâr-ı hüvviyet etmezlerse alâcakları birinci isim "dinsiz" dir.

Ber mu'tât akşam yemeğinden sonra kahveye çıkan imâm efendi, bu yeni kiracılar hakkında tefahhusâtta bulunulması lüzûmunu ileriye sürenlere karşı ba'zı kere peygamberâne bir tavır ile "Lâ tecessesû"diyor; fakat ândan daha beter olân mezemmette aslâ kusûr etmiyor, tekmîli kahve halkını geçiyordu. Bu akşam yine bu vecihle mezemmet ve zebânderâzlıkta devâm ediyordu:

Bunların yaptıklarını anlamıyorum; diyordu. İşleri şerî'âta hiç muvafık değil. Bu ne demektir? Sen her akşam karıyı koluna tak, oğlanla kızı kol kola ver önüne kat, mahalleler arasından geç; kırlara çık; deli deli dolaş; gâvurların yaptığını taklit et, karıya kıza her şeyi öğret; sonra da ben namusluyum, temiz aileyim diye ortaya atıl. Oldu mu yâ? Bunun namusluluğu Müslümanlığı nerede kaldı!..

Bekçinin kirli kıyâfetli, griye kokûlu çocuğu bir çamur gibi atıldı:

-Evet, imâm efendi. Ben kâhpeleri dün iyîden iyi gördûm. Kız anasından geri kalmıyor; hem kaşında rastûk hem yüzünde âklûk vardı. Vallâhi imâm efendi eldivenlerinin arhâsından kolları [salyaları akarak] bildûk bildûk görüküyordu.

İmâm efendi devâm etti:

- Din, iman, namus hayâ kalmadı. Âh yeniçerilik devrini nasıl aramazsın. O zamanda hadlerine mi düşmüş. Rahmetlik peder hikâye ederdi; kadınların sokağa çıkması kabilmi îmiş. Sokakta kadın görenlerin gözleri ışıldarmış. Ah ne günlere kaldık. Padişah aramaz, şeyhülislam karışmaz, zaptiyye bakmaz… O değil, zamanın delikanlıları da bir acayipleştiler. Ne? Bizim zamanımızda bir kadın böyle açık saçık sokağa çıksın ha! Kâbil mi? Vallâhi ferâcesini parça parça ederdik. Ya ev sahibi olacak maskaraya ne demeli?.. Herifin ca'miye gelmesinden vazgeçtim, ulân, şunun şurasında koskoca bir mâliye müfettişisin. Devletten her ay bu kadar para alıyorsun. O aldıklarından hiç olmazsa iki üç mecidiyesini yağ parası diye göndersen ne olur?...

Türbedâr Derviş Mehmed heyecân ile bağırdı:

- İmâm Efendi, İmam Efendi sen ne diyorsun? Ben yağ, mum parasından vaz geçtim. Bunlar mahalleye geleli mübareğin ta'yini azaldı. Asıl belânın büyüğü bu. Dün saydım şebekeye bağlanan bezlerin miktarı çok azalmış. Hâlbûki iki ay evvelîsine kadar her Cum'a günü en aşşağı kırk elli bez bağlanıyordu. Tahkîk ettim meğer herifin karısı, kızı bu gibi şeyler hakkında va'azlar veriyor, teşvikler yapıyorlarmış.

Hatip dayanamadı:

- Nasıl dedi? Va'âz da mı verilirmiş? Demek… Bekçi ikmâl etti:

- Bu gidişle ne senin vâ'izciliğin, ne benim bekçiliğim para edecek… Şimdi bütün kahve halkı doğrulmuş kulak kabartıyorlardı. Kahveci bile taşmakta olan cezveyi unutmuştu türbedâr devam etti:

-Evet, dedi imâm efendi, sen her vakit "Lâ tecessesû" buyurulmuş diyorsun ammâ insanın rızkı kesilince ne tecessesû dinliyor ne mecessesû…

Köşeden kuvvetli bir "Estâğfirullâh" demdemesi yükseldi Derviş Mehmed devâm ediyordu:

- Dikkat ediyordum, iki aydan beri, haftalar geçtikçe şebekedeki bez bağları azalıyordu… Düşündüm taşındım bir ma'nâ veremedim. Nihâyet bizimkine işi açmaya mecbûr oldum. Hanım dedim, bunun sırrı ve hikmeti nedir! Bu bağlar günden güne azalıyor. Bağlar azaldıkça ma'lum ya, bizim mangırların yolu da daralıyor. Hâlbûki evvelden böyle değil idi. Sen de biliyorsun â. Evet dedi biliyorum. Aman sakın mübareği darıltmayasın. Temizliğine, kandiline bakıyor musun? Her akşam abdest ibriğini hazırlıyor musun? Canım, dedim, buna şüphe mi var. Hem yapmamak kâbil mi? Çarpılmağa henüz niyetim yok. Eğer hizmetini yapmasam mübârek işâretini göstermez mi? Öyle ise, dedi, başka sebebten olmalı, fakat ben çâresini buldum. Hemen kalktı raftan bir teneke kutu indirdi. İçinden bir yazılı yağlı kâğıt çıkardı. Al dedi, bu ninemden kalma bir karınca duâsıdır. Meşhûr İkiliğin Hâfız yazmış. Elleri nûr içinde yatsın. Rahmetlik babam bunu dükkânından hiç ayırmazdı. Türbe kapısının iç tarafına asıver. Yüzüne âlık âlık baktım. Hanım dedim, bu bakkal dükkânı değil. Pirinç peynir satacak değiliz. Sonra mübareği kızdırır da: Vay bana inanmıyorlar da İkiliğin yazdığı kâğıt parçasına inanıyorlar, derse hâlimiz neye varır. Hanım sen deli mi oldun… Sözümü bitirmeden bizim kız söze karıştı: Baba dedi, Sâhi mi? Evliyâlara mum adamak, pencerelerine bez bağlamak faide vermezmiş. Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Kız, dedim, sen bu herzeyi kimden duydun? Dinsizlerin kızından işittim demesin mi!.. Hâ buyurunuz efendim, şimdi

buna ne dersiniz? Binâenaleyh işi burada bırakmadım. Daha ziyâde tahkikât icrasına karar verdim. Tesâdüfen büyük yardımı oldu. Bir gün komşu kızları, nasıl olmuş bilmem, o da dâhil olduğu halde bizim eve geldiler. Biliyorsunuz â, ben babanın yanından ayrılmam bütün gün postekide otururum. Acele kızı çağırdım. Şunu biraz eşele dedim. Ben de kapıdan dinlemeye başladım. Keşke söyletmeye idim. Duyduğum şeyler söylenmez ki, insan tekrar etse mâazallah kafir-i bî din olacak..

"Lâ Tecessesu" diyen imamın merak damarı uyandı. Sakalını karıştırarak.

- Derviş Mehmed, dedi, sen hikâyeye devâm et nakl-i küfür, küfür değildir. İşte bunun fetvâsı budur.

Kahve derûnunda çît bile olmuyordu. Yalnız cığara dumanından biraz kalmış olan kanaryanın kafesi içindeki zıplayışı işitiliyordu. Derviş Mehmed devam etti.

- Öyle ise imam efendi, dedi, günâhı da fetvâyı verenedir. Lâkin o kız veya kadın değil, Allah'ın belâsı. Hem ne serbest ne düzgün söylüyor. İfâdelerine bayıldım. Darılmayınız ama ne hatip efendi, ne siz böyle düzgün söz söyleye…

Sözü ikmâl edemedi. İmamı üzecek gibi; Derviş Mehmed'i süzdü. Bütün softalık azâmeti ve gazâbı isyân etmiş idi.

Derviş Mehmed dedi, kendine gel, sen galiba ne söylediğini bilmiyorsun. Ben gâvurların mektebinden diploma almadım. Ebu'l-Fâzl Medresesi'nden Şemsi Molladan icâzet aldım anladın mı sersem!...

Derviş Mehmed büyük bir pot kırdığını anladı. Lâkin iş işten geçmişti.

- Darılmayınız dedi. Bilirsiniz â cahillerin sözlerine o kadar bakılmaz. Dervişler gerçekten cahil ve sersem adamlardır. Af buyurunuz efendim… Kızımın eşelemesi üzerine dinsizlerin kızı coştu:

- Hemşirelerim, dedi, evvela Kur'an-ı Kerim'de ayât-ı şerifede evliyalar hakkında "Evliyâlar Allah'ın sevgili kullarıdır. Onlar için hüzün keder yoktur ve 'indehû merzukturlar."[137] diye beyanatta bulunuyor başka hiçbir şey söylenmiyor yani siz onlara müracaat edin, yalvarın, yakarın, pencerelerine kirli paçavralar bağlayın. Onlar size her istediklerinizi verirler diye beyân buyrulmuyor.

Hem evliyâlarda bizim gibi insan, Allah'ın kulu, bunlar zeytinyağını, mumu, falanı ne yapacaklar. Eğer mum verilecek ise gece karanlıkta kalmış bir fakîre verilmelidir. Allah'ın nûruna mazhar olmuş evliyaların muma, kandile ne ihtiyaçları

[137] Yunus, 12/62-64.

vardır. Bir de bu baba veya evliya denilenlerin erdiklerini, ‘indehû makbul olduklarını nereden bilelim? Der demez bizim kız ağzına tıkayıverdi,

- Nerden mi bileceğiz? Kerâmetlerinden kardeş, kerâmetlerinden! Bizim baba kızdığı vakit yanına kimse giremez. Her tarafı zangır zangır sallar. Hem babam her gece mübâreğin abdest ibriğine su koyuyor. Sabahleyin bumu boş buluyoruz. Havlusu da yaş!

Lakin dinsizlerin kızı bu altta kalır mı, mademki din iman kalmamış, ne ibriğe inanır, ne havluya?...

Bu defa sesini daha ziyâde yükselterek;

Yav… Hemşirem, dedi, size yanlış anlatmışlardır. Onlar belki âhirette dirilirler.. Dünyada değil…

Hatib dayanamadı:

Belki mi? Belki mi? Hâlt etmiş. Muhakkâk dirilecektir. Hem de cennette de hûr u ğılmân…

Derviş Mehmed’in kaba sesi hatibi susturdu…

- Bir de, dedi, insan bu fenâ ve fâni dünyanın nesini beğeniyor ki öldükten sonra hemen bir daha dirilmeye özenmiş olsun. Bizim Robert Kolej’deki hocamız diyordu ki. İnsanın hayat-ı hakîkiye vü sermedîyesi öldükten sonra başlar. Hatta peygamberimizin bile buna benzer bir hadis-i şerifi var imiş… Egerce evliyalar hayy’dırlar. Fakat bizim cahil derviş ve softaların anladıkları ve daha doğrusu halka yutturmak istedikleri gibi yiyip içmezler, abdest alıp namaz kılmazlar. Onların hayatları pek başka bir şeydir ki softalarla dervişler, kemâl-ı cehâletlerinden, o hayatı idrâk edemezler…

Kerâmet-i izhâriyyeye gelince: geçenlerde pederim ile sarıklı, ammâ âlim ve fâzıl bir sarıklı zâtın ziyâretine gitmiş idik, esnâ-yı sohbette bi’l-münâsebe bu bahis açıldı. Efendi hazretlerine sordum, cevâben; “ Kızım, dedi, Bu masalların aslı yoktur. Eğerçe kerâmat-ı evliyâ sahihtir; fakat kerîm olanlar zaten kerâmetlerini izhâra tenezzül etmezler. Çünkü bu onların ‘indinde pek gayr-ı margûb bir şeydir. Falan evliya darılmış da falanı çarpmış, yok ağzını burnunu eğritmiş yâhut şöyle yapmış böyle etmiş… Bunların kâffesi halkın sırtından bedâva geçinmek isteyen bir sürü kalpazanların uydurmasıdır. Ve bilirsiniz ya bunlar her dinde vardır. Hele Katoliklikte nihâyeti gelmez. Mâ’mâfih bence insan-ı kâmilden büyük evliyâ, insaniyetten büyük kerâmet olmaz. Siz uyanık bir hanımsınız ve eminim ki ne idiği belirsiz evliya nâmı altında yatanların pencerelerine bez bağlamaz, onlara nezirlerde bulunmazsınız. Eşeğini gömüp de Uzun

Kulak Dede nâmıyla â'lemi perestiş ettiren ve sonra zengin olan hilekârların hikâyesini bilirsiniz ya. En aşağı bunların yüzde doksanı böyledir.

Hem bu gibi kubûr ve evliyâların ziyareti için şedd-i rahl etmek caiz değildir. Bunu Peygamberimiz men' buyuruyorlar. Çünkü bir kere ziyâret ettiğimiz mezarın hakikaten o zat-ı şerife 'ait olduğunu nereden bileceğiz. Saniyen rahmeten li'l-â'lemin olan nebiyy-i Ekrem hazretlerinin bile emr-i şefa'âti izn-i ilâhiye tâbi olursa artık evliyaların nelere kâdir olduklarını hesab etmelidir. Evliyâlara mum adamak faide vermez. Faide verecek şey, mâzanneden olan zevâtın menkul olan ahlâk-ı azîme ve kemalât-ı âliyelerini taklit etmek ve o mertebeyi ihrâza gayret etmektir. Yani bugün alaka-yı dünyadan kesilmiş bir sahib-i kerâmetten bir şey beklemektense bizzât kerîm olmaya cehd etmelidir. Bu hususta benim bildiğim ve iman ettiğim budur."

Mektepteki mu'allimimiz dâhi buna benzer sözler söylerdi. Hakikât da bu olsa gerektir. Bende böylece imân ederim hemşirelerim.

Kanarya neşeli bir ciik!.. dedi.

Derviş Mehmed dayanamadı:

- Hâ mübârek hâ! Gâlibâ o martavallara sen de inandın. Nasıl imam efendi hazretleri. Sözleri duydun ya? Şimdi söyle bakalım… İşte bunlar tarafı böyle. Seneye varmaz, mahalleyi, baştanbaşa dinden imandan çıkaracaklardır.

Şimdiye kadar yalnız dikilmekte olan muhtar söze katışmaya lüzum gördü.

-Filhakîka bunlar böyle dedi, hatta on beş gün evvel ramazan-ı şerif içinde bizim evde buna benzer vaka geçmiş. Fakat bu defa kızı değil, anası. Bilmem nasıl olmuş da bizim eve gelmiş.

Hatib atıldı:

-Mutlakâ dinsizlik, fesatçılık etmek içindir.

Muhtar devam etti:

-Zaten oruç tutub tutmadıkları ma'lum değil. Fakat tutmadıkları daha gâlib oruca mübâşeretten söz açılmış. Bizimki bir münasebetle, efendim yeni ay görülmeli ki ramazan-ı şerif ta'yin etsin, demiş. Buna cevaben dinsizlerin hanımefendisi ne buyursa beğenirsiniz:

Ramazan-ı şerife ve oruca bittabi' bir şey diyemem. Kuvvetli olanlara yani zayıf ve mazur olup ağır ve bunaltıcı işlerde müstahdem olmayanlara farzdır. Fakat hiç olmazsa Müslümanlar 'aynı zamanda mümkün olduğu kadar her tarafta birden oruca başlasalar, hep birden bayram yapsalar olmaz mı?..

Bizimki cevap vermiş:

- Hayır, Olamaz efendim. Şerî'at rü'yete i'tibar etmiş, böyle emrediyor. Ayı görüp tutmalı, ayı görüp bayram yapmalı.

Cevaben demiş ki:

- Hayır, ben bu fikirde değilim. Bunlar tebdili kâbil olmayan evâmirden değildir. Vakt-i sa'âdette 'ilm-i Heyet Araplarca gayr-ı ma'lum idi. Muhaberâtta bu günkü kadar ser'i ve mebzul değil idi. Çaresiz o suretle emir olundu. Hâlbûki bu gün telgraflar, telefonlar dünyayı örümcek ağı gibi kablamış. Bâhusûs din-i İslam edyân-ı sâ'ireden tevhit ve vahdet ile temayüz eylemiştir. Bu bence ve benim gibi düşünenlerce kâbildir. Fakat mesela Şemsi Mollanın dediklerinden ayrılamayan karanlık beyinlerden hakikat nuru tulu' edemez ki…

İmam beyaz kesildi:

- Bu taş, dedi, acaba bil iltizam bize mi atıldı?

Ertesi gün mahallenin ashâb-ı şûrası tarafından imamın hanesinde icra edilen uzun bir müşâveretten sonra dinsizler familyasının mahalleden çıkarılması için teşebbüsânede bulunulmağa karar verildi. İlk teşebbüs "sâdık dâ'ileri" imzası altında 'Abdülhamid'e bir jurnal vermek olacak idi.

2.10. Akvemü's-Siyer

İsmi bûdur, Nebî zîşân efendimizin on dördüncü asr-ı hicri de te'lif ve neşr edilmiş, tarih-i hayatıdır. Müellifi, Meşîhât-ı 'ulya Mektubî Kalem-î Müsved-î Düzceli Yusuf Su'ad Efendidir.

Kitabın kabında, mündericâtıyla taban tabana zıt olmak üzere âtideki şerh-i daha doğrusu reklamı mevcuttur:

(Siyer-i seniyye-i Cenâb-ı Risâlet-i penâhiyyeye dâir mühim bir eser-i kıymetdârdır.

Bir takım hutbe ve muhaverât ve kıssa idi ve eş'ar-ı kadîme vardır ki her biri bir Enmûzec-i belâğat-ı a'rabiyye olduğuna rağmen şimdiye kadar ancak ummuhât-ı kütub siyerde yazılı kalıb[138] Müdâvil eserlerde bulunmazdı.)

(Akvemü-s siyer bu gibileri mevârid ve mevâki' mahsûsalarında bi'ibârâtihâ kayd etmiş olmakla aynı zamanda bir kıymet-i edebiyyeyi de hâizdir.)

[138] Kasâid-i ve Eş'âr-ı Mezkûrenin Bilâ Tercüme Bir Türkçe Kitabta Bulunmasıyla Ümmühât-ı Kütub-i Siyerde Yazılı Kalmış Olması Arasında Hiçbir Fark Yoktur.

(Akvemü's-siyer, hakâyiki-i 'âliyyeyi yakından keşf ve temâşa etmek merâkında bulunan bilâ istisnâ her sınıf insanların okuyacağı yegâne kitabtır.[139])

Efsânelerden, hurâfelerden mücerred ve sırf hakâyık-a müstenit bir tarih-i hayat-ı nebinin muhalled etmez meyanında mevcut olması nebiy-yi zişân efendimiz hazretlerini hakikât-ı asliyye ve ulviyet-i mücerrede-i pâkizesiyle temâşa etmek isteyenleri cidden dilhûn etmekte idi.[140]

Netâyic-i sâbite-i fenniyye ve sünnet-i ezeliye-i ilâhiyeye müstenit olmayan hurâfe âlûd vakayi' ve mu'cizât ile dolu olan o bitmez tükenmez "siyer" lerin mündericâtından cidden bîzar olan efkâr-ı ahrarâne sahiblerinin, yalnız Müslümanların değil, edyân-ı sâire ashâbının ve hatta en mu'annit dinsizlerin bile kabul edebileceği bir tarih-i hayat-ı nebînin intişârına intizâr etmekte pek ziyâde hakları var idi.

Zîrâ tarih-i nebi aynı zamanda bir tarih-i İslam dahi olacağından bu vesîle ile bazı yeni hakâyık-ı tulû' ve zuhûr edeceği ümit olunabilirdi. Bununla beraber, günden güne terakkî etmekte olan tahlilî ve tenkidî i'tirazlar dolayısîyla yanlış i'tikatlara ve yanlış anlamalara meydân verilmiş olmamak için, efkârı tatmîn edemeyen ba'zı hadisâtı ve vakâyi'-i hariku'l-'âdeyi usûl-i hâzıra-ı fenne tevfîken şerh ve te'vil etmek mecburiyet-i kat'îyesi de his olunmakta idi. Hulâsâ bütün manasıyla yeni bir tarih-i hayat-ı nebiye ihtiyacımız kat'i ve aşikâr idi. Bu 'azim ve 'atş-ı bahş ihtiyacı teskin ve iskâ etmek vazifesi gâyet tabiî olarak 'ulemâyı din hazarâtına teveccüh etmekte idi. Binâenaleyh efkâr, esâsen muntazır olmaya haklı bulunduğu böyle bir tarihin, makam-ı âliyye-i meşîhatın en mühim bir şu'besi olmak lazım gelen mektûbî kalemine mensub 'ulemâdan bir zât tarafından te'lif suretiyle - bu te'lif kelimesinin altına kalınca bir hatt-ı dikkât çekiyorum. - vücûda getirilmesi, kitabın kıymet ve ehemmiyetini artıracağı der kâr idi. Binâenaleyh kitabın neşredildiğini öğrenir öğrenmez hemen bir tanesini tedârike müsara'ât eyledim. Kitabı yutarcasına mütâla'a etmiş olacağımı kârilerim elbette takdir etmişlerdir.

Bütün bir geceyi sarf ederek sabahladığım uykusuzluktan bîtab kaldığım şu mütala'âdan, mânen olsun müstefît olsaydım bütün maddi yorgunluklarımı tazmin etmiş olacaktım.

İnsanın ümidi ne kadar büyük olursa inkisâr-ı hayâli de o nisbette büyük ve elem âver olurmuş. İşte bu vecih ile ma'nen ve maddeten hâsıl olan yorgunluktan, hitam-ı

[139] Bu Müddeânın Sıdkını (!) Metîn Kitâbı Pek Güzel İsbat Etmektedir.
[140] Karilerimiz Yakında Celal Nuri Bey'in Hatemu'l Enbiya'sını Okumakla Bu Ateşi Teskin Edeceklerdir.

kıraâtı müte'akib, bîtabâne sandalyemin arkalığına dayandığım zaman bîla ihtiyar şu mutala'âda bulundum,

Heyhât! İstanbul'da Bab-ı Meşîhât Mektûbî Kaleminde bu gibi hurâfe âlûd efkârcây-i kabul bulursa, aceba bi'l-farz, Konya medreselerinde carî olan efkâr nasıldır?...

Hâsıl ettiğim ızdırabı, ye's ve elemi tasvir etmek fâidesizdir. Zîra bu kitabı okumuş olanlar ile şu makale-i âcizânem üzerine ihtimal ki merak edib okuyacaklar aynı ızdırâbı hissedeceklerinden ayrıca elemlerini artırmak istemem. Fakat on dördüncü asr-ı hicrîde neşredilmiş böyle bir tarih hakkındaki efkâr ve mutala'âtımı neşir ve beyan etmekten de vaz geçemem. Maksadım kitabı kıymetten düşürmek değildir. Bil'akis müellifine, sarf etmiş olduğu emeklerden dolayı, bir teşekkürü kendimi borçlu 'addetdiğim gibi birinci cildi beş yüz sâhifeye varan böyle cesîm bir eserin sâik-i tahriri olan müellifînin hissiyât-ı dinîyesine karşı yine dindârâne bir ihtirâm takdim etmeyi de bir vecîbe bilirim. Fakat yine tekrar edeyim kitabın mündericâtı hakkında 'alâ tariki'l-ihtisârı beyân-ı mütala'âdan sarf-ı nazar edemeyeceğim.

Akvemü's-Siyer, iki lisanlı bir kitabtır. Yâni ne tamâmen Türkçe, ne tamâmen Arapçadır. Binâenaleyh kitabın iki dilli olması kendisinden tamâmiyle istifâde edilmesine mâni' olmuştur.

Bilinmiyor, bu kitab Türkler için mi yazılmıştır? Yoksa Araplar için mi?.. Mâmafih her hangisi okusa , kitabın ancak tasnifinden - o da pek güçlükle - istifâde edebilecektir. Zîra kendisi için yalnız o kadarı mekşûftur.

Memleketimizde Arapçayı değil, Türkçeyi bile lüzûm-ı derecesinde bilenler az olduğu için bir kitabtan edilecek istifâdeyi umumi kılmak istiyor isek, hangi halka hitab etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu nazâr-ı dikkate alarak o yolda bir lisan kullanmalıyız. Şâyet bir diğer lisandan iktibasta bulunacak isek onu da tercümesiyle berâber yapmalıyız ki herkes anlayabilsin.

Bundan ma'âdâ kitabın derûnundaki eş'âr ve ibarât-ı 'arabiyeyi bir Türk değil, iyi bir tahsil görmüş her Arab dâhi anlayamaz. Kitabın Türkçe kısmında o kadar gayr-ı me'nûs kelimeler vardır ki anlaşılmasını büsbütün işkâl etmektedir. Hulâsâ bu kitab, hele avam için, tamamiyle kapalı ve esrâr ve 'acâibât ile mâli bir binadır. Kitab, eğer, havas için yazıldıysa bu cihet tasrih ve i'lân edilmeliydi. Lâkin biz bugün havâsı değil avâmı yükseltmek fikrinde olmalıyız. Çünkü selâmetimiz ancak bu sınıfın seviye-i fikriyyesinin yükselmesiyle temin edilebilecektir. Tarz-ı beyânınca bu derece müşkîlu'l-fehm ve

binâenaleyh mez'îc olan bu kitab hiç olmazsa vakâyi' itibarıyla bir kıymeti hâiz olmalıydı. Hâlbuki o, bir tarih değil, bir masal bir hurâfât kitabıdır!...

Bu kitabın tamamından bahsetmeğe makalemin kadrosu müsait olmadığından yalnız bazı aksamını mevzu'ul-bahs edebileceğim.

1- (Tezevvîc-i Abdullah bahsinde sayfa 65-70)'te Müşârun ileyhin pederleri 'Abdulmuttalib'e, 'âlem-i menâmda evvelce nezir etmiş olduğu[141]nahrın yani kurbanın ifası zamanı geldiği emir olunuyor. Bu emir dâhi netice i'tibarıyla oğullarından birisinin kurban edilmesi lüzumuna müneccer oluyor.[142] Siyâk-ı hikâyeye nazaran bu emri veren cenâb-ı Hak'tır. Fakat emri kendisi doğrudan doğruya mı verdiği veyahut bi'l-vasıta mı î'ta buyurduğu anlaşılmıyor. Nihâyet iş, Resul-i Müctebâ Efendimiz Hazretleri'nin peder-i mükerremleri Hazret-i Abdullah'ın kurban edilmesinde karar kılıyor. Çünkü o, hâmil-i nûr-ı Ahmedîdir. Ve 'Abdulmuttalib'in en sevgili evladıdır. Allahu zül-celâl ise hep böyle kıymetli şeylere talib oluyor! Sübhân-e men tahayyere. Hulâsa, 'Abdulmuttalib, - tıpkı İbrahim ve İsmail (Aleyhima's selam) hikâyesinde olduğu gibi - bir elinde bir bıçak bir elinde 'abdah (Abdullah) olduğu halde nezrin ve emrin ifâsı için mezbahâya gidiyor. Fakat insanlar, o 'asî mahlûkât, yine Allah'ın işine karışıyor işin içine burunlarını sokuyorlar. 'Abdulmuttalib'e Allah'ın emrini ifâ ettirmiyorlar. Nihâyet Hayber'li Yahûdi kahineye (şayân-ı dikkatdir!) müracaât olunuyor. Allah ile pazarlığa girişilir gibi Abdullah'ın bedelini yüz deveye kadar çıkarıyorlar. Birçok kur'alardan sonra iş tekrâr ediyor. Yüz deve kurban ediliyor. Hazret-i Abdah (Abdullâh) kurtarılıyor. Bir insanın diyeti de yüz deve olmak üzere sünnet-i 'Abdumuttalib olarak kalıyor.

Hikâyenin tertibi nihâyet şu neticedeki hüküm için ise bir şey denilemez. Fakat maksat bu olmadığından hikâyeyi dinledikten sonra biraz düşünmek mecburiyetindeyiz: Evvela, insan Allah'ın yeryüzünde halifesidir. Ve ona kendi ruhundan nefh etmiştir. Yani Allah'ın indinde insanın bir kıymeti vardır. Binâenaleyh onun kanının akıtılmasını taleb etmez. Salisen bir lahza için kabul edelim ki Allah bu arzuda bulunsun, fakat emrinde galib olan Allah'ın muahhâren nükûl etmesini hem de bu nükûlün insanların cebir ve tazyikiyle olmasını nasıl kabul etmelidir? Maksat 'Abdulmuttalib'i tecrübe idiyse bu da zâittir. Çünkü 'Abdulmuttalib esâsen bir dine tabi değil putperest idi. Ve Allah'ın nezrinde Hazret-i İbrahim gibi bir ehemmiyet-i mahsûsası yoktu. 'Abdulmuttalib

[141] Zaman-ı Câhiliyede Evladını Nezir Etmek Arab-ı Cahilenin Hazreti İbrahim Zamânından Kendilerine İntikâl Etmiş Âdetlerindendir.
[142] Hazret-i İbrâhim ve İsm'ail Hikâyesinde Olduğu Gibi.

‘indallâh diğer ahad Arab gibi idi. Binâenaleyh maslahatı te’vil götürür yeri yoktur. Hazreti peygamber (Ene ibnu’z-zebîheyn) buyurmuş. İster sahih ister gayr-ı sahih olsun, fakat hadis bir kere cenab-ı nebiye atfedilince bir mana vermek lazım gelmiştir. Cedd-i ‘âlâsı Hazret-i ‘İsmail’in hikâyesi ma’lumdur. Lâkin buna bir ma’na daha ilâve etmek mecburiyeti hâsıl olunca ikinci zebihin de peder-i vâlâları olmak muvafık-ı maslahat olacağına karar verilmiş ve hikâye de o suretle tasni’ edilmiştir. Mütefekkir bir kafanın bunu başka türlü kabul etmesi imkân haricindedir. Yâhut Katolik olmak lazımdır. Çünkü Katoliklikte tefekküre ve tahlîl ve tenkide mesâğ yoktur. El minnetu lillâh ki Müslümanlar tefekkür ve taâkkûl ile me’murdurlar.

2-(98-99) “ Nevzâd-ı ‘âli nihâd, batından hurucunu müteâkib ağlamış veyâhut hilâf-ı ‘ade aksırmış ve bu meyanda bir de tekellüm etmiş idi. Şu kadar ki kelâmı ğayr-i muayyen kalmıştır. Bâzı ra’ye göre (Celâl-i Rabbîye’r-Rafî’) diğer kavle göre (Allah-u Ekber, kebîr), (Evi’l-hamdulillâhi kesîr), (subhanallâhi bukreten ve ‘asiyla) diye bir de tekellüm etmiştir… Beşikteki tekellüm diğeri de bunların gayrıdır.”

(105) “Abdulmuttalib Amine’nin hanesine gelib hafîd-i sâidi kendisine verilmek üzere tekne altından çıkarılacağı zaman görmüşler ki tekne iki parçaya ayrılmış ve nevzâd-ı ‘âli nihâd aralığından sem’aya doğru bakıb duruyor ve mübârek elinin başparmağını emiyor ve andan süt akıyor idi.”

(128 ve129) “ Zât-ı Ahmedî hiçbir halinde diğer sıbyana müşâbih değil idi. Bilhassa, seri’ bir surette büyümekte idi. İki aylık olunca her tarafa hubûv ve harekete (yani emekleme), üçüncü ayda ayağa kalkmağa, dördüncü ayda duvarı tutarak yürümeye, beşinci ayda ayağı üzerinde kendi kendine meşiyye, sekizinci ayda sesini işitilecek kadar ve dokuzuncu ayda kelâm-ı fasih ile onuncu ayda sıbyan ile beraber ok atmaya başlamış ve iki yaşını henüz ikmal etmeden güçlü kuvvetli ve iri kemikli bir babayiğit olmuştur. Eyyâm-ı rıdâ’ında her gün üzerine güneş ziyâsı gibi bir nûr nâzil olarak sonra yine açılır gider idi. Beşiğinin melekler tarafından tâhrik ve terkis edildiği görülür idi. Ve “ beşikte iken bazı evkâtta kameri görerek onunla tıflâne söyleşir ve anı tutmak arzusuyla elini uzatır o halde kamerin buna doğru temayülü müşâhede edilir idi.”

Şimdi bütün bu hikayeleri (velen tecide lisunntellahi….[143]) ve (Ene beşerun mislikum[144]) ayet-i celileleri mucibince tefsir ve te’vil etmek müşkîl değil âdetâ gayr-i

[143] Sunnetallâhi fîllezîne ḫalev min kablu velen tecide lisunnetillâhi tebdîlâ”(Allah’ın geçmişlere uyguladığı yasası budur ve Allah’ın yasasında bir değişme bulamazsın.)

[144] “Kul innemâ ene beşerum mislüküm yûha ileyye ennemâ ilâhüküm ilâhüv vâhıdün festekıymu ileyhi vestağfiruh ve veylül lil müşrikîn” “*Onlara söyle: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana, tanrınızın*

mümkündür. Bir nevzâdın ‘âlem-i şühûda gelir gelmez ilk defa temas ettiği havadan müteessir ve müteheyyic olarak ağlaması ve hatta aksırması kadar tabiî’ bir şey olamaz. Ve bu hal ne kadar tabiî’ ise tekellüm etmesi o kadar gayr-i tabiî’dir. Çünkü bir iş husûle getirmek için makinenin ona kabiliyetli olması lazımdır. Bundan maâdâ tekellüm gibi bidâyeten mutlakâ ta’lime muhtaç olan bir fi’lin def’aten husûl-i istib’âd edilmek -velev peygamberler için olsun- pek mantıkidir. Bâhûsus bu tekellüm sekiz on yaşında bir çocuğun ancak söyleyebileceği uzun bir cümle olursa mesele büsbütün çatallaşır.

Parmaktan süt âkmâsı dahi gayr-i tabiî’ bir keyfiyettir. Parmaktan ancak kan akabilir. Gerçi süt dahi kandan başka bir şey değildir. Fakat “ meme “ gibi bir kimyahânede tahlile muhtaçtır. Maksat Nebiyy-i sabiyi doyurmak idiyse bunların hiçbirine hâcet yok idi.

Tıbben sâbit olduğuna ve her vakit evlerimizde çocuklarımız üzerinde tecrübe ettiğimize göre en kuvvetli bir çocuk asgari 8: 9 aylık iken kıyâma ve ana baba gibi sehl-i telaffuz kelimeleri tefevvüh edebilir. Koşmak, konuşmak ve hele ok atmak gibi hareketleri bir hayli zaman sonra icrâ edebilir. Sâir insanlardan hiçbir farkı olmadığını beyan buyuran Nebiyi Ekrem’in çocukluk devrelerinin dahi etfâl-ı sâire gibi güzerân olmuş olacağına şübhe yoktur ki bu da alelâde ma’lum olan safahât dâhilinde vuku’ bulmuştur.

Bir inkılâb-ı ‘âzim vücuda getirmek isti’dadda yaratılmış olan bir vücud-ı ‘âliyenin hal-i tufûliyetinin etfâl-ı sâireye mûkis olamayacağını herkes kabul eder. Çünkü o yüksek zekâ ve fa’âliyet-i ruhiyye asarını vaktinden evvel dahi izhâr edebilir. Burada iştibâha veya i’tirâza hiç mahal yoktur. Fakat iddi’a burada kalmalı ileri geçmemeli idi. Zira gayr-i tabiîlikler Hazret-i Peygamberi hiç yükseltmez. Onun büyüklüğü ekmel bir insan olmasındadır.

Karnı doymuş, uykusunu almış gayr-ı müzdarib bir çocuğun şâik ve şâtır olarak sâf havalı bir çölde bir çadırın yanındaki beşiği içinde ziyâ-yı kamere -alelâde - aldanarak onunla tıflâne söyleşmesi ve tutacağım diyerek ona elini uzatması tabiî’ olduğu kadar sevimli ve şâirâne bir levha-ı masûmanedir. Lâkin o ‘azâmetli devvâr ve başka bir merkeze müncezib cirm-i kamerin bu tıfl-ı mübareke temayül etmesi mustehildir. Kamer uzaktan solgun ziyasıyla bir çocuğu eğlendirebilir. Fakat o çocuğa temayül ve takarrub edince onu pek ziyâde korkutur.

---

tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor. Artık O’na yönelin, O’ndan bağışlanma dileyin; vay ortak koşanlara!”Fussulet, 41/6.

3- Şakk-ı sadr birkaç defa vukû' bulduğu için hikâyesi de bir mahalde zikrolunuyor. Hulâsası: Zâat-ı nebinin sadrını şâk ediyorlar. Cevfinden yüreğini çıkarıyorlar, yarıyorlar, altın lâkin içinde gümüş ibrikten dökülen bir su ile - zemzem olmak şarttır - yıkıyorlar. İçinden bazı fenâ şeyleri çıkârıb atıyorlar. Sonra yerine koyuyorlar. Sadrı dikiyorlar ve mühürleyib gidiyorlar. 'Acebtir ki bu kadar mühim bir 'ameliye-i cerrâhîyede ne ânesteziye ria'yet olunuyor, ne bir âlet kullanılıyor!.

Kalbin, cevf-i sadırdan ihrâcı değil, fakat hareketten kalması hâlinde mevt ânı husûl bulduğu ve bugün kalb üzerinde bir ameliye yapılamadığı kat'iyyen ma'lum iken, yine bir lahza için kabul edelim ki vâkı'a sahîh olsun. Fakat yine bugün tamamıyla taâyyün etmiştir ki, kalb denilen makinenin vazifesi: Varîdlerden gelen kanı nukât-ı bedene sevk etmekten ibârettir. Ve gâyet musanna' olan bu makinenin derûnunda fazla ve müstekrâh hiçbir madde yoktur. Kalb idrâk ve hissiyât merkezi değildir. Bu vezâifi îfâ edecek 'avâmili dimağ derûnunda aramak lazımdır. Eğer mutlaka bir tasfiyeye lüzum görülmüş ise hiç olmazsa dimağ tathîr ve tasfiye ettirilmeli idi. Zîra ihsanât ve seyyiât gibi 'ameli ve ef'âli vücuda getiren kuvvâ-yı rûhiyenin merkezleri oradadır. O merkezler bugün Müslim 'ulemâ için bir latme-i tahkîr olmak üzere hep gayrimüslim etbâ ve hukemâ tarafından bir sa'yi mutemâdî neticesinde tamamıyla ta'yin olunmuşlardır. Mâ'mâfih [Ve inneke le 'alâ hulukin 'azîm[145] Muhakkak ki sen büyük ahlâk üzerinesin] tavsif-i celîline mazhâr olan bir zât-ı mukaddesin bu sûretle tathîr-i kalb ameliyesine ihtiyacından kendisini tenzîh ederiz.

Şakk-ı sadr meselesinde [sahife 305] Cibril'e 'atfen bir hikâye dahâ vâr:

"Ba'de'l-tahtîm boğazından bir tutuş tutub sıkmıştır ki zât-ı pâk-i nebevî çâre bulamayarak bana öyle ichâşa yani tahallusa medâr olmak ümidiyle ağlamağa başladı."

Şurada fikri, hayretinden tevakkufa mecbûr olur. Çünkü Cibrîl-i Emin'in mevki'i 'indallâh, ne kâdâr büyük olursa olsun mir'ât-ı ilâhi olan zât-ı celîl-i nebevîden pek dûn olduğuna ve tebliğ-i vahiyde vazifesi alelâde bir yâverin vazifesinden ileriye geçemeyeceğine binâen öyle hilâf-ı edib mütecâvizâne bir surette Hazret-i Nebiyy-i Erkem'in boğazından tutub ihnâk edecek sûrette şiddetli sıkması hoş görülecek bir hareket değildir. İşte bu gibi masallardır ki "Muhammed (s.a.s) bir isterîk idi" demeğe müellifîn Nasârâya cesâret veriyor ve müellifîin İslamiye dir ki buna senet ihzâr ediyorlar.

[145] Kalem, 68/4.

Zîrâ hakikatte bu gibi hâlât yâni boğulacak gibi boğaz sıkılmak ve onunla beraber ağlamak düşüb bayılmak hep isterî illetine dûçâr olanlarda görülür.

4- (Sahife 306)'da, "Cibrîl, Merve ile Safâ arasına geldiği anda öyle bir şekilde görûnmüştü ki âyâkları yerde bâşı semâda idi. O ânda cenâhlarını açıb mağrible meşrık arasını tamâm doldurmuş idi. Âyakları sârı, kanatları yeşil idi. Cübbesi parlâk yüzü nûrâni dişleri beyaz idi. Saçları kızıl renginde idi. İki gözü arasında (Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resûlullah) muharrer idi. İşbu şeklü ve şemâili mûcib-i havf ü ve hirâs olduğu halde…."

Cidden korkutucu bir şekil …. Hâlbûki Cibrîl'in vazifesi, Hazreti Nebiyi korkutmak ve korkudan bayıltmak değil belki taraf-ı ilâhîden telakkî ettiği ba'zı evâmirin tebliğinden 'ibaret idi. O hâlde bu kadar tekellüfe ve hılâf-ı fıtrat bir şekle girmeye hâcet yok idi. Bundan başkâ insan, Akvemu's Siyer'de bir tavsif-i Cibrîl karşısında bulunduğunu bilmese - Kabul olunan renklere göre - mükarrabînden bir melek değil bir hindi, papağanı tasvir olunuyor zan eder. Bu kâdâr gayr-ı tabi'i şeylerin bir araya geldiğini kabul ettikten sonra re'si, semtû're's şemse ve belki andan da yüksek olan ecrâma muhâzi olan bir âzimu'l-heykel meleğin hazret-i nebiye ki biri birine nisbeti güneşle arzın biri birine nüsebbibi gibi bile değildir-sözünü işittirmiş olmasını kabul etmek artık zarûret hükmünü alır. İnsan bir bu hikâyeyi göz önüne getiriyor bir de [lî mâ'a A-h (Ma'allâh)] celse-i ulvîyesini tasavvur ediyor da cehâletimize pâyân olmadığına karar vermekte muztâr kalıyor.

İşte birinci cildi beş yüz sayfaya varan bu Akvemu's Siyer adlı tarih kitabı bâlâda numûneleri irâ-i edilen hurâfelerle doludur.

Hâlbuki hayât-ı nebiy-yi muhterem, tarih-i İslam hurâfelerden, masallardan 'ibâret değildir. O, hakâyık-ı 'âliye'yi muhtevîdir. Binâenaleyh onu hurafelerden tathîr etmek zamanı gelib geçmiş iken o masalları ibkâ edecek eserler vücûda getirmek için sarf olunan emeklere cidden acınır. Elyevm bir insanın hayatı rahm-i mâdere ilgâh olunduğu dakikadan i'tibâren mezara kadar bitamamha takib ü ve tahlil, semâvât ü ve ecrâma 'âit bütün mesâil ve kanunlar hemen tamâmen hal ve keşf ve bir hakikat-ı sâbite gibi inzâr-ı benî beşere bi'l-isbat vaz' olunmuş ve sünen-i ilâhiyenin mine'l-ezel ile'l-ebed hiçbir şey için tebeddül etmesi imkân haricinde bulunduğu tebeyyün etmiş iken -velev din ve mucize nâmına olsun- bunların hâricinde beyân-ı müddeâ' ve mütâlaaya kalkışmak dini ve nebiyi i'lâ değil bilakis küçültmektir. Elhazer…

Hüsn-i niyetle tasni' edilen bu masallar, ihtimâl ki, on asır evvelki insanlar için faideli idi. Fakat bu asr-ı terakkîde bunları hakikat diye yeniden meydana koymak dinin intişarına değil belki husûfuna mûcib olabilir ve mütefennin kafaları hiçbir zaman iknâ' ve işbâ' edemez. Bunlar mahzu hakikattir diyerek ısrâr edilir ise - zorla – i'tikatsızlıklara revâç verilmiş olur. 'Aynı zamanda mütefennin ve gayr-ı Müslim 'ulemânın dahi istihzâsını celb etmiş oluruz ki bû da Müslümanlık için her halde bir zarardır. Yusuf Su'ad Efendi biraderimiz böyle bir eseri te'lîfini murat buyurdukları zamân mürâcaat ettikleri kütub-i kadime-i siyer meyanında hikmet, kimya, kozmografya, tarih-i tabi'i ilahiye dâir birer cilt de bulundurmuş olsaydılar, bizim için kıymetli ve 'asr-ı müterakki-i hâzır için uygun bir siyer-i nebi vücuda getirmiş olurlardı.

İ'tikâd-ı kemterâneme göre, kabul olsa da şu kitab huzûr-ı Hazret-i Nebiye takdim edilse "*Bu benim tarihim değildir*" 'itâbıyla red buyurulacaktır.[146]

Tengîdatımdan dolayı bazı taraflarca hakkımda câlib-i hiddet olacağını biliyorum. Ve bundan aslâ mütehâşi olmadığım gibi beyân ettiğim efkâra dahî îman-ı kâmil ile îman etmekteyim. Fakat ben bu gibilere yine kavl-i leyni ile hitâb ederek diyorum ki: Ey muhterem efendiler, eğer İslamiyet'e karşı borçlu olduğunuz vazifeyi îfâ etmek arzu ediyor iseniz, Allâh için olsun, artık bizi hurâfelerden kurtarınız ve bize nûr îsal ediniz, zîrâ karanlıklarda koşub dolaştığımız kâfîdir.

2.11. Darbe-i Kat'iyye

Söze başlamâzdan evvel bir istitrâd yapmalıyım: darbe-i kat'iyye softa efendilerin kafâtaslarına değil belki bu kafâtaslar içindeki bâtıl efkâradır. Evvel-i bi evvel bu mesele hal edilmeli ve bilinmelidir ki, muharririn, eşhâs ile değil efkâr-ı bâtıla ile mücâhede ve mücâdelesi vardır.

Düşünmeğe muktedir olduğum günden beri sâyesinde mutenâ'im ve feyizyâb olduğum millet-i 'Osmaniye ile dînen merbût bulunduğum 'âlem-i İslam'ı düşünür ve onların - Hristiyanların şevket ve sa'âdetine mukâbil - dûçâr bulundukları ve sefâlet ve felâketi kemâl-ı ye's ve elemle derpîş ederek esbâb-ı mucîbesini taharrî ederdim.

Büyüdükçe yavâş yavâş hastalığın ne taraftan gelmekte olduğunu vâzıhen öğrenmeye başladım. Zihnimde bir karar-ı lâ yeteğayyer halinde tecelli etti ki, bütün bu zaâf ve teraddi-i İslam, hakâyık-ı Kur'an'iyye hilâfında olarak, 'ulemâ-yı câhilenin

[146] Celal Nüri Bey biraderimiz "Fahri Kâinat" unvanlı eseri mübarek ve muhteşemleriyle bu noksanımızı bir dereceye kadar ikmal buyurmuş olurlar.

‘avâm-ı halka, ebâtıl ve isrâiliyyât va’az ve telkin etmesinden ileri gelmiştir. Dünyanın aslâ ehemmiyeti olmadığı, yalnız ahiret için çalışmak lâzım geldiği, zenginliğin muzur olduğu, âhirette bütün o paraların sahiblerinin vücutlarına ateş halinde yapışacağı, tasaddukun sûreti mahsûsada dervişlerle softalara elzem bulunduğu, fakrın (y’ani züğûrtlüğün bir fazîlet olduğu, aza kanâat etmek lâzım geldiği, hemen her şeyin günâh olduğu ve ilah...) gibi va’azlar bîçâre ‘avamı büsbütün insanlıktan çıkarmış ve ‘adeta kapana tutulmuş bir kurt gibi kıvranmaktan ve titremekten başka bir şey yaptırmamıştır. En tabi’î suâle kârşı bile cevab vermekten ‘âciz kalan softa: Sus be herif kâfir oldun! Deyince işitenler büsbütün titremiştir. Zira sual tekrar edilse softanın derhal sâili yanı başında fıkır fıkır kaynayan cehennem kazanlarından birine atacağı aşikârdır. İşte bu asırlardan beri böylece devam edip gitmektedir. Birçok vaazları dinlemiş olan karîlerim bu vaazların ekseriyetinin ahval-ı ruhiyelerini daha vasi’ surette tefekkür ve mülâhaza edebilirler…

Henüz çocuk sayılacak bir yaşta iken, tesâdüfen bulunmuş olduğum bir mahalde, mübâhase-i dînîyyede bulunan bir softa ile diğer bir efendinin mükâlemelerini dinlemiş idim. Söz “ İctihâd “ meselesine intikâl edince havace, mutatları olduğu veçhile kemâl-i hiddet ve şiddetle: Bab-ı içtihâd kapanmıştır, demişti. Meseleyi tamâmıyla idrâk edememekle beraber pek serbest düşünmeye meyyal olan dimağım bir kapının bilâ-sebeb kapanmasını hazm edemediği için, bu bab-ı ictihâd denilen kapının kimin emriyle kapandığını softadan sormuştum iyice hatırımdadır, yüzü ayağındaki pabuç gibi kıpkırmızı olan softanın verdiği cevâb: “Sen sus bakayım. ‘Aklının ermediği şeyleri karıştırma!” dan ‘ibâret kaldı. Lâkin ‘aynı suâli şu ağarmış saçlarımla bugün tekrar etsem alacağım cevâb yine ‘aynı olacaktır.

Nihâyet tetkik ve tetebbu’ sinnine geldiğim zaman tamamen anladım ki bab-ı ictihâdın kapalı kalmış olması bu kapının artık açık kalmasına istiğnâ hâsıl olduğundan değil belki o kapıyı açacak ilim ve irfân anahtarlarının ortadan gâib olarak bâbın muhafazasının bir alây-ı cühelâya tevcih etmesindendir.

Filhakika ictihâdın yalnız falan ve falan e-immeye muhtas olduğuna veyâhud m’amulât-ı ictihâdın ihrâcı yalnız bu e-imme tarafından inhisâra alındığına dâir hiçbir yerde bir sarâhat yoktur.

Farzen bundan bin iki yüz sene evvel (‘Irâk) da veyâ (Hicâzda) da yaşamış bulunan bir müctehidin netice-i ictihadâtı olan ahkâmın kâffesi bugün (Londra)’da yâhud (Newyork)’ta ikamet eden Müslümanlar için tamamıyla nasıl kâbil-i tatbik olabilir. Olsun

demek cebir ve tazyiktir. Lüzumsuz ve fazla tazyiklerin dâima isyanı mûcib olduğu m'alûmdur. Bir fikir hiçbir zaman cebren kabul ettirilememiş, cebren bir i'tikada iman ettirmek mümkün olamamıştır. Esas baki kaldığı halde teferru'atı zamane ve mekâne göre tebdil etmek, sünnet-i ilahîyeye bile, muvâfıktır.

Ma'ahazâ eimme-i sâlife-i müctehidînin bütün ictihâdlarının mutlakâ sahih ve m'akul ve her zaman için kâbil-i tatbik olduğuna elimizde m'uteber bir senet var mıdır? Ve olabilir mi?

Meselâ Sibirya'da bir Müslüman tasavvur edelim ki kendisine "gusül" lazım gelsin ve bu Müslüman fakir olsun, hamama gidecek parası olmadığı gibi hanesinde mahfûz bir gasilhânesi de olmasın. Şimdi o Müslümana: sen tahte's-sıfır otuz derece-i burûdette buz gibi bir su ile mutlaka yıkanacaksın demek " sen bir zâtürreye yakalanarak öl " demektir. O halde bir ictihâd-ı musîb ile ve esası baki kalmak şartıyla bu babta bir hüküm vermek, bir suhûlet göstermek elzem değil midir?

İmân ediyorum ki " Velâ ratbı…" der. Fakat 'itiraf etmeliyim ki bugünkü tahlil, tecrübe, müşahedât, tarassudât üzerine takarrur eden ilim ve fen meydanda iken, bilfarz "*Necm-i sakibler, semaya 'urûc ve istirâk ve isrâr etmek isteyen şeytânları def'için ittihâz edilmiş mermilerdir*." diye bu maddeye ta'alluk eden ayet-i celîle? Bu yolda tefsir edilir ise, softalar bana ne isim taksalar yine bu yoldalar tefsire inanamam ve benim gibi düşünenlerin inanamaması zarûridir. Ve kıs 'aleyhimu'l bâkî. Binâenaleyh yeni tefsirlere ve yeni ictihâdlara ihtiyaç vardır. Hakâyıka vusul ihtimâli zayi olunca ebâtıyla, menkûlât ve isrâiliyyâta kuvvet verilmiş ve 'akıbet-i millet-i Osmaniyye ve islamiyye fikren bugünkü mertebe-i zillet ve felaketine tenzil edilmiştir.

Padişahların; rical-ı hükümetin istibdadı arttıkça onlarla pâ-daş olmaktan hiç bir zaman geri durmayan sahte softalar, yapacak bir iş kalmamış gibi, tebaa-ı gayr-i müslimeyi tahkire ve Kur'an'ın daima Ehl-ü'l Kitap diye hitap eylediği Yehûdu ve Nasarâya Mecusiler gibi muamele etmeye kıyam etmişlerdir.

Tevsi' eden bu maraz-ı meş'ûm avam halkta vücuda getirdiği tazmin edilmez fenalıklardan başka, bab-ı fetvanın ve divan-ı sadaretin muharrarat-ı resmiyyesine kadar ferecyâb dühûl olarak " labis-i libası katrani, hamil-i asay-ı şeytani " gibi tabirler papaz ve metropolitlerin tevcih-i fermanlarına resmen idhal edilmiştir.[147]

[147] (Tarih-i Cevdet) (Tarih-i Na'ima'ya) Bakıla.

Ey nebiy-yi zîşân-ı muhterem ve mukaddes! Sen ki düşmanlarına bile kemal-i nezaketle rıfk ve mülâyemetle mu'amele hitap ediyor idin, senin dininin saliki ve müdafii olduklarını iddi'â edenlerin bu gibi hitab-ı muhakkirânelerini doğru bulmak için o tabirâtı kütüb-ü dinîyyenin neresinde bulmuş olduklarını bana göstermelerini pek arzu ederim. İşte bu gibi mu'amelattır ki memâlik-i meftûhadaki akvam-ı Nasarânın - tarîk-i İslam'a idhal edilmeleri âsan iken -Hristiyan kalmalarına sebebiyet vermiş ve bir taraftan da bugünkü felâketleri doğuran o sönmez buğuz ve 'adâveti uyandırmıştır.

Musîbet daha ziyâde büyüyerek, milel-i Nasrâniye, Müslümanların, i'tikadât-ı diniyyelerini medeniyet-i hâzıra için muzır bulmaya ve sâliklerinin vücudiyetini dahi dünyada fazla görmeye başladığından, bi't-tedric ortadan kaldırmağa, bir sistem dâhilinde, çalışmış ve çalışmakta bulunmuştur.

Hristiyanların "Gayr-ı Tâhir" ve "Nâpâk" olduğunu zavallı cühelâyı 'avâma inandıran câhil softalar bu hareketleriyle bizi, divarları aşılmaz ve hiçbir taraftan ziya görmez bir hisar-ı hüsran ve cehalet içinde hapsederek harici düşmanlarımız ve hatta Hristiyan vatandaşlarımız ile ihtilattan ve onların husule getirmekte oldukları terakkiyâtı takipten men' etmişler ve " Diyar-ı Küfür" içinde ikamet etmeyi Müslümanlığa münafî göstermişlerdir. Hep din-i İslam namına ortaya sürülen bu gibi nâpuhte efkâr ve ahkâma Müslüman olmayanların buğz ve nefret ettikleri nispette zavallı cahil Müslümanlar itaat eylemişlerdir. O kadar ki, mesela Avrupalılar bundan dört yüz sene evvel memleketimizde sefir-i daimîler bulundurarak bizi teftiş ve vesait-i gûnagûn -ki bilmeyerek veyahut bilerek softalar dahi buna göre alet olmuşlardı - ile tağşiş ettikleri halde din namına yordam satmaktan başka bir mahareti olmayan, softalık efkârı, Avrupa'da bir sefir-i daimî bulundurmayı bir hayli zaman küfür addetmiştir.

Gariptir ki, bugün, nakus-ı felâket, kulakları yanında çalındığı halde, hala o köhne israiliyyat ile bu memleketi terakkî ettirmek zu'm-ı batılındadırlar; o derecedeki, medeniyet ve ihtiyâcât-ı hâzıra karşısında asırlarca evvel başka diyarlar, başka muhitler, başka ırklar, başka mizaçlar için tedvin edilmiş olan kavânîn-i hukukiye ile ümmetlerin izzet ve istiklâli ile idare edileceğini iddi'â ediyorlar. Bir mütebahhir hukukı şinâs kanunlarımızın lüzum-u tecdidinden bahsediyor. ona mukabil bir cahil kâdı ahkâm-ı âsâr dîdenin mürur-ı zaman ile tağayyur ve ta'dil olunmak lüzumu vücûb-ı şer'îyyesini unutuyor..

Acabâ din-i islamı din-i Yehûdi ve Müslümanları Yahudiler gibi vatansız ve hükümetsiz görmek mi arzu olunuyor..

İşte bu gibi manasız muhafazakârlıktır ki, bizi softalığa karşı nâ ümit kılmaktadır.

Zavallı softa o köhne, sekîl ve kıymetsiz hamûle-i efkâr ve itikadâtı altında o kadar bunalmıştır ki başını kaldırıp ta etrafındakilerin ahvalini bir türlü göremiyor… Acınacak vaziyet!.. Fakat ne çare ki kendi kendilerine acımak asla hatırlarından geçmiyor ve hâkim-i muhteremin tarifi vecihle o sekîl hamûle -i cehaletin altında çürümekte ve kendilerine temas edenleri dahi çürütmektedirler.

İşte şu hal ve vaziyette olan softalığın muzallim efkârı ile millet-i İslamiyeyi ve Osmaniyenin tenvîr edilmek mümkün olmadığını; bir darbe-i kat'iye suretinde bir iki misal ile teyit etmek arzusundadır.

(1) Kur'an'da emir olunuyor:

Enfası ma'dûdedir.

Ecel gelince bir sa'at bile takaddum ve te'hir edemez.[148]

Fî sebîli'llâh cihâdda da ölenler şehiddirler ve mükâfât-ı 'azîmiye mazhar olacaklardır.

Şimdi softalık efkârı bu hakayık-ı celîlenin zahiri manalarında hiçbir tenakuz bulmaz ve bunu zahiri manalarıyla olduğu gibi kabul eder, zihnini yormaz; 'Avam-ı halka dahi bu suretle ta'lim ve neşir eder. Hâlbuki işte ben - softaların anlayışlarına göre - bir büyük tenakuz görüyorum bu emirler yekdiğerini zahiren nakzettikleri gibi vuku'ât, meşhûdat, ihsâiyyat dahi bu emirlerin, softaların öğrendikleri ve öğrettikleri gibi olmadığını gösteriyor. Ve yine iman ediyorum ki Allah'ın emirlerinde hâşâ tenakuz yoktur. O halde tefsirde hata olduğuna bihakkın kani oluyorum ve diyorum ki softa efendiler bu ayetlerin yüksek ve derin manalarını anlayamıyor ve usul-ı tevcihini bilemiyor. Çünkü:

Evvela, fî sebîlillâh cihad yolunda ölenlere mükâfat va'd buyruluyor ve 'aynı zamanda enfâsın ma'dud olması hasebiyle ecel gelince bir ân bile tehir etmeyeceği bildiriliyor. Ma'lumdur ki mükâfat bir fedakârlık bir mahrumiyet mukabilidir. Ben tasarruf etmekte olduğum ve edeceğim bir şey-i severek isteyerek feda etmeliyim ki fedakârlık etmiş olayım. Ve illa fedakârlık tabiri ma'nasız kalır. Eğer ben öleceğim zaman, muharebe meydanında bulunmamış olsa idim de hanemde yatağımda bulunsa idim yine mutlaka ölecek idim. Çünkü emr-i ilahi yerini bulmak lazım gelir, bu halde muharebe meydanında dâhi ecelimle ölmüş oluyorum ki burada hiçbir fedakârlık mevcut

[148] Âl-i İmran, 3/145.

değildir. Binaen ‘aleyh yine benim hanesinde ölenlerden hiç bir farkım olmadığı halde ayrıca mazhar-ı mükâfat olmaklığım adalet-i rabbaniyeye mugayirdir. Ve lede’t-tahlil iş bu iki emirden birisinin – hâşâ- manasız olması lazım gelir.

Saniyen, İstanbul’a veya İstanbul gibi berbat ve mülevves, Rus veya İran şehirlerinden birisine kolera gibi sâri bir hastalık girdiği zaman senelerce icra-yı ahkâm ediyor. Ve binlerce kişiyi sürükleyip götürüyor. Hâlbuki Londra’ya sâri hastalık hemen hiç girmez ve (Berlin) veya (Paris) e girse bile üç dört günden ziyade adam öldürmeye - o da mahdut olmak şartıyla - devam edemez.

Salisen, bizde vefeyat-ı etfâlı ferah ferah yüzde elli ve belki daha ziyade iken, Almanya’da, İngiltere’de a’zamî yüzde beşi buluyor.

Râbi’an, kuşpalazı ve çiçek gibi hastalıklardan vefayât vuku’unda, Avrupa’da beyan-ı hayret olunuyor iken, bizde her sene binlerce etfâl bu yüzden helak oluyor.

Hâmisen, talim ve terbiyece birbirinden farklı ve ‘ayni silahla mücehhez iki kıt’a-ı askeriyeyi aynı şerait tahtında muharebe ettirelim, göreceğiz ki, telefât, terbiyesi nakıs olan tarafta ziyadedir.

Şimdi softa efendilere sorarım: Allah’ın ecelleri, kazaları, felâketleri hep biz Müslümanlara mı mahsustur. Biz Müslümanlar ki Allah’ın ‘indinde diğer milletlerden efdal olduğumuzu iddi’â ediyoruz….

İşte bu gibi cahilâne efkâr ve i’tikadadır ki, kadr-ı islamı tenkîs etmektedir. Mademki muhafız-ı şer’-i mübîn olmak da’vasında bulunanlar şer’i şerifin ahkâm-ı menfiyyesini herkesin inanacağı tarzda beyan edemiyorlar. Veyahut bu yoldaki serbest ve dürüst beyanat işlerine gelmiyor; elbette bu vazifeyi diğer Müslümanların deruhte etmesi lazım gelir.

Şimdi softalar kadar dindâr ve ma’lumat-ı diniyyesini tetebbu’ât-ı fenniyesiyle takviye ve tevsi’ etmiş olan bir ‘âlemi bâlâda zikredilmiş olan beş burhan-ı katı’a istinad ederek mebhûs ayât-ı celileyi bir vech-i âtî en doğru olmak üzere tefsir eder: “Ey Müslümanlar, Allahu Te’âlâ ve takaddes hazretleri, insanları etten ve kemikten yaratmıştır ki iş bu uzviyyât hicire tabir olunan ve sizin gibi doğan, yaşayan, ölen lâ yâ’du göz ile görünmez mahlûkat-ı sağîrenin tahayyüz ve ictima’ından teşekkül etmiştir. Binaen ‘aleyh! o sizin etlerinizin ve kemiklerinizin, her şey-i helak olmak mukarrerdir, medlulünce, bir müddet mukavemeti vardır. Onlar kullanıldıkça yıpranır ve yıprandıkça nihayet zeval bulur.

Siz hatanızı hüsn-ü isti'mal etmenizin derecesiyle mütenasip ve şerait-i hayatiye ile meşrut olarak verilmiş olan enfâsınıza tasarruf etmeye muktedirsiniz. Ve şerait-i hayatın ziya'ında eceliniz gelip çatmıştır. Sizi ölümden artık hiçbir kuvvet kurtaramaz. Çünkü bu "Sünnetullâh" haricindedir ve Allâh: "Ve len tecide li sünnetillahi tebdîla"[149] ayet-i kerimesinde bu kat'i haberi vermiştir.

Ma'ahâzâ hayatınızı sû-ı ist'imal ettiğiniz yani bünyenizin mukavemetini tenkîs ettiğiniz veyahut kazalardan sakınmadığınız halde dahi miadından evvel telef olacağınızı bilmelisiniz. İnsanlar üç suretle, yani kazaen veya şedîd bir hastalığın bağteten savletiyle veyahut ecel-i mev'ûd ile yani mukavemet-i uzviyeleri mahvolduğu anda ölürler. Enfas-ı ma'dûdeniz nispetinde çok yaşamak için bünyenizi takviye etmeye çalışınız sağlam ve kavi bünyeli olanlar hastalıklara ve vakitsiz ölümlere az ma'ruz olurlar. Tehlike melhuz olunan yerlerde mütebassirâne hareket ediniz.[150] Bir salgın hastalık gelirse doktorların sözlerini dinlemelisiniz.

Zira bu işin ehli onlardır. Bu hususta softalara ve dervişlere söz düşmez ve du'alarla hastalıklar gitmez. Hemen her hastalığın kendisine mahsus mikropları ya'ni 'amilleri vardır ki onlar, ancak kendilerini öldüren ilaçlarla def' edilebilirler. Hastalıklar tedabir-i sıhhıye ile tahdît ve tedaviy-i fenniye ile teb'îd edilirler. Hayatınız size bir vediây-ı ilahiyedir. Onu nâhak yere heder etmekten hazr ediniz. Zira ondan mesulsünüz ve onu yalnız sebil-i Hak'ta fedaya me'zûnsunuz. Ve bu fedakârlığınızdan dolayı ahirette mazhar-ı mükâfat olacaksınız. Fakat bu yolda ölünceye kadar, yine hayatınızı düşmanlarınıza pek pahalı satmalısınız ve bunun tedâbir-i lüzûmesini zabıt efendilerden sorup öğrenmelisiniz. Zira o işin de ehli onlardır. Şimdi şu ayât-ı kerimenin tefsirinin bundan başka türlü olabileceğini hangi 'akil iddi'a edebilir? Ve bu surette tefsiri kabul etmeyen hangi mü'min 'âkildir?

(2) (Kudüs) de (Mescid-i Aksa) da İstanbul'da türbe-i hazreti Hâlid'de zat-ı hazreti nebeviyyenin kadem-i mübarekiyle hâsıl olduğu iddi'a edilen bir ayak eseri zâirlere öptürülüyor. Rica ederim, bunu terviç edenler bunun nasıl kabil olabileceğine beni inandırsınlar. Halık-ı kâinat hazretleri, bütün 'avâlim-i halk buyurduğu zaman onun idame-i mevcudiyeti ve intizamı için birtakım kavânîn-i mahsusa dahi halk buyurdu. İşte o kavânîn iledir ki bu namütenahi eşbâh ve ecrâm fezayı kâinatta mine'l-ezel ile'l-ebed muhafazayı vaziyet etmektedir. Mukavemet-i ecsâm kanunları dahi bu meyandadır. Fen

[149] Fetih, 48/23.
[150] Softalık: İzâcâel-kaza 'Âmiye'l Basar Diyor; Biz İzâ 'âmiye'l Basaru Câ-el Kazâ-u Diyoruz

ve tecrübe bize gösteriyor ki bir mermerin üzerine bir sıklet tatbik olunduğu zaman o mermer tedricen mukavemetini zayi ederek nihayet ezilir ve dağılır ve hiçbir zaman üzerine resim veya şekil intiba' etmez. Bir taşa ancak taşçı kalemi iledir ki bir şekil verilir veyahut bir resim intiba' ettirilir. Şu halde vücud-u mübareklerinin sıkleti, 'azami seksen kiloya resîde olan Cenab-ı Nebi o sert taşı ezebilir mi? Eğer bazılarının iddiası gibi taş yumuşamış ise - şayan-ı dikkattir ki bu ayak izleri hep çıplak bir ayağın şeklidir - ayak neden daha ziyâde gömülmemiştir. Ve bir mermerin yumuşaması için icap eden derece-i hararet bir kere olsun teemmül edilmiş midir? Vücud-ı nebi humma-yı habîsenin kırktan yukarı olan derece-i harâretine tahammül edemeyerek bizzat eridiği halde mermer taşını yumuşatacak derece-i hararette kadem-i şerifin müteezzî olmaması sünnetullah haricindedir. Binâenaleyh bunlar 'abes şeylerdir ve böyle mucizelerden Allah ile nebisi münezzehtirler. Kerâmet, keremden başka bir şey olmadığına nazaran hiç kimse için hiçbir fayda temin etmeyen bu gibi manasız mucize ve kerametleri kendisine atfedenlerden ruh-ı nebinin müteezzî olacağı aşkârdır.

Bundan ma'ada, Hazret-i Nebiyy-i Ekrem, benim ayaklarımdan taşlarda izler hâsıl olacaktır. Onları öpünüz ve yüzünüzü sürünüz dedi mi? Bunlar celil ve 'âlî olan İslamiyet'e değil katolikliğe yakışır efsanelerdir.

Allah'ın 'azamet-i sübhanîsine dâll olan o lâ yeteğayyer ve hayret efzâ kanunlarını halka ta'lim etmek var iken bu gibi efsaneleri terviç ve idame etmek ne yaman gaflet, ne kadar ağlatıcı tuğyan ve delalettir?

Bu iki misali lâ 'ale't-ta'yin irâd ettik. Ve bu makalemizde şimdilik bu kadarı ile iktifa etmek mecburiyetindeyiz. Mâmafih - vakti gelince - diğer birçok yanlış i'tikadâtı tashih etmek niyetimiz 'avn-ı hakla bakidir. Hele o, melâike, şeyâtin, irade-i cüziyye, kader[151] ve sâire bahisleri bir makaleye değil ciltlere müftakîrdir.

Mesrûdat-ı salife, efkârımız ile softalık efkârının arasındaki mübayeneti meydana koyuyor. Softalar bin sene evvelki ma'lumata binaen vücuda gelmiş tefsirler ile halkı uyutmak istiyorlar. Biz fünun-ı hazıraya tevfîken yapılacak tefsirler ile halkı uyandırmak istiyoruz. Softalar, bin senelik kadîm ictihatlarla on dördüncü asr-ı hicride Müslümanları idare etmek istiyorlar. Biz bunun mümkün olamayacağını iddi'a ve ispat ediyoruz ve diyoruz ki 'asr-ı hazırın en doğru mezhebi ulum ve fünûn mezhebidir.

---

[151] Kader 'akidesinin fenni ve mantıkî ve gayet yeni bir tarz ictihad ile tefsir ve izâhı Doktor Abdullah Cevdet Bey tarafından yazılmıştır. (İctihad) mecmuasının 26' ıncı numarasında (Cihan-ı İslam'a Dâir) unvanlı makaleyi behemehâl okumanızı tavsiye ederim.

Yeni iklimler, yeni ırklar, yeni kafalar için yeni ictihadlar lazımdır. Avrupa'nın terakkiyat-ı 'azîmesi bu gidişle bizi mutlaka ezecektir.

En muta'assıp softa efendi bile, Begoğlu'nda o zengin mağazalardaki eşyalardan birini satın alıp kızına, kadınına takdim etmekten men'i nefis edemiyor. Hâlbuki muhtellu'l-kıyafe bir yobaz caminin bir köşesindeki kürside hâla harirden yani iyisinden libas giyinmek haramdır, diye bağırmaktadır.

Şimdi aşk ve şevk ile diyelim; Ey havâce efendiler, uyumayınız ve halkı dahi uyutmayınız zîra sille-i nusraniyetin o açık ve metrûş ensenize - bu gidişte ısrarınız halinde - mühallik bir surette inmesi uzak değildir. O silleyi bir kere yer iseniz boynunuzun kırıldığı gündür. Zira o bir darbe-i kat'a olacaktır. Kendi cehli ve 'inadınıza halkı kurban etmeyiniz. Eğer Allah'a ve ahirete imanınız var ise bundan dolayı huzur-u ilahiyyede pek ziyâde mes'ul ve mu'âtab olacağınızı bilmelisiniz. Tarih-i İslam'ı, sadece gözden geçirmekle kana'ât etmeyiniz. 'Arîz ve 'amîk tetebbu' ediniz. Orada göreceksiniz ki musibet-i İslamiyyenin tekevvününde büyük ve belki esaslı bir rolünüz bir te'siriniz vardır. O hatayâyı tashih etmek size bir borçtur.

2.12. Kadın ve Tesettür Meselesi

Kadın ile tesettür kelimeleri yekdiğerinin lâzım-ı gayr-ı mefârıkıdırlar. Ya'ni birisinden bahsedince diğerini nazar-ı dikkate almâmak aslâ doğru olamaz. Bu nazariyye ise şimdikî tarz tesettürü kabul etmiş bizlere göredir. Yoksa tesettürü ma'nayı makuleyle kabul etmiş olan cem'iyetlere göre değildir. Binaenaleyh bu makalemizde her ikisinden mümkün oluğu kadar açık ve serbest bahsedeceğiz. Ta ki takip ettiğimiz esasât tamamen tevzih eylesin. Daha çocuk iken tarz-ı 'atikteki o ma'hut mekteplerde bize okutturulan ilmihallerden, kırk suallerden öğrenmiş idik ki: Cenab-ı Hak Âdem'i topraktan yarattı ve cennete koydu; ba'dehû Âdem'in eğe kemiğinden Havva'yı yarattı ve ona eş etti. Sonra her ikisi Havva'nın teşvikiyle memnu' olan şecereden yediler, 'âsi olup cennetten sürüldüler. Dünyaya indirildiler. Ve orada zürriyetleri çoğalıp dünyayı şenlendirdiler.

Bu ananât, tevârih ve kütüb-i diniyyenin beyanatıdır. Ya'ni dindârlar böyle i'tikâd ve bu surete göre bina-yı müdde'a ederler. Tabi'iyyûn ve Maddiyyûna göre iş bir tekâmül neticesidir. Ve bu tekâmül doğrudan doğruya arz üzerinde vâki' olmuştur. Allah'ın sun'i ve dâhli yoktur. Hatta bazı latifeci Maddiyyûn bizim ecdâd-ı 'azâmemiz sümüklü böceklerdir derler. Binâenaleyh kadınla erkek arasındaki fark birisinde ensâcın daha hafif

ve daha yumuşak ve ‘uzv-u mahsusun erkek gibi harice fırlamayıb dâhile girmiş olmasından ‘ibâret ‘ad ederler ve hiçbir hususta bunları yekdiğerinden imtiyazlı ve ayrı telakki etmezler ve ‘ilâveten derler ki, kadının bugünkü mer’î olan za’âfı biz zalim olan erkeklerin, onlara vazifelerini tamamıyla ifa için fırsat vermediğimizdendir. Filhakîka böyledir. Beşeriyet hayatı bu ikisinin hürriyetle ictimâ’ına ve müştereken sa’yına medyundur. Ma’rifetnâme sahibi İbrahim Hakkı Hazretlerinin beyanına göre: Cenab-ı Hâk Âdem’i halk ettikten sonra cennetine koydu. Ve Yâ Âdem benden razımısın? Diye sordu. Âdem hayır cevabıyla mukabele etti. Cenâb-ı Hâk Âdem’e nihayetsiz ni’metler ihsân etti. İhsân-ı ilâhi teceddüt ettikçe aynı sual tekerrür eder ve aynı cevab verilir idi vaktâki cenab-ı Allâh Havva’yı yarattı ve ona eş etti. Mâhut suali yeniden sordu: Ya Âdem benden razı mısın? Âdem bu defa kemal-ı şükran ve tebessümle cevab verdi. Evet, Allah’ım, razı ve memnunum ve bundan başka n’imet istemem. Tasni’ edilmiş olan şu hikâyedeki zarafete kim ne diyebilir? Ve bunun zımnindeki hakikât inkâr edilebilir mi? Bundan başka bugün bazı zenginleri bertaraf edersek, görürüz ki herkes, hatta ihtiyar bir kadının - bir erkeğe nisbeten - sohbetinden daha ziyâde memnun oluyor.

Fakat kârîlerim, siz bazı erkeklerin -kadınlara nisbeten- genç delikanlılarla sohbetten daha ziyâde memnun kaldıklarını makam-ı i’tirazda dermeyân etmeyiniz. Bunlar ‘arzın hem bir kısmına mahsustur, hem de ‘umumi değildir. Anın için itirazda hak kazanamazsınız.

Şimdi, ister dindârların nazariyelerini ve ister dinsizlerin nazariyelerini kabul edelim, şu netice-i müşterekte karar kılarız: kadın erkekten erkek kadından ayrılamaz. Bu iki vücut yekdiğerinin tamamıdır. Bunlar fıtraten birbirini sevmek için yaratılmışlardır. Bunun gayesi de idâme-i nesildir. Binâenaleyh bunların yekdiğerine birleşmesi için ne yapılsa boştur. Aralarına istediğiniz kadar mani’alar koyunuz yine bir ferce bir vasıta bulub birleşeceklerdir. Şu halde işi gayr-i tabi’îlikten çıkarıb tabi’î ve usûlî bir şekle sokmak evla değil midir? Tesettürden matlûb netice kadının her tarafını sıkı sıkı örtüp kendisini bir ‘ucûbeye çevirmek değildir. Maksat kendisinin muhâfaza-i ‘iffetidir.

Acaba şu muhtelif namlarla yâd edilen sütreler altında kadınlarımızın ‘iffetlerinin tamam-ı muhafazası kabil olmuş mudur? Elbette değil. Hatta Hazret-i Ömer’in zaman-ı hilafetinde bizzat müşarun ileyhin mahdumu bizzat fi’li zinayı irtikâp edip duçar-ı mücazat olmadı mı? O emr-i şer’îyyeye en ziyade ri’ayet olunduğu bir zamanda, bu gibi münasebetsiz haller vuku’a gelirse, o zamanlardan uzaklaştıktan sonra neler usule gelmez. Dedik ya; erkeğin kadını kovalaması fıtratı iktizasındandır. Bunu tamamen men’

etmek kabil değildir. Fakat bunu tahdit etmek bir tarz-ı ma'kule koymak kabildir. Zaten gerek ilâhi ve gerek insani yapılan bütün kanunlar fenalıkları esasından kal' etmek için değil, belki tahdit etmek için yapılmışlardır. Hatta cennet ile cehennemin esbab-ı halkıda bu değil midir? Tesettürün ve 'adem-i ihtilâtın muhafaza-i 'ismet-i maddiyede belki faidesi olmuştur, fakat bu faideye karşı zararlarımız ne kadar büyüktür! Evvela kadınlarımızın hayatı ve sıhhati tebâh olmaktadır. Saniyen cahil kalmışlardır. Salisen ahlaken suver-i müteaddide ile teraddî etmişlerdir. Şu üç esaslı kusur ise bir milleti kökünden devirmeye kâfidir.

Kadınlarımız, usûl-i ma'işetleri ve tarz-ı ictima'ileri muktezası olmak üzere o kadar cahil kalmışlardır ki bu cehaletin derecesini ta'rif etmek için kelime bulunamaz. Eğer bu fenalık yalnız nefislerine münhasır kalmış olsa idi böyle yine bunun büyük bir felaket-i milliye addeder idik. Bu fenalığın bir de çocuklarımıza sirayet ettiğini nazar-ı dikkate alır isek felaketin bir o kadar daha büyüdüğünü görmüş oluruz.

Bugün inkıraz halinde bulunuyorken, yüzde doksan dokuz, kadınlarımızın sözleri fikirleri budur: " Canım ne olmuş Allah'ın takdiri böyle. Peygamberimiz bile muhacir olmuş. Bu şeref bizim için az mıdır? Rumeli gittiyse Anadolu var. O da giderse Arabistan var. Zaten evveli Şam ahiri Şam değil midir? " Kadınlardan hemen umumu bu suretle düşünen bir milletten ne hayır beklenir? Filhakika bu kadar koyu bir cehaletin sebebi yalnız tesettür değildir. Fakat esbab-ı mühimme meyanında dâhildir. Zaten bir netice-i fikriyye veya ictima'iyye yalnız bir sebepten ileri gelmez. Bunlar dâima muhtelif esbab tahtında vücuda gelirler ve bittabi bu 'amillerin en büyüğü esbabın da en büyüğü olur. Bir kadın okumaz ve görmezse evladına ne öğretebilir? Etfâlın mürebbiî evvela valideler olduğunu inkâr edecek bugün düşünmeye muktedir bir kafa var mıdır? Tesettür kadınlarımızı mahv ettiği gibi ahlaki ve siyasi diğer iki büyük fenalığı da mucip olmuştur ki bu sonuncusu şimdiye kadar hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celp etmemiştir.

Ahlâkî fenâlık, mahbub perestliğin, livâtânın tevessü' ve intişârıdır. Pek yakın zamanlara kadar, hamamlarımız gibi, dîvanlarımızda da oğlanlardan, mahbublardan geçilmezdi. İş o dereceye varmıştır ki "giremez fâhişe dîvânımıza" diyecek kadar edepsizlik eden şâirlerimiz görülmüştür. Nedim gibi en hassas şâirlerimizin bile mevzûları, memdûhları genç delikanlılardı. Mühmel kalan kadınlıkta sevicilik denilen 'âdet-i menfûreye o kadâr germî vermiştir ki memleketimizde bunun musâbi olmayan şehir, kasaba, köy ve mahalle kalmamıştır. Bu menfûr illetin sa'âdet-i 'âileyi ne derecede tahrip ettiği muhtâç-ı isbât değildir.

Siyasî fenalık, şimdiye kadar hiçbir yerde dikiş tutturamayışımızdır. Tesettür dolayısıyla ‘anâsır-ı ecnebiyye ile ‘âdem-i ülfet ve ünsiyet bizi istilâ ettiğimiz mahallerde bir yabancı gibi bulundurmuştur. Mağlub olur olmaz ‘aklımıza gelen ilk iş hicret etmek olmuştur. Bu ‘âdet bize o kadar kökleşmiştir ki ordumuzda ric’at emâreleri görülür görülmez, yolları, ordunun ağırlıklarından evvel firarîlerin muhacirlerin arabaları işgâl eder. Ailesinin hicret edeceğini zâten pekâ’lâ bilen nefer muhitinden, toprağından ziyâde Fatma’sıyla öküzüne merbût olduğu için orduyu terk ettiği gibi ailesinin yanına şitâb eder.

Muhâcir kâfileleri arasında ordunun ağırlığına me’mur muhâfız efrâdı gibi hareket eden binlerce efrâd-ı askeriyye bu son felâketimizde de görülmüştür. Binâenaleyh başka şâhit ikâmesine lüzûm yoktur. Esâsen bizim kabul ettiğimiz tarz-ı tesettür ne şer’idir, ne tabi’îdir. Zâten tabi’î olmayan hiçbir şey dîn-i Ahmedîyeye giremez ve girmemiştir. Binâenaleyh buna bir nihâyet vermeli ve bu gayr-ı tabi’î ve sun’i işin içinden çıkmalı, bütün milel-i mütemeddinede olduğu gibi bizdede bir aile hayatı yaşamalı ve terakkî etmelidir.

Şuna buna ‘adavet-i hususîyesinden dolayı bu gibi efkârı mahza muhalefet etmiş olmak için en ağır tağyirlerle tefsir edenler, bizde yegâne kalmış olan ailenin mahvedilmemesi lüzumunu ileri sürüyor. ‘Aile! İşte bizde ebediyyen mevcut olmayan bir şey. Eğer ‘aile ne suretle olursa olsun bir araya getirilen kadınla erkek ve onlardan mütevellit birkaç çocuktan ‘ibaret bir hey’et ise, i’tiraf eder ki bizde ‘aile vardır. Fakat şunu da söylemeye mecburuz ki ictima’ halinde yaşayan ba’zı hayvanatın bile teşkil ettikleri ‘aile esasâtı bizimkilerden pek yüksektir. Çünkü onlar hiç olmazsa dişilerini görüyor ve intihâb ediyorlar. Bir ‘ailenin esasını kuran, yekdiğerini seven iki cismin ittihadı değil midir?

Hâlbuki bizde iş büsbütün başka türlü cereyan ediyor. Yekdiğerini sevmek değil görmek bile nasip olmayan iki vücut bir ‘aile esasını teşkil ediyor. Yani bizdeki ‘aile esasâti, mantıki, hesabi değil ‘âdeta -ta’biri hoş görülsün- kumardır, müsebbit bir zar atmağa bağlıdır. Bunun içindir ki bizde ‘aile hayatının en tatlı zamanları erkeğin hırs ve hevesini, hayvanlığını oyuşturan birkaç âya mahsustur. Ondan sonrası ma’lumdur. Bu netice ise pek tabi’idir. Bizim aile teşkilatımız daima o değersiz kabillere konmuş mustahzır gıdalardandır ki, insan o gıdayı büyüyüp karnını doyurduktan sonra kabını kaldırıp atar.

İşte bizim kadınlarımızın lâ aklı yüzde ellisi bu suretle duçâr hakaret ve sefâlet olmaktadır ve erkeklerimizden birçoklarının hayatı meyhane ve sefalethânelerde tebâh

olmaktadır. Çünkü hanesinde memnûn değildir. Çünkü refîkasını kendisi intihâb etmemiştir. Muhakkaktır ki bunun en büyük sebebi tesettürdür. Bir keyfiyyetin öyleki fâidesinin çokluğuyla takdir edilir. Şimdi mademki tesettürün zarurî fâidesine pek ziyade galiptir. Binaenaleyh onu bir anane-i dîniyye ve milliyye gibi muhafaza etmekte hiçbir manî yoktur. İ'tiraf ederiz ki def'aten yapılacak böyle bir inkilab fenaliği mû'cib olabilir. Onun için biz bu işi def'aten bir irade-i halife ile yapmak fikrinde değiliz. İşi tatlısına bağlamak için muvafık surette içtihat edilsin. Mesele kendi kendisine asla his edilmeden hal olunur gider. Bu suretle bizde de hayat tabi'i başlamış olur. Bir kerre şu vaz'iyyet-i içtima'iyye hâsıl olsun, 'anasır-ı ve akvam-ı saire ile ünsiyyet ve ülfet artırılsın kadınlar ta'lim ve terbiye edilsin. İslamın ne kadar sür'atle intişar ve terakki edeceği derhal tezahür edecektir. Zaten bizi geri bırakan bizim maksatsız taassubumuz, cahilane muhafazakârlığımızdan başka bir şey midir? Muhafaza ettiğimiz 'ananelerde bari fezail-i diniyye vü kavmiyye olsa insanın yüreği yanmazdır. Hâlbuki muhafaza ettiğimiz bizim değil Yahudiliğin 'ananatıdır. Zavallı İslamiyet! Sen ulama-yı cahile yüzünden böyle zelil olacak mıydın?..

Bizim echelâne prensiplerimz, şer'a mutabık olmayan ahkâmımızdır ki kadınlarımızı bu kadar pest bir derekeye düşürmüştür. Dini taht-ı inhisara almış olan softalık efkârı ve i'tikadatı kadınlarımızın hürriyetlerini değil, hakk-ı hayat ve hatta hakk-ı tenfislerini böyle selb etmiştir. Kadınlarımız kendi felaketlerine, softaların cahalete yapıştıkları kadar, bütün kuvvetleriyle o mertebe sarılmışlardır ki, kendilerini bu derece-i pestiden çıkıp çıkarmak için cebir ve şiddet iradesine bile lüzum hâsıl olacak gibidir.

Yâ Râb bu ne kadar körlüktür!..

Ma'nasız bir kıskançlık, kadını ve kadınlığı asla mütala'a edememek, kadınlarımızı şer'-i mübîn-i Ahmedîyenin bahşı ve ihsanı değil bihâk red ve iddi'a eylediği hukukundan bile istifade ettirmemiştir. Dinin muhafızları şer'an müfessirleri buna da mani' olmuşlardır. Ne delâlet, ne 'isyan!

Mâ'mâfih bu artık devam edemez. Buna bir nihâyet vermek zamanı gelmiştir. Hâl-i hazır 'âile usulü teşkilatımız, şimdiki tarz hayat-ı ictima'iyemiz ahlakımızı, 'ırkımızı ve dolayısıyla mevcudiyet-i siyasîyyemizi kemiriyor, mahvediyor. Bu Türklük için de İslam içinde muzırdır. Korkulan netice fuhşun artması değil midir? İhtimal ki mevcut olan fuhşiyât bir dereceye daha kabaracaktır. Bu bir zarardır. Fakat buna mukabil kazanacağımız -bire bin nispetinde- pek ziyadedir. Evvela delikanlılarımızın birçoğunu kadınlık vazifesi ifa etmekten kurtaracağız. Saniyen memlekette tezayüt edecek birkaç

bin fahişeye mukabil milyonlarca namuslu ve namusuyla beraber ‘âlim ve fazıl ve vatanperver valideler; ‘aile muhibbi ve müdîresi refikalar kazanacağız.

Bu te’sir ile memleketin, sanâyi’i cesime ve sanayi’î nefîsesine ‘âit kazanacağı zekâ ve isti’dâdı da hiçbir zaman mevzû-bahs etmekten sarf-ı nazar edemeyiz. Hâydi, softa efendiler birâz cesûr olunuz mesele sizi korkuttuğu kadâr muhavvif değildir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Değerlendirme

Kılıçzâde Hakkı’nın İtikadat-ı Bâtılaya İlan-ı Harb isimli eseri değerlendirilmiştir. Bu eseri değerlendirdiğimizde karşımıza çeşitli konular çıkmaktadır. Bu konulardan bazılarını değerlendirmeye aldık. Bu eser denilebilir ki muhtevasıyla büyük bir sosyal reform ve uygarlık programının esaslarını dile getirmiştir. Dile getirdiği bu yeni algılarla Cumhuriyet Dönemi’nin gündemindeki tüm konulara ışık tutmuştur. Bu vesileyle Kılıçzâde Hakkı Bey’i tanımak ve tanıtmak için hayatından ve eserlerinden kısaca yukarıda söz edilmiştir. Kılıçzâde Hakkı Bey, Milli Mücadele döneminde İstanbul’un ve Anadolu’nun gözü kulağı olmuştur.

Tezimizde yazarın Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan İçtihat dergisinin çeşitli sayılarındaki makaleleri günümüz yazı diline çevrilmiştir. Esasen yazar, bu makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ***“İtikadat-ı Bâtılaya İlan-ı Harp***” adlı eserinin mukaddime kısmıyla başlayan yazısında birçok konuyu gündeme taşımıştır. Bu konular arasında özellikle sahte softalara ilan-ı harb açmış olması dikkate değerdir. Yazar mukaddimesinde er veya geç büyük bir İslam hilafetinin oluşacağına inanmaktadır. Ancak bu amaca ulaşmanın çok uzun zaman alabileceğini düşünmektedir. Bu düşüncesinde İttihadı İslam akımının da etkisiyle İslam Dini içerisinde farklı mezheplerin meydana gelmesine karşı çıkmış ve mezhep birliğini savunmuştur. Savunmuş olduğu bu görüşüyle mezhep imamlarını pek büyük ve saygın ilim adamları olarak nitelendirmiştir. Bu görüşüne ilave olarak onları aşacak pek çok İslam âliminin yetişeceğinden de kuşku duymamıştır. Bu bağlamda farklı mezheplerde söz sahibi olan ilim adamlarının bir araya

gelerek bir mezhep birliği sağlanmasını da önermiştir. Zira böylece mezhep ayrılığı giderilerek İttihadı İslam'ın gerçekleşmesi gerektiği üzerine vurgu yapmıştır.

Kılıçzâde Hakkı Bey, buna örnek olarak Yavuz Sultan Selim Han'ın Balkanlar üzerindeki İslamlaştırma politikasını yerinde bulmuştur. Hatta kendisine karşı çıkan Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'nin dinde zorlama yoktur fetvasını da eleştirmiştir. Bu eleştiriler neticesinde Dr. Abdullah Cevdet'in, Şeyhülislamı bu tutumundan dolayı takdirle anmasına, Kılıçzâde Hakkı Bey katılmamıştır. Bu katılmayışının sebebi olarak da Şeyhülislamın -softa olduğu için- geleceği göremediğini ileri sürmüştür.

Kılıçzâde Hakkı Bey, dil konusundaki görüş ve düşüncelerini aktarırken, Osmanlı Türkçesinin yazı dili olarak korunması gerektiğini savunmuştur. Osmanlı Türkçesinde kullanılan ne kadar kelime, terkip, kural varsa hangi dilden alınmış olsalar da bu dile mal edilmelidirler. Yetkin bir kurul tarafından bir Osmanlı sözlüğü hazırlanmalı, yine Osmanlı Türlçesinin bir grameri olmalıdır görüşüyle dilde birliği sağlama konusuna da çözüm getirmiştir.

Kılıçzâde Hakkı Bey, kıyafet konusunda da reformist bir düşünceye sahip olduğunu anlatmaktadır. O, kıyafeti dinin bir konusu olarak algılamamış ve kıyafetle Müslüman olunmaz yargısına varmıştır. Hatta fesin tamamen kaldırılarak yerine yeni bir başlığın kabul edilmesini savunmuştur. Ayrıca asker kalpaklarının da kaldırılarak yerine ecdadın kullandığı miğferlere benzer veya zamana uygun yeni bir başlığın kabul edilmesinden yana görüş beyan etmiştir.

Kılıçzâde, kadınların -savurganlığa kaçmamak şartıyla- diledikleri şekilde giyinmelerini istemiştir. Ancak kızların eğitimleri ve bekâr kaldıkları sürece, Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, asla örtünmemelerini savunmuştur. Şeyhülislamlığın kadınların çarşaf ve peçeleri üzerine bildiriler yayımlamasını eleştirmiş, bir kadının peçesiz gezmesinin onun iffetini lekelemeyeceğini, peçeli olmasının da iffetli olduğu anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştır.

Yazara göre, sarık ve cüppe sadece gerçek ulemâ tarafından giyilebilecek, böylece bunlar birer bilgi ve kültür simgesi olacaklardır. Bu kişilere askeriye dâhil herkes selam vermeden geçemeyecektir. Okul öğretmenleri de ulemâ düzeyinde bilgi sahibiyseler sarık giyebileceklerdir.

Kılıçzâde Hakkı'nın, tekke ve zaviyeler hakkındaki düşüncelerine gelince, yüzyıllar öncesinin kahramanlık işlevlerini yitirmiş, birer tembellik kaynağı haline gelmiş tekke ve zaviyeleri tümüyle kaldırılarak veya kapatılarak, gelirlerinin maarif bütçesine

aktarılmasını istemiştir. Buna bağlı olarak şeyhlerden gerçek âlim olanlara hayatlarını idame ettirmesi için birer ev ve okullarda öğretmenlik yapmaları şartıyla ödenek verilmesini savunmuştur. Hatta bu düşüncelerini dile getirdiği tarihten dört yıl sonra yazdığı bir makalesinde ise tekkelerin okullara dönüştürülmelerini teklif etmiştir.

Kılıçzâde Hakkı Bey, medreseler konusunda da, onların tamamen kaldırılma veya kapatılması yerine ıslah edilerek, çağa uygun eğitim kurumları haline getirilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bir taraftan medreseleri kaldırmaktan söz ederken, diğer taraftan Süleymaniye Medresesi yerine, College du France düzeninde bir edebi bilimler medresesi kurulmasını istemiştir. Ayrıca Fatih Medresesi yerine Ecole Poli Teqnique düzeninde yüksek bir medresenin açılmasını da önermiştir. Bu öneri ve tekliflerini açıklarken bir meslek haline gelen softalık kaldırılarak, medrese hocalarının her birine birer oda verilmeden, bütün dünyada olduğu gibi, gözetim altında bulundurulmasını tavsiye etmiştir. Bu istek ve arzularını anlatırken medrese öğrencilerine düzenli yemek, elbise, hizmetli, karyola ve maaş verilmesini de gündeme getirmiştir.

Kılıçzâde, "Dinsizler ve Yunus Hoca Hikâyeleri" başlığı altında kaleme aldığı görüşlerini aktarmıştır. Bu görüşlerinde Batı değerlerini benimseyen/benimseten bir ailenin hayat tarzı ve geleneksel yapı içerisinde yaşayan diğer insanlara göre elde ettiği avantajları ele almaktadır. Ele almış olduğu bu görüş ve fikir düşüncesi içerisinde yazar ideal insan tipinin, içinden çıkmış olduğu sosyal gerçekliğin dışında ve üstün olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte kendi toplumunu normal gelişiminin çok ötesinde olumlu bir değişikliğe urayacağını da düşünmektedir. Kılıçzâde Hakkı Bey, "Yunus Hoca Hikâyeleri, Yunus Hoca Talebe" başlıklı yazısında gerek Konya'dan İstanbul'a medrese eğitimi için gelen Yunus Hoca'nın, gerekse diğer öğrencilerin köhnemiş/geri kalmış medrese eğitimini eleştirerek onları yargılamıştır.

Yazarın üzerinde önemle durduğu konulardan biri de kadınlığın ve kadınların önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda kadını insanlığın en önemli unsuru, ilk eğitimcisi ve milletin temel taşı olarak nitelendirmiştir. Bir millete hayat verecek iki önemli gücün biri ilkokul öğretmeni ise, diğeri de evdeki annelerdir. Ona göre milli varlığımızı devam ettirebilmenin temel sebebi bu iki gücün eğitiminden geçmektedir. Dahası bir ülkede kadın hakarete uğrar da hiçbir erkek onu savunmaz/sesini çıkartmazsa, o ülke yaşamaya ve mutlu olmaya layık değil, yıkılmaya mahkûmdur. Erkekler, kadınların önemini kavramalı, onlara saygı göstermelidir. Bu saygısını toplu taşıma araçlarında ayakta kalan

kadınlara yer vererek göstermelidir. Kadınlar genel hayata katılmalı, çalışma ve sosyal hayatta toplumadaki yerini almalıdırlar.

Yazara göre, kadınların veya kızların görücülük usulü ile evlenmelerine son verilmelidir. Hatta kızlar için bir tıp okulu açılarak bu alanda eğitim almaları sağlanmalıdır. Çünkü kadınlarımız iyi bir şekilde yetiştirilmeli, amacımız onları balolara, birahanelere ve kumarhanelere götürmek anlamına gelmemelidir. Ayrıca her mahallede okula gitmemiş yaşlılar ve kadınlar için eğitim veren okullar açılmalıdır. Buna ilave olarak spora son derece önem verilerek kızların da buna katılmaları sağlanmalıdır.

Kılıçzâde Hakkı Bey, fikir özgürlüğüne büyük önemi vermiş ve fikirler üzerinde baskıların olmaması üzerinde durmuştur. Fikir hürriyeti ülkeye hâkim olmadıkça ilerlemenin olmayacağını düşünmüştür. Bu bağlamda 1923 yılında yeni milli hükümetin kurulmasıyla birlikte hürriyet, milliyet ve toplum alanlarında engelleme olursa kendilerine yakın, yardımcı ve heyecanlı bir taraftar bulamayacağını da belirtmiştir. Şayet hükümet fikir ve görüşleri boğmaya/engellemeye kalkarsa ilk karşılarına çıkanın kendisi olacağınıda dile getirmiştir.

Kılıçzâde, Abdullah Cevdet'in hiçbir hükümetin milletin üstünde olamayacağı tezine karşı çıkarak hükümetin, milletin üstünde olduğu fikrini belirtmiştir. Buna örnek olarak da Büyük Petro ve Balkan hükümetlerini göstermiştir. Bu ülkelerin genel arzu ve fikirleri değil, birkaç kişiden meydana gelen azınlığın fikirleri olduğunu ileri sürmüştür. Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki gibi cemiyetler bundan sonra hükümet işleriyle uğraşmayıp bunu ehillerine bırakmalıdır. Bu cemiyetler değil, devletin kurumları milli savunma, donanma ve sağlık gibi konularla meşgul olmalıdırlar. Belediyeler ise yiyecek, içecek maddelerine, beldenin sağlık ve temizliğine son derece dikkat edecek, bu konularda halkı eğiteceklerdir.

Ayrıca Düzceli Yusuf Su'ad'ın Akvamü's Siyer adlı kitabına ve yazarına yönelik "Son Cevap" adlı yazısını da bu kitapta neşretmiştir. Bu eserin dışındaki diğer yazıları, gazete ve mecmualarla sınırlıdır. Yazar, yayın hayatı içerisinde farklı gazetelerde yazılarına ve görüşlerine devam etmiştir. Ancak onun, Hz. Peygamber ile din konusunda zikrettiği görüşleri dönemin İslamcı yazarlarının tepkisini çekmiştir. Kılıçzâde'nin gerek siyer, megazi gerekse İslâm Dini hakkındaki görüşleri, dikkatle okunduğunda oldukça farklılık arz etmektedir. Yazarın yayın hayatı boyunca düşüncelerinde geçirdiği değişimleri bizzat kendi yazıları doğrulamaktadır. Her ne kadar tüm yazılarına ulaşmak

mümkün olmasa da elimizdeki incelediğimiz eser dâhilinde, bir yargıya varmak mümkündür.

Kılıçzâde Hakkı'nın, dönemin pozitivist/materyalist felsefenin ve düşüncenin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Buna rağmen İslâm kültürü ile Batı'nın materyalist anlayışı arasında kalan yazar, bunları birleştirme yolunda düşüncelerini şekillendirmiştir. Eserinde özellikle sahte softalar, dervişler, yönetim, askeriye, tıp, içtimai meseleler, dini konular, Akvamü's-Siyer, kadın ve eğitim-öğretim gibi alanlardaki görüşlerini incelediğimiz bu kitapta sunması, onun çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasının bir işaretidir.

Ayrıca yazar, peygamber tasavvuru ve siyer konusuna dair düşüncelerini ilk defa dile getirdiği İçtihad mecmuasında yayımlamıştır. Hz. Peygamber'in özelliklerini anlatırken beşeri yönüne vurgu yapmıştır. Batıdaki bu gibi gelişmelerin yakından takip edilmesi gerektiğini de dile getirmiştir. İslâm'ın en yüce din, Hz. Muhammed'in ise insanlık tarihinde gelmiş ve gelecek tüm insanlar arasında en ulvi özelliklere sahip kişi olduğunu da belirtmiştir. Kendi anlatımıyla dini yozlaştıran softalara karşı savaş ilan ettiğini ve kılıcının da kalemi olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşımı ve yazılarında softa-derviş benzetmesi ve sahte âlimler diye nitelendirdiği eski usul medrese âlimlerine karşı takındığı sert üslubundan ötürü kendisine Kılıçzâde unvanı verilmiştir. Bu unvanla adı pek çok gazete ve dergide zikredilen yazar, günümüz Türkçesine çevirdiğimiz tezimizde de bu yönüyle ön plana çıkmıştır. Nitekim yazarın fikirlerinin büyük yankısı ise "Sahte Softalığa ve Dervişliğe İlan-ı Harb" adlı makalenin yayımlanmasıyla kendisini göstermiştir.

Kılıçzâde, İslâm'ın özünde terakkinin bulunduğunu belirtmiş ve Hz. Peygamber'in, yaşadığı toplumu dini yönden şekillendiren yüce bir şahsiyet ve seçilmiş bir elçi olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte terakki için eğitimde, ekonomide ve askeri alanlarda yapılması gerekenlere de yazılarında yer vermiştir. Özellikle kadınların eğitimi-öğretimi, örtünme ve kılık kıyafet serbestiyeti gibi hususlarda detaylı olarak düşüncelerini açıklamıştır. Bunlara bağlı olarak, İslâm Tarihi yazıcılığı konusunda da fikir beyân ederek yeni bir siyer ve megazî yazımının gerektiğini vurgulamıştır. Zira o, ilk dönem İslam Tarihi eserlerindeki ana temanın mahiyetinden uzak bir anlatımla hikâye edildiği kanaatine varmıştır. Ayrıca yazılan bu eserler içerisinde hurafelere/hikâyelere yer verildiğini de belirtmiştir. Hâlbuki Allah'ın, Hz. Muhammed gibi dâhi olan seçilmiş bir peygamberle İslâm'ı bize gönderdiği, ancak İslâm'ın zamanla cahil ulemâ ve din softaları

tarafından toplum hayatından uzaklaştırıldığını söylemiştir. Kılıçzâde, Hz. Peygamberle ilgili görüşünü anlatırken peygamberi dâhilikle bağdaştırmıştır. Hâlbuki bize göre peygamberlik müssesesi dâhilikten ziyade, vehbi ve vahye dayalı bir müessesedir. Buradan yola çıkacak olursak Hz. Muhammed'in dâhi değil bir peygamber olduğunu söylemek mümkündür.

Netice itibariyle Kılıçzâde Hakkı Bey kaleme aldığı bu kitapta birçok konu ile ilgili görüşlerini aktarmıştır. Bu görüşleri kısaca özetleyecek olursak; hanedan ailesinin özellikle de şehzadelerin eğitimiyle ilgilidir. Batı düşüncesindeki değerlerin geleneksel değerlerin yerini nasıl alması gerektiği konusunda binaların üzerine asılan "Yâ Hâfız" levhalarının altına bir de sigorta şirketinin levhasının asılmasını önermektedir. Kadınlara çeşitli ve önemli hakların ve özgürlüklerin verilmesini istemektedir. Tekke ve zaviyelerin ilga edilmesi, medreselerin de kapatılarak yerine Batı yöntemlerine göre eğitimin verildiği kurumların açılmasını savunmaktadır. Kılıçzâde Hakkı, geleneksel alışkanlıkların terk edilmesini ve yeni bir ahlâk telakkisi oluşturulmasını, insanların yönetime dair işlerle ilgilenmemelerini önermektedir. Ayrıca kendisinin asker olmasından dolayı orduda önemli ıslahtların yapılmasını öngörmektedir. Yazar bütün mezhebi görüşlerin bir mezhep çatısı altında toplanmasını teklif etmektedir. Kılıçzâde, dilde yeniliklerin yapılmasını ve Latin harflerine geçilmesini arzu etmektedir. Bir diğer düşüncesi ise kanunlarda çağın gereklerine uygun reforumların ve yeniliklerin olması yönündedir.

Sonuç

II. Meşrutiyet döneminde başlayan Batı düşüncesini savunan ve benimseyenler arasında hiç kuşkusuz Kılıçzâde Hakkı gelmektedir. Yazar çocukluk ve gençlik yıllarını Manastır'da geçirmesi onun batıcılık ve dini düşüncelerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca askeri okullarda okuması ve subay olarak orduya katılması kendisinin pozitivizm ve biyolojik materyalizmi benimseyen az sayıda olan aydınlardan biri olmasıdır.

Kendisinde derin izler bırakan bu düşünceleri tüm hayatı boyunca devam ettirmiştir. Kılıçzâde, 1912 yılına gelinceye kadar pek tanınmamıştır. Ancak ilk Balkan savaşını kaybettiğimizde yazmaya başlamıştır. Avrupa ve Balkanlardan Anadolu içlerine kadar çekilen Türklerin artık gidecek bir yeri olmadığından radikal çöküşün önlenmesi

için çareler aramıştır. Bunun nasıl yapılacağı konusu, duraklama ve gerileme döneminden itibaren devlet yöneticilerinin, aydınların en çok sordukları soru olmuştur.

Kılıçzâde Hakkı ise, bu düşünceyi yazıları aracılığıyla savunmakla kalmamıştır. Aynı zamanda Batıcılığın programı olarak kabul edilen ilk yazısını "Pek Uyanık Bir Uyku" başlığı altında kaleme almıştır. Bu yazısından dolayı II. Meşrutiyet döneminde Batıcılık fikir düşüncesinin bir akım haline gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Yazarın, "Kılıçzâde" unvanını alması kalemi ve dili keskin olduğundan dolayı İçtihadın yazar kadrosu tarafından kendisine verilmiştir. Bu unvanı kendisine uygun gören yazar hayatı boyunca kullanmıştır.

Kılıçzâde Hakkı Bey, XIX. ve XX. yüzyıl Türk düşünce ve basın hayatının önemli simalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu önemiyle beraber Kılıçzâde Hakkı'nın, günümüzdeki insanlar tarafından tanınmadığı görülmüştür. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile belki de bir nebze olsun onu tanıtmayı amaçladık. Yazarın ele aldığımız eserini günümüz Latin harflerine çevirmemizin temel sebeplerinden biri de az da olsa bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmaktır. Kılıçzâde, ortaya koymuş olduğu fikirleriyle Atatürk düşüncesi ve Cumhuriyet'in temel ilkelerini oluşturan kaynağın öncü isimlerinden biri olmuştur.

Kılıçzâde Hakkı ve arkadaşları gerek düşünceleri, gerekse ele aldıkları konular açısından bir birliktelik kurulabilir. Ancak yazarın, düşündüklerini yazma ve yayımlama konusundaki kararlılığı arkadaşlarından önde gelmektedir. Bu sebepledir ki yazdıkları yazılardan dolayı bazı zaman yargılanmış, bazı zaman da çıkardığı yayın organları kapatılmıştır. Türk milletinin yararına inandığı düşüncelerini ne pahasına olursa olsun ifade etmekten de geri kalmamıştır. Bu cesaretinden dolayı yazarın gerek günümüz, gerekse gelecek açısından önemli bir rol model olarak tanıtılması faydalı olsa gerektir.

Kılıçzâde Hakkı Bey'in, "İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb" adlı eserini günümüz Türkçesine çevirerek katkıda bulunmak istedik. Kılıçzâde adıyla meşhur olmuş İsmail Hakkı'nın, görüşlerinin, fikirlerinin bir arada toplanması da bizim açımızdan önem arz etmektedir. Daha da ötesi ele aldığımız bu eserde yazarın siyer konuları ve peygamber tasavvuru hakkındaki düşüncelerin alana katkısı olduğu anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Akman, Zekeriya, *"Kılıçzâde Hakkı'nın Siyer Yazıcılığı İle İlgili Görüşleri*", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14/26, Aralık 2012, ss.55-73.

Aksoy, Ekrem, *"Batılılaşma ve Atatürk*", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75**. Yılı Özel Sayısı, s. 84.

Akşin, Sinan, **31 Mart Olayı**, İstanbul 1972.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi MÖ.1000 MS. 2018**, Pegem Akademi, 30. Baskı, Ankara 2018.

Altıntaş, Ramazan, *"Batılılaşmış Bir Doğulu: Kılıçzade Hakkı ve Projesi*", **Dergi Park Akademik**, Sayı: 8, 2008, ss.97-117.

Altıntaş, Ramazan, **Din ve Sekülerleşme**, Pınar Yayınları, İstanbul 2005.

Arıkan, Zeki, *"Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi** I, 1983, s. 223.

Aslan, Taner, Türk İnkılabının Doğuşu ve Gelişiminde Basının Rolü", Ocak 2009 c.17, No:1 **Kastamonu Eğitim Dergisi**, ss.241-260.

Âşık, Kaan, "*II. Meşrutiyet Dönemi Basınında Batıcı Aydınların Sosyal Meseleler Üzerine Tartışmaları",* **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** c. 12, S. 63, Nisan 2019, ss. 271-278.

Aydın, Mehmet, **Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları,** Konya 1989.

Ayhan, Halis, *"Eğitim ve Öğretim*", **İA., TDV**., c. 5, İstanbul 1992, ss.158-162.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi c.III, 1914-1918 Genel Savaş, Kısım**: IV,TTK., Ankara 1991.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma** haz: Ahmet Kuyaş, YKY., İstanbul 2008.

Bilici, Faruk, "Ernest Renan (1823-1892)", **İA.,TDV**., c. 34, İstanbul 2007, ss. 569-571.

Bolay, Süleyman Hayri, **Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi,** Ankara, ts.

Cem, M. Şahin, "*Ziya Gökalp'in Düşünce Siteminde Din, Eğitim ve Kültür*", **Ekev Akademi Dergisi,** Yıl: 15 S. 48 (Yaz 2011), ss.363-378.

Cevdet, Abdullah, "*Kastamonu'da Kurun-u Vusta"*, **İçtihad**, 1329/1915, S. 58, ss.1271-1274.

Cevdet, Abdullah, *"Şime-i Muhabbet*". **İçtihat Gazetesi**, (1329/1911), S.89, ss. 1980 1984.

Cevdet, Abdullah, "*Cihân-ı İslâm'a Dâir*", **İctihad,** 3/26 (1327), ss.761-763.

Cevdet, Abdullah, "*Softalığa Dair*", **İçtihad,** c. 4, S. 60, 4 Nisan 1329, s. 1303.

Cevdet, Abdullah, *"Şapka-Fes", İçtihat, sayı 169, 1 Eylül 1924.*

Cevdet, Abdullah, "*Şime-i Muhabbet: Celal Nuri Beyin Geçen Nüshadaki "Şime-i Husumet Makalesine Cevap"*, **İctihad** no: 89, Kanun-u Sani 1329.

Cevdet, Abdullah, "*Târîh-i İslâmiyyet*", **İctihad**, 3/47 (1328): 1103.

Cevdet, Abdullah, "*Yaşamak Korkusu***", İçtihad,** c. 3, S. 35, 1327, ss. 761-764.

Cevdet, Abdullah, "*Kadınlarda Gaye-i Hayat*", **İctihad**, c. 3, S. 28, 1 Ağustos 1327.

Cevdet, Abdullah, "*Yangın Var"***İctihad**, c. 3, S. 49, 1 Temmuz 1328.

Cevdet, Abdullah, *"Hürriyet-i İrtica Yok*", **İctihad,** c. 3, S. 47, 15 Mayıs. 1328.

Cevdet, Abdullah, "*Ayine-i Matbuat*", **İctihad,** c.4, S. 80-3, 12 Eylül 1329.

Cevdet, Abdullah, "*Kıvam-ı Akvam –Konferans*", **İctihad,** c.4, S. 90-1, 23 Kanun-ı Sani 1329.

Cündioğlu, Dücane, "*Ernest Renan ve 'Reddiyeler' Bağlamında İslâm-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı*", **Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi**, 2, 1996, s. 4-24.

Çam, İrfan Davut, *Tartışmalı Bir Eser: Târîh-i İslâmiyyet ve Yasaklanış Süreci,* **İslâm Araştırmaları Dergisi**, S. 30, 2013, ss. 109-122.

Çelik, Celaleddin, "*Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi*", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 2006, S. 21, ss. 47-48.

Çelik, Hülya, *Kılıçzâde Hakkı'ya Göre Peygamberlik",* **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2019.

Çoğ, Mehmet, "*Celal Nuri'nin Hatemu'l-Enbiya Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvur*u", **İSTEM**, Konya 2006, S. 7, ss. 87-98.

Deniz, Faruk, "*İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Akçura, Gökalp ve Mustafa Kemal'in Yeni Siyaset Arayışları*", **Dîvân İlmî Araştırmalar**, S. 21 (2006/2), ss. 35-62.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi, 24. Baskı Ankara 2007.

Dikici, Erkan, "*Celal Nuri İleri'nin Batılılaşma Anlayışı*", **Mavi Atlas**, S.6/2, 2018, ss.170-180.

Doğan, Cem, *"Son Dönem Osmanlı Düşününde Kültürel Değişme Platformu Olarak Batılılaşma: Dr. Abdullah Cevdet Ve İçtihat Dergisi Örneği*", **Memleket Siyaset Yönetim**, c.7, S.18, 2012/18, ss. 126-159.

Duymaz, Recep, *"Celal Nuri İleri*", **İA.,TDV**., c.7, İstanbul 1993, ss.242-245.

Ekici, Mehmet Zeki, "**II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi Hayatı ve Eserleri**", Doktora Tezi, İstanbul 1997.

Engin, İsmail, "*1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda Kültürel Değişme Olgusu",* **OTAM**, S.3, Ocak 1992, ss.188-200.

Erduğan, Tuğba, **Türkiye'nin Modernleşme Serüveninde Bir Simge: Şapka İnkılâbı,** Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bartın 2019, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Ertuğrul, Ali, "*Tez ve Antitezler Bağlamında Ernest Renan'a Karşı Yazılan Reddiyeler*" **Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Yıl: 9, Özel Sayı, ss.5693.

Ertürk, Eyüp, **Ali Reşad ve Tarihçiliği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1999.

Giridî, Ahmed Sâki, **Celâl Nûri Bey ve Cezrî Fikirleri**, İstanbul 1338.

Göyünç, Nejat, "*Tarihçiliğimizin Dünü Bugünü*", **Felsefe Kurumu Semineri**, İstanbul, 1985.

Gündüz, Mustafa, "*Mustafa Kemal ve Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatına Abdullah Cevdet'in Etkileri*", **Turkish Studies International Periodical For the Languages**, Volume 5/1 Winter 2010,ss. 1067-1088.

Gündüz, Mustafa, **Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim,**

Kültür ve Aydınlar, Lotus Yayınevi, Ankara 2010.

Güneş, Merve Nur, "*Abdullah Cevdet'in II. Abdülhamit'e Duyduğu Nefretin Kahriyât Adlı Kitabına Yansımaları ve Bu Nefretin Sembollerinden Hüseyin Necati Efendi"*, **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, S. 6/1, ss.134-147.

Gürtaş, Ahmet, **Atatürk ve Din Eğitimi**, 4. Baskı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Güvenç, Bozkurt, **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994.

Hanioğlu, M. Şükrü, "*Batılılaşma*", **İA.,TDV**., c.5, İstanbul 1992, ss.148-152.

Hanioğlu, M. Şükrü, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi,** Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981.

Hanioğlu, M. Şükrü, ***Bir Siyasal Örgüt Olarak "Osmanlı İttihad Ve Terakki Cemiyeti" ve "Jön Türklük"***, c. I, (1889-1902).

Hanioğlu, M. Şükrü, **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Batıcılık**, İstanbul 2007.

Hatiboğlu, İbrahim, "*Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târîh-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler*", **İslâm Araştırmaları Dergisi,** S.3, 1999, s.200.

Hilmi, Şehbenderzâde Ahmed, **İslam Tarihi, Dini Düşünce ve islam,(Doğuşu, Yayılışı, İlk Halifeler, İlk İhtilaflar, Emeviler ve Abbasiler)**, c.I, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

İleri, Celal Nuri, **Türk Devrimi: İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri**, haz: Özer Ozankaya, TKB., Ankara 2002.

İleri, Celal Nuri, **İçtihad**,2002, s. 178-181.

İleri, Celal Nûri, *Kadınlarımız***, İçtihad**, s. 39-40.

İleri, Celal Nûri, *Şime-i Husûmet,* Matbaa-i İçtihad, İstanbul 1913.

İleri, Celal Nüri, **Kadınlarımız***,* haz: Halit Erdem Oksaçan-Abdullah Musab Şahin, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2017.

İnalcık, Halil, **Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Kara, İsmail, "*Osmanlı-İslâm Dünyasında Yeni Tarih Telakkileri (Şehbenderzâde Örneği)",***Dergâh**, S. 126, Mayıs 2000, ss. 15-20.

Kara, İsmail, "**Tarih ve Hurafe", Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, İstanbul 2003.

Kılıçzâde Hakkı, *Tercüme-i Hal Dosyası*.

Kılıçzâde, Hakkı, **İtikadat-ı Batılaya İlân-ı Harb**, s. 112-113.

Kılıçzâde, Hakkı, "*Cevap Yerine Dayak*" Hür Fikir, S. 139, 20 Teşrin-i evvel 1926, ss.3-4.

Kılıçzâde, Hakkı, "*Cevap Yerine Dayak",* **Hür Fikir Gazetesi**, S. 139, 20Teşrin-i evvel 1926, s. 3-4.

Kılıçzade, Hakkı, "*Pek Uyanık Bir Uyku*", **İçtihad,** no.55,21 Şubat 1328, ss. 1226-1228.

Kılıçzâde, Hakkı, "*Sahte Softalığa ve Dervişliğe Olan İlan-ı Harb*", **İçtihad,** c. 4, S. 58, 14 Mart 1329, ss. 1277-1288.

Kılıçzade, Hakkı, *Hürriyet-i Fikriyye* S. 163. s.2.

Kılıçzâde, Hakkı, *İctihad Mecmuası*, ss. 88-89.

Kılıçzâde, Hakkı, *İki Mektubu* "**İçtihad Mecmuası**", no 151, 1 Şubat 1923, ss. 3132 3134.

Koçak, Zeki, "*Gençliğin Güncel Meseleleri ve Çözüm Önerileri*". **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 23 (3) , ss. 1313-1344.

Korkmaz, Sakine, *"İslâm'ın Moderniteyle İmtihanı*", **Kitap Zamanı**, S.79, 2012, ss. 14-24

Gencer, Bedri, **İslâm'da Modernleşme: 1839-1939**, Lotus Yayınları, Ankara 2008.

Kuran, Ercümet, "*Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişmesi*", **Milli Kültür**, S. 1/6, Haziran 1977, ss. 31-40.

Küçük, Hülya, "*Dozy'nin 'Het Islamisme Adlı Eseri Üzerine*", **Diyanet İlmî Dergi**, 30/4, 1994, ss.63-89.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev: Metin Kıratlı, TTK., Beşinci Baskı, İstanbul 1993.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

Mısırlıoğlu, Kadir, **Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri**, c. II, Sebil Yayınları, İstanbul 2011.

Mumcu, Hanife Yasemin, "*Celal Nuri İleri'nin Gözüyle Kadına Yönelik Şiddet ve Ciddi Sonuçları",* **ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.10, Nisan 2020, ss. 73-87.

Öke, Mim Kemal, "*Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu*", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 12, İstanbul, 1989, ss.261-265.

Öksüz, Melek, "*Tesettür Tartışmalarının Dünü: II. Meşrutiyet Dönemi",* **Turkish**

Studies, Volume 7/4, Ankara 2012, ss. 468-487.

Ölmez, Adem, "*II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme",* **Vakıflar Dergisi 41** - Haziran 2014, ss. 127-140.

Özcan, Azmi, "*Sultan II. Abdülhamid, Muhalet ve Din*", **Sultan II: Abdülhamid ve Dönemi**, Editör, Coşkun Yılmaz, Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul 2014.

Özel, Sebahattin, "*Yazdıklarının Işığında Kılıçzade Hakkı Bey'in Fikirler",* Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,

Özerdim, Sami Nabi, "*Celal Nuri İleri ve Dilimiz*", **Dilcilere Saygı**, Ankara 1966, ss.329-347.

Pekdoğan, Celâl, **Batılı Bir Düşünür Olarak Kılıçzâde Hakkı (1872-1960),** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1999.

Pekdoğan,Celal, "*Kılıçzâde Hakkı*", **İA., TDV**., c. 25, Ankara 2002, ss. 415-416.

Polat, Ferihan - Durmuş, Ayşegül, *"Türk Siyasi Düşüncesinde Gustave Le Bon Etkisi: Abdullah Cevdet Örneği*", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2015 c. 4, S. 5, ss. 310-328.

Said, Edward, **Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu,** çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi İstanbul 1998.

Sefa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara 1988.

Stangroom, Jeremy, **Büyük Düşüncelerin Küçük Kitabı Din**, çev: Cengiz Batuk & Süleyman Turan, trs.

Tansu, Yunus Emre, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcı Düşünce Çerçevesinde Dr. Abdullah Cevdet ve İçtihad Dergisi*", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Nisan 2018, c. 4, S.I, ss. 113-142.

Taş, Kemalettin - Göksuçukur, Betül, "*Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık Türkçülük Fikir Akımları ve Din",* **Dini Araştırmalar**, Temmuz - Aralık 2019, Cilt: 22, S. 56, ss.463-488.

Taşdelen, Vefa, "*İki Osmanlı Aydını, Namık Kemal ve Ahmet Mithat'a Göre İslâm Uygarlığındaki Bilimsel ve Kültürel Gerilemenin Nedenleri*, **Beytulhikme**.1463, ss.553-572.

Türkmen, Zekeriya, **Osmanlı Meşrutiyetinde Ordu-Siyaset Çatışması**, İstanbul 1993.

Uçar, Ramazan, "*Abdullah Cevdet'in Din Anlayışı*", **Toplum Bilimleri**, Ocak-Haziran 2012, S. 6, ss. 205-218.

Uyanık, Necmi, *"Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.15: 2004, ss. 227-274.

Uyanık, Necmi, "*Celal Nuri İleri ve Tarih Anlayışı*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2004, S. 15, ss. 239-258.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, TTKY., Ankara1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "*1908 Yılında II. Meşrutiyet'in Ne Sûretle İlân Edildiğine Dair Vesikalar"*, **Belleten**, XX/70, Ankara 1955, ss. 135-155.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. II, İstanbul 1970.

Yazır, Elmalı M. Hamdi, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler**. haz: A. Cüneyt Köksal-Murat Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, ss. 261-282.

Yıldız, Güllü, "*II. Meşrutiyet Dönemi Siyer Müellifleri Arasında Geleneğin Sesi: Düzceli Yusuf Suad*", **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi** c.15, S. 29 2010/2, ss. 63-93.

Yılmaz, Yasin, **Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin Hayatı ve Tarihçiliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Ankara 1994.

Zengin, Zeki Salih, "*Kurtuluş Savaşı Döneminde ve Cumhuriyet'in Başlarında Türkiye'de Medreseler ve Din Eğitimi"*, **AÜİFD**., c. XLIII (2002) S. 2, ss. 277-313.

Zeren, Sibel, **İsmail Hakkı Kılıçoğlu'nun Eserleri ve Görüşleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FORM 30

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI BENZERLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	**Alkan Bektaş**
Öğrenci Numarası	171207101
Anabilim Dalı	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Programı	**İslam Tarihi**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Dr. Öğretim Üyesi Sıddık Ünalan**
Tez Başlığı (Türkçe)	**Kılıçâde Hakkı'nın İtikadât-ı Batılaya İlân-ı Harb İsimli Eserin Sadeleştirilmesi**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin, 10/08/2020 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 28 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Sıddık Ünalan
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Doç Dr. Abdurrahman Daş
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Fırat Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
23119 – Elazığ / TÜRKİYE
http://sosbe.firat.edu.tr/
Telefon : +90 424 241 5480
Fax: +90 424 233 2180
e-posta : sosbilenst@firat.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı	Alkan BEKTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Trabzon 17.10.1980
Medeni Hali	Evli
Yabancı Dili	Almanca

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2014-2016)
Yüksek Lisans Öğrenimi	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2017- 2020)